

Μισώ τους αδιάφορους. Πιστεύω ότι το να ζεις σημαίνει να έχεις ενταχθεί κάπου.
Όποιος ζει πραγματικά δεν μπορεί να μην είναι ενεργός πολίτης και ενταγμένος.
Η αδιαφορία είναι αβουλία, είναι παρασιτισμός, είναι δειλία, δεν είναι ζωή.
Γι' αυτό μισώ τους αδιάφορους.

Αντόνιο Γκράμσι

■ Ολόκληρη η κοινωνική ιστορία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η πάλη των τάξεων ■

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

όργανο του Μετώπου Εργατών «Έρνστ Τέλμαν»

τρίμηνη έκδοση

τεύχος 5ο
Μάης 2025

1 για την κατάργηση
της ατομικής ιδιοκτησίας
και του κράτους

2 την αυτοδιαχείριση
των συνεταιρισμένων αγροτών
και των εργατικών ενώσεων

3 την αρχιτεκτονική αναδόμηση
και κατάργηση
του αστιακού τοπίου

4 τον κεντρικό σχεδιασμό
τής ομοσπονδίας
αυτόνομων κοινοτήτων

Εφημερίδα θεωρητικών αναλύσεων

Όργανο του Μετώπου Εργατών «Έρνστ Τέλμαν»

Αρχισυντάκτης: Αντώνης Ε. Χαριστός

Συντάκτες: Χρήστος Μιάμης, Κώστας Λίχνος, Στράτος Τζαμπαλάτης,

Ηλίας Κολλιόπουλος, Ειρήνη Κουτρομπά, Αντώνης Ε. Χαριστός

Φιλολογική επιμέλεια & επιμέλεια έκδοσης: Αντώνης Ε. Χαριστός

Σχεδιασμός & επιμέλεια εξωφύλλου: Στράτος Τζαμπαλάτης

ISSN: 2945-1949

Γραφεία Μετώπου Εργατών, Πανεπιστημίου 65, 2^{ος} όροφος

Στην αστική κοινωνία ο ρόλος τής Αριστεράς
είναι ο ρόλος τού κόμματος αντιπολίτευσης.

Σε κόμμα εξουσίας επιτρέπεται να υψωθεί
μόνο πάνω στα ερείπια του αστικού κράτους

Ρόζα Λούξεμπουργκ

Διανέμεται δωρεάν

Για τα «ζητήματα μαρξισμού»

Τα «ζητήματα μαρξισμού» αποτελούν συλλογικό εγχείρημα ιστορικής και αρχειακής αναφοράς, με στόχο την ανάπτυξη της μαρξιστικής έρευνας γύρω από ζητήματα που άπτονται του σύγχρονου εργατικού κινήματος, της οικονομικής εξέλιξης και των δομών τής κοινωνικής λειτουργίας με γνώμονα την ανατομία τού χρόνου και τού χώρου. Πιστεύοντας ακράδαντα πως κάθε τι που βιώνουμε αποτελεί διαλεκτική, όπως και δυναμική, και ως εκ τούτου ρευστή, αντανάκλαση όχι μόνο παραγωγικών σχέσεων και δυνάμεων, αλλά και της ιστορικής συνέχειας των δομών εξουσίας με νέα μορφή, προσαρμοσμένη κάθε φορά στις απαιτήσεις των αναγκών που προκύπτουν στην οικονομική βάση τού καπιταλιστικού καθεστώτος, επιχειρούμε να αναδιατάξουμε το δοκιμιακό λόγο ως όργανο ώσμωσης των εργατών με τα θεωρητικά ζητήματα της τάξης τους· ζητήματα που αφορούν το ρόλο τής συνείδησης, τής ταυτότητας, τής γνώσης, τού δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, τού πολιτιστικού εποικοδομήματος, των οικονομικών βάσεων· ζητήματα τα οποία δεν είναι ανεξάρτητα στο ιστορικό βάθος, αλλά αποτελούν προέκτασή του σε νέα δεδομένα.

Για το σκοπό αυτό, μέσα από έργα που εντάσσονται στην οικονομία, την πολιτική θεωρία, την κοινωνιολογία, την ιστορία, την ψυχανάλυση, το δίκαιο, κατασκευάζουμε μία ενότητα λόγου και αναλύσεων, από μαρξιστική θέση και άποψη, βασισμένοι σε δημοσιευμένα έργα τού παρελθόντος, τα περιεχόμενα των οποίων διατηρούν την ουσία και την αξία τους στο «σήμερα». Επιχειρούμε να διαμορφώσουμε ένα πλαίσιο σύγκλησης απόψεων της μαρξιστικής ανάλυσης, αναγνωρίζοντας το μεγαλείο των σοσιαλιστικών συστημάτων τού 20^{ου} αιώνα, παρά τις δυσκολίες, τις αντιθέσεις και τις αντιφάσεις στις οποίες η εργατική τάξη και το κομμουνιστικό κίνημα κλήθηκαν να απαντήσουν. Οφείλουμε να εξάγουμε τα αναγκαία συμπεράσματα από την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στον αιώνα που προηγήθηκε και να διαμορφώσουμε ένα θεωρητικό οπλοστάσιο που θα διατηρήσει άσβηστη τη μνήμη για τους κοι-

νωνικούς αγώνες της νέας εποχής. Όπως οι κλασικοί θεωρητικοί τού μαρξισμού (Λένιν-Στάλιν-Μάο Τσε Τουνγκ) επεξεργάστηκαν θέσεις εξετάζοντας ενδελεχώς, με επιστημονική τεκμηρίωση και ανάλυση, τις αιτιακές σχέσεις από τις οποίες προκύπτουν σειρά μορφολογικών δομών τής κοινωνικής λειτουργίας, αναδεικνύοντας την οικονομική βάση ως ουσιαστικό παράγοντα διείσδυσης στο ρόλο τής συλλογικής ταυτότητας και συγκρότησης αυτής, καταγράφοντας και αποτυπώνοντας τις προεκτάσεις της στο κοινωνικό σώμα, με τον ίδιο τρόπο επιχειρούμε να παρέμβουμε με στόχο την ιστορική και ιδεολογική –συνειδησιακή– «ατσάλωση» των εργατών.

Τα «ζητήματα μαρξισμού» επιχειρούν να διαμορφώσουν ενιαίο πλαίσιο διαλόγου, ανταλλαγής θέσεων και απόψεων, ένα όργανο ιστορικής καταγραφής και σύνδεσης του χρόνου και του χώρου των γεγονότων, επιδιώκοντας μέσα από τα εκάστοτε συμπεράσματα να δημιουργήσουμε ένα πλέγμα θεματικών αναφορών και αναλύσεων. Μία περιοδική έκδοση η οποία διανέμεται δωρεάν στα αστικά κέντρα και σε σημεία πολιτικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, με πρόθεση να μεταδοθεί από χέρι σε χέρι και από στόμα σε στόμα στους εργάτες, τους αγρότες, τους φοιτητές, τους διανοούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, σε κοινωνικές ομάδες και συλλογικότητες. Ένα έντυπο το οποίο επιδιώκουμε να αποτελέσει πυλώνα σκέψης και περισυλλογής, ένα μέσο για την ανάδυση της τάξης μας ως τάξης για τον εαυτό της, για την αντι-πληροφόρηση της ιστορικής μνήμης, για τα θεμελιακά αξιώματα του μαρξισμού, που ποδοπατήθηκαν και υπονομεύτηκαν τόσο βάνουσα. Στο πλαίσιο αυτό κάθε δίμηνο (Σεπτέμβρης, Νοέμβρης, Γενάρης, Μάρτης, Μάης) διοργανώνουμε στα γραφεία μας διαλέξεις εξειδικευμένων θεμάτων σε ιδεολογικά, θεωρητικά και ιστορικά ζητήματα οικοδόμησης του σοσιαλισμού, καθώς και ενημερώσεων που άπτονται του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος.

Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα

Ο Ι. Β. Στάλιν Ἐ το κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης

ζητήματα ἐνοπλης ἐξέγερσης ἔ' τακτικῆς

Στα χρόνια που προηγήθηκαν της Οκτωβριανῆς επανάστασης, οι κομμουνιστές, στα πλαίσια των αναγκαιοτήτων που επέβαλλαν οι ρωσικές συνθήκες, επεξεργάστηκαν και υιοθέτησαν μια σειρά από θέσεις, μεταξύ των οποίων και ο ρόλος τῆς εργατικῆς τάξης στην κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική κατάσταση της χώρας (βλ. τσαρικός δεσποτισμός, ημιφεουδαρχικά κατάλοιπα στην αγροτική οικονομία, ανώριμη βιομηχανική ανάπτυξη, περιορισμένο αριθμητικά και ανοργάνωτο προλεταριάτο των αστικών κέντρων). Στο ίδιο αυτό πλαίσιο η αναγκαιότητα συγκρότησης ανεξάρτητου κόμματος της εργατικῆς τάξης έγινε επιτακτική. Στην εργατική τάξη προσέβλεπαν οι μαρξιστές τῆς Ρωσίας προκειμένου να συσπειρώσει γύρω της το πλέον προοδευτικό και ριζοσπαστικό στοιχείο τού λαού, με στόχο την ανατροπή τῆς απολυταρχίας. Ταυτόχρονα, γνώριζε πολύ καλά πως τα εξίσου προοδευτικά στοιχεία τῆς αστικής τάξης, μετατρέπονται αΐφνης σε συντηρητικά και αντιδραστικά στοιχεία μόλις η θέση τους υπονομευτεί ή νιώσουν ότι κινδυνεύει. «Η ίδια», γράφει ο Ι. Στάλιν, «συμπαθεί τον αγώνα και στην καλύτερη περίπτωση αγαναχτεί (μέσα της) για τη σκληρότητα που χρησιμοποιεί ο εξαγριωμένος εχθρός στην καταστολή τού λαϊκού κινήματος. Φοβάται τις επαναστατικές εκδηλώσεις και μόνο τις τελευταίες στιγμές τού αγώνα, όταν βλέπει καθαρά την αδυναμία τού εχθρού, περνά και η ίδια σε επαναστατικά μέτρα». Ωστόσο, πραγματική επαναστατική δύναμη αποτελεί η εργατική τάξη και ο λαός που δεν έχει να χάσει παρά μόνο τις αλυσίδες του. Αυτή είναι η πείρα όλων των επαναστατικών κινήματων που έχει καταγραφεί στην ιστορία. Για το λόγο αυτό και οι διαδηλώσεις, οι απεργίες, οι πορείες στους δρόμους για την προβολή και δημοσιοποίηση των αιτημάτων των καταπιεσμένων, μολονότι δε φέρνουν άμεσα αποτελέσματα, αποτελούν τη μαγιά μέσα από την οποία συγκροτούνται συνειδήσεις και ολοένα περισσότεροι εργάτες, αφυπνισμένοι πια, αποφασίζουν να μπουν στον κοινό αγώνα. Για τις προτεραιότητες αυτού του αγώνα, ωστόσο, η εργατική τάξη έχει ανάγκη από ένα κόμμα σφιχτοδεμένο όχι μόνο οργανωτικά, αλλά και από άποψη αρχών, θέσεων και τακτικής. Από μόνος του ο αγώνας των οικονομικών αιτημάτων δεν είναι σε θέση να απαντήσει στα αιτήματα της κοινωνίας για μια σειρά ζητήματα, αιτήματα τα οποία δεν είναι λιγότερα σημαντικά από τα οικονομικά αντίστοιχα, αλλά εξίσου πρώτης γραμμής. Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η σύνδεση οικονομικών και πολιτικών αιτημάτων, με επίκεντρο το συντεταγμένο αγώνα τῆς εργατικῆς τάξης, και το κόμμα αυτής αποτελεί τον πυλώνα γύρω από

τον οποίο διαμορφώνονται οι όροι τῆς ταξικής πάλης. «Για να παίξει, όμως, τον καθοδηγητικό αυτό ρόλο η εργατική τάξη, πρέπει να οργανωθεί σε αυτοτελές πολιτικό κόμμα. (...) Από τη στιγμή κατά την οποία η κοινωνία προδώσει την υπόθεση της δημοκρατίας, η εργατική τάξη θα οδηγήσει μόνη της, με τις δικές της δυνάμεις, την υπόθεση μπροστά, και το αυτοτελές πολιτικό κόμμα θα της δώσει γι' αυτό το έργο τη δύναμη που χρειάζεται».

Στα χρόνια που προηγήθηκαν της Οκτωβριανῆς σοσιαλιστικῆς επανάστασης, οι αγώνες εργατών και αγροτών στη Ρωσία ήταν διάσπαρτοι και ανοργάνωτοι, κυρίως τοπικού χαρακτήρα, με το προλεταριάτο και την αστική τάξη, ως τάξεις, να μην έχουν ακόμη σχηματίσει οργανωτική και πολιτική δομή έκφρασης. Με τη δημιουργία τού κόμματος της εργατικῆς τάξης οι απεργίες, οι διαδηλώσεις και οι διαμαρτυρίες σε όλη την έκταση της ρωσικής πραγματικότητας απέκτησαν ενιαίο χαρακτήρα, με ξεκάθαρα πια και διακριτά γνωρίσματα και ταυτόχρονα διακριτές τις θέσεις των αντιπάλων κεφαλαιοκρατών. Αυτή η ταξική διαμάχη επεκτάθηκε σε όλα τα σημεία τῆς κοινωνικής ζωής. Έτσι, από τη μία πλευρά συσπειρώθηκαν οι καπιταλιστές με την αστική πολιτική έκφραση αυτών το κόμμα των φιλελευθέρων, και από την άλλη πλευρά οι προλετάριοι συσπειρωμένοι γύρω από το κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης. Η πρωτοπορία τῆς τελευταίας είναι αριθμητικά αρκετά μικρότερη από το σύνολο της τάξης τα συμφέροντα της οποίας εκπροσωπεί, και από την άλλη οφείλει να στέκεται ψηλότερα από την ίδια αυτή τάξη σε επίπεδο συνείδησης, αποφασιστικότητας και οργανωτικότητας. Όσο η κοινωνία βασίζεται στην εκμετάλλευση και την εξαθλίωση των μαζών, προς όφελος της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας και των προδιαγραφών αναπαραγωγής που αυτή επιβάλλει, τόσο η θέση των λαϊκών μαζών δεν επιτρέπει να υψωθούν στο επίπεδο συνείδησης που απαιτείται, προκειμένου να σπάσουν τον κλοιό. Για το λόγο αυτό είναι αναγκαία μία οργάνωση συνειδητοποιημένων καθοδηγητών, ώστε να προηγείται και να ανοίγει το δρόμο. Αυτή η οργάνωση δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα τυχαίων προσώπων, αλλά μία κομματική δομή με σιδερένια πειθαρχία και αποτελεσματικότητα.

Ποιός, όμως, μπορεί να γίνει μέλος τού κόμματος; Το κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης οφείλει να έχει το δικό του πρόγραμμα, τις δικές του θέσεις και να επεξεργάζεται τις δικές του τακτικές. Η βάση για τη διαμόρφωση των στοιχείων αυτών οργανωτικά είναι η ενότητα των απόψεων με επίκεντρο το πρόγραμμα αυτού. Η ενότητα των απόψεων συνεπάγεται την ενότητα του κόμματος. Δίχως αυτήν την ενότητα, κόμμα δεν υφίσταται. Συνεπώς, μέλος ενός τέτοιου κόμματος μπορεί να ονομαστεί όποιος αποδέχεται συνειδητά το πρόγραμμα, τις θέσεις και την τακτική τού κόμματος. Είναι όμως αρκετή η αποδοχή των παραπάνω, προκειμένου να ονομαστεί κανείς μέλος τού κόμματος της εργατικῆς

τάξης; Η απάντηση είναι «όχι». Και αυτό γιατί υπάρχουν σειρά ατόμων που με ευχαρίστηση θα δέχονταν το πρόγραμμα, τις θέσεις και την τακτική τού κόμματος... μένοντας, ωστόσο, μόνο στο αρχικό αυτό στάδιο της αποδοχής. Και αυτό γιατί το κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης είναι συνηφασμένο με τον αγώνα για την απελευθέρωσή της, και δεν είναι έκφραση μίας πλατωνικής σχολῆς ή μίας θρησκευτικῆς αίρεσης. Στόχος, επομένως, ενός μέλους τού κόμματος είναι μαζί με τη θεωρητική κατάρτιση και η πρακτική εφαρμογή των απόψεων αυτού στον καθημερινό αγώνα. Αυτές τις θέσεις και απόψεις ένα μέλος δύναται να τις υποστηρίξει μόνο όταν η πρωτοπορία τῆς εργατικῆς τάξης, συσπειρωμένη στο κόμμα της, βαδίζει μπροστά. «Χωρίς αυτό κανένας αγώνας δεν μπορεί να δώσει καρπούς. Είναι φανερό ότι τα μέλη τού κόμματος θα μπορέσουν να αγωνιστούν και συνεπώς να πραγματοποιήσουν τις κομματικές απόψεις, μόνο όταν οργανωθούν σε μια σφιχτοδεμένη οργάνωση. Είναι φανερό, επίσης, ότι όσο πιο σφιχτοδεμένη θα είναι η οργάνωση που ενώνει τα μέλη τού κόμματος, τόσο πιο καλά θα αγωνίζονται, συνεπώς, τόσο πιο πλέρια θα εφαρμόζουν το πρόγραμμα, την τακτική και τις οργανωτικές απόψεις τού κόμματος. Δεν έχουν άδικο που λένε ότι το κόμμα μας είναι οργάνωση καθοδηγητών και όχι μάζωμα ατόμων. Και εφόσον το κόμμα μας είναι οργάνωση καθοδηγητών, είναι ξεκάθαρο ότι μέλος αυτού τού κόμματος, μέλος αυτής τῆς οργάνωσης, μπορεί να θεωρηθεί μόνο όποιος δουλεύει σε αυτήν την οργάνωση και επομένως όποιους θεωρεί υποχρέωσή του να συγχωνεύει την ατομική του θέληση με τη θέληση του κόμματος και να δρα μαζί με το κόμμα».

Στα χρόνια 1901-1907 στη Ρωσία ξεσπούν απεργίες, μαζικές διαδηλώσεις, συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής τού τσαρικού καθεστώτος, πολλές εκ των οποίων καταλήγουν με νεκρούς και δεκάδες τραυματίες (ενδεικτικά εξέγερση στην Οδησό, οδομαχίες στο Λοτζ, απεργία δεκάδων χιλιάδων εργατών στο Ιβάνοβο Βοζνεσένσκ, στάση τού στόλου τῆς Μαύρης θάλασσας και των πληρωμάτων τού στόλου τῆς Λιμπάβα, τα γεγονότα που κράτησαν μία εβδομάδα στην Τυφλίδα κ.λπ.). Το απολυταρχικό καθεστώς απαντά με περισσότερη βία και καταστολή, καθώς και με υποσχέσεις σε φιλελεύθερους αστούς για μεταρρυθμίσεις. Μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις το κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης οφείλει να εξετάσει την τακτική του. Το ερώτημα που τίθεται είναι αυτό της δημιουργίας σειράς μηχανισμών για την εφαρμογή των αποφάσεων του κόμματος ή είναι αρκετή και μόνο η ύπαρξη του κόμματος αυτού καθαυτού. Εναντία σε όσους υποτάσσονται στο αυθόρμητο, υπολογίζοντας πως κάθε εξέγερση είναι αυθόρμητη και είναι αδύνατο να οργανωθεί και να προετοιμαστεί, και πως κάθε σχέδιο από πριν είναι αδύνατο να εφαρμοστεί, καθώς η κοινωνική πραγματικότητα είναι ευμετάβλητη, παρά μόνο περιοριζόμενοι στην προπαγάνδα και τη ζύμωση

της ιδέας τής εξέγερσης, οι κομμουνιστές απαντούν διαφορετικά. Προφανώς και ο πολλαπλασιασμός των δυνάμεων στην πολιτική ζύμωση, με στόχο ευρύτερα στρώματα, και όχι μόνο το προλεταριάτο, να τεθούν υπό την επιρροή τού κόμματος της εργατικής τάξης, είναι σημαντικός. Ωστόσο, δεν μπορεί να περιοριστεί ο αγώνας μόνο στην πολιτική ζύμωση. Για το σκοπό τής επανάστασης και τής κοινωνικής ανατροπής, το προλεταριάτο πρέπει να θέσει εαυτόν στο κέντρο τού αγώνα, να γίνει ο ηγέτης και ο καθοδηγητής αυτού. Παράλληλα με τη συνειδητοποίηση, είναι αναγκαίο το προλεταριάτο, συσπειρωμένο γύρω από το κόμμα τής εργατικής τάξης, να θέσει επί τάπητος την πρακτική τού εξοπλισμού τού λαού, με επιτροπές που θα διασφαλίζουν την οργανωτική ετοιμότητα, τον εξοπλισμό, την προμήθεια εκρηκτικών μηχανισμών, την οργάνωση εργαστηρίων, την επεξεργασία σχεδίων κατάληψης οπλοστασίων κ.λπ. Φυσικά, ο εξοπλισμός δεν μπορεί να αφορά απευθείας τις μάζες, αλλά καλά επιλεγμένες ομάδες, μάχιμες μονάδες, που θα χρησιμοποιήσουν τον οπλισμό. «Με την πείρα και την οργάνωσή τους, καθώς επίσης και με τον καλό εξοπλισμό τους, θα γίνει δυνατό να χρησιμοποιηθούν όλες οι δυνάμεις τού εξεγερμένου λαού και να εξασφαλιστεί έτσι ο άμεσος σκοπός μας – ο εξοπλισμός όλου του λαού και η εκτέλεση του σχεδίου δράσης που καταρτίστηκε από πριν. Οι μαχητικές αυτές μονάδες θα καταλάβουν γρήγορα τις διάφορες αποθήκες οπλισμού, τα κυβερνητικά και κοινωνικά κτήρια, το ταχυδρομείο, τα τηλέφωνα κ.λπ. πράγμα απαραίτητο για την παραπέρα ανάπτυξη της επανάστασης». Σε αυτό το πλαίσιο οι μαχητικές μονάδες τού προλεταριάτου οφείλουν να επεξεργαστούν σχέδιο για την εξέγερση σε κάθε τομέα και ο συντονισμός του με το κομματικό κέντρο της χώρας. Να εντοπιστούν τα αδύναμα σημεία τού αντιπάλου, να κατανεμηθούν κατάλληλα οι δυνάμεις, να μελετηθεί η τοπογραφία των αστικών κέντρων. Όλες αυτές οι προετοιμασίες πρέπει να γίνουν με απόλυτη συνωμοτικότητα και ταυτόχρονα να διαδοθούν πλέρια μέσα στο προλεταριάτο, έτσι ώστε οι απαραίτητες πληροφορίες να αποτελέσουν γνώμονα των κινήσεων του αγώνα στους δρόμους.

Ενάντια στους μενσεβίκους, που κατηγορούσαν τους μπολσεβίκους για μπλανκισμό και γιακωβινισμό, οι τελευταίοι επανέλαβαν τη θέση τους σύμφωνα με την οποία «Για να κερδίσεις την εξέγερση, είναι ανάγκη να καταρτίσεις από τα πριν ένα σχέδιο πάλης, είναι ανάγκη να επεξεργαστείς από τα πριν την τακτική τής μάχης, είναι ανάγκη να έχεις οργανωμένα τμήματα μάχης κτλ.» και παρακάτω, σύμφωνα με το Β. Ι. Λένιν, «Πρέπει να συγκεντρώσουμε την πείρα από τις εξεγέρσεις τής Μόσχας, τού Ντονιέτς, τού Ροστόφ και τις άλλες εξεγέρσεις, να διαδώσουμε αυτήν την πείρα, να προετοιμάσουμε με επιμονή και υπομονή τις νέες μαχητικές δυνάμεις, να τις εκπαιδεύσουμε και να τις ατσαλώσουμε σε μια σειρά παρτιζάνικες μαχητικές εκ-

δηλώσεις. Η νέα έκρηξη μπορεί και να μη γίνει την άνοιξη, όμως πλησιάζει και κατά πάσα πιθανότητα δεν είναι πολύ μακριά. Πρέπει να την προϋπαντήσουμε εξοπλισμένοι, οργανωμένοι στρατιωτικά, ικανοί για αποφασιστικές επιθετικές ενέργειες». Στο ίδιο πλαίσιο είναι σημαντική η αναφορά στους Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς για το πώς έβλεπαν οι ίδιοι την ένοπλη εξέγερση. Τόνιζαν πως στο δρόμο τής εξέγερσης πρέπει κανείς να μπει αποφασιστικά και να περάσει απευθείας στην επίθεση, να αιφνιδιάσει τον αντίπαλο μέσα από καθημερινές μικρές μικρές επιτυχίες θέσεων, παίρνοντας μαζί σου τα ταλαντευόμενα στοιχεία που μέχρι τελευταία στιγμή δείχνουν να αμφιταλαντεύονται και να καταλήγουν με αυτόν που σημειώνει περισσότερες επιτυχίες. Πρέπει να πιέξεις τον εχθρό στην υποχώρηση και να του αποκόψεις τη δυνατότητα ανασυγκρότησης των δυνάμεών του. Φυσικά, για ν' ακολουθήσεις το δρόμο τής εξέγερσης κατά Κ. Μαρξ και να περάσεις στην επίθεση, πρέπει να είσαι στρατιωτικά εξοπλισμένος και ενημερωμένος τόσο από τεχνικής άποψης, όσο και σε θέματα γνώσης τής τακτικής. Αντίστοιχα, ο Φ. Ένγκελς, έχοντας κατά νου την ισπανική περίπτωση, υπογραμμίζει πως οι πιθανότητες επιτυχίας θα ήταν με το μέρος των εξεγερμένων εάν και εφόσον ακολουθούσε από θέση σε θέση την τακτική τού αιφνιδιασμού και τής κινητοποίησης ολοένα μεγαλύτερου μέρους τού λαού από πόλη σε πόλη έως την τελική σύγκρουση. Ήδη από καιρό είχαν στασιάσει μια σειρά από στρατιωτικές μονάδες τού ισπανικού στρατού. Στην κυβερνητική αρχή είχε απομείνει μονάχα ένα τμήμα τής χωροφυλακής, όμως, ήταν διασκορπισμένο σε όλη τη χώρα. Βασικός κανόνας ήταν η αποτροπή συγκέντρωσης αυτών των δυνάμεων και αυτή μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με επιθετικές ενέργειες. Αλλά εξαιτίας των επιλογών των αναρχικών, η εξέγερση απέτυχε παταγωδώς. Επομένως, και ο Φ. Ένγκελς μιλάει για την αναγκαιότητα δημιουργίας οργανωμένων ταγμάτων, πολιτικής επίθεσης, οργάνωσης της εξέγερσης, συνένωση μεμονωμένων εξεγέρσεων.

Στην περίπτωση της Ρωσίας, την περίοδο που εξετάζουμε 1901-1907, για τους κομμουνιστές (μπολσεβίκους), η επαναστατική κατάσταση μπορούσε να οδηγηθεί σε επιτυχία και την επιβολή τής λαϊκής κυριαρχίας μόνο στο βαθμό που το πλέον συνειδητοποιημένο τμήμα τής εργατικής τάξης έμπαινε επικεφαλής τής επανάστασης, στο βαθμό που την καθοδήγηση των εξελίξεων ορίζουν οι πρωτοπόροι εργάτες. Και μολονότι η επανάσταση είναι αστική και ομοιάζει στη γαλλική επανάσταση, που την ηγεσία αυτής είχαν οι αστοί κεφαλαιοκράτες, υπάρχει ωστόσο και μία ριζική διαφορά. Στη γαλλική επανάσταση δεν είχε διαμορφωθεί η βιομηχανική παραγωγή και οι ταξικές αντιθέσεις δε διαγράφονταν τόσο έντονα, με το προλεταριάτο τής Γαλλίας να είναι αδύναμο, δίχως οργάνωση και καθοδήγηση. Εξάλλου, επικεφαλής τής γαλλικής επανάστασης τέθηκαν εξ αρχής οι αστοί δημο-

κράτες, ενώ οι εργάτες ακολουθούσαν. Στη Ρωσία οι συνθήκες είναι πλέον διαφορετικές. Το προλεταριάτο, συσπειρωμένο γύρω από το κόμμα τής εργατικής τάξης, δεν μπορεί να σέρνεται πίσω από τους φιλελεύθερους, αλλά οφείλει να μπει επικεφαλής-ηγέμονας τής επανάστασης και πίσω του να προσκαλέσει όλους τους καταπιεσμένους και απόκληρους. Στην περίπτωση κατά την οποία επικεφαλής τής επανάστασης τεθεί το συνειδητοποιημένο τμήμα τής εργατικής τάξης, ενώ στη Δούμα κυριαρχούν οι αστοί φιλελεύθεροι, είναι αυτονόητο ότι η Δούμα δε θα μπορέσει να αποτελέσει το κέντρο των πολιτικών εξελίξεων της χώρας, δε θα κατορθώσει να συγκεντρώσει γύρω της τον επαναστατημένο λαό και κατ' επέκταση δε θα τεθεί ως ηγεμόνας στην πρώτη γραμμή τού αγώνα. Επιπλέον, εάν ηγέτης τής επανάστασης τεθεί το συνειδητοποιημένο προλεταριάτο και η Δούμα παρακαμφθεί ως κέντρο των πολιτικών εξελίξεων, είναι δεδομένο πως το κύριο πεδίο δράσης είναι ο δρόμος, τα εργοστάσια, τα εργαστήρια, και όχι η αίθουσα του κοινοβουλίου. Σε αυτήν την περίπτωση, το κόμμα τής εργατικής τάξης οφείλει να εξοπλίσει τους εργάτες, να μεταδώσει τις στρατιωτικές του γνώσεις και να οργανώσει τα τμήματα επίθεσης και άμυνας. Στις επαναστατικές συνθήκες που βίωνε η Ρωσία, το κόμμα τής εργατικής τάξης δεν μπορούσε παρά να αρνηθεί τη στήριξη στη Δούμα, η οποία είχε καταντήσει ανίσχυρη και συμφιλιωτική, συμβιβασμένη και αμυντική ως προς τα αιτήματά της. Η υποστήριξη μίας τέτοιας Δούμας θα σήμαινε και την υποστήριξη της συμβιβαστικής της πολιτικής εκ μέρους τού κόμματος της εργατικής τάξης. Απεναντίας, το κόμμα τής εργατικής τάξης οφείλει να αποκαλύψει το διπρόσωπο χαρακτήρα της, να την καταγγείλει ανοιχτά στον λαό, ασκώντας της οξεία κριτική. Στην πορεία των πραγμάτων, η επαναστατική κατάσταση έχει ήδη υπερβεί τις δυνατότητες της Δούμας. Ωστόσο, οι μαζικές εκδηλώσεις παίρνουν διαφορετικό χαρακτήρα κάθε φορά. Η γενική απεργία στην Πετρούπολη το 1905, η πολιτική απεργία τού Οκτώβρη, όπως και η αντίστοιχη του Δεκέμβρη στη Μόσχα και τη Λετονία. Μεταξύ των εκδηλώσεων αυτών υπάρχει διαφορά. Ενώ στην απεργία τού Ιανουαρίου 1905 η απεργία υπήρξε ο κύριος ρόλος των εξελίξεων, σε αυτήν του Δεκέμβρη χρησίμευσε ως ξεκίνημα και μετέπειτα μετατράπηκε σε ένοπλη σύρραξη. Οι εκδηλώσεις αυτές έδειξαν με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο ότι όσο ειρηνικά κι αν αρχίσει η γενική απεργία, με όσο λεπτό τρόπο κι αν παρουσιάζεις τα αιτήματά σου, η υπόθεση θα καταλήξει σε σύγκρουση, η κυβέρνηση θα καταφύγει στα σώματα ασφαλείας για την καταστολή της, ο λαός θα πρέπει να εξοπλιστεί για να απαντήσει και να αμυνθεί. Αυτό, λοιπόν, σημαίνει ότι η εμφάνιση του λαού στη σκηνή τής ιστορίας δε θα είναι μία απλή εκδήλωση, αλλά θα πάρει ένοπλο χαρακτήρα και ο τελικός λόγος θα ανήκει στην ένοπλη εξέγερση. Έτσι, όταν φτάσει η ώρα ο λαός να γίνει κυρί-

αρχος της τύχης του, αυτό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με γενική απεργία, ούτε με διαδικασίες που περιορίζονται στην αίθουσα του κοινοβουλίου. Ο μοναδικός δρόμος για την κυριαρχία τής εργατικής τάξης και των αγροτών είναι η ένοπλη εξέγερση. Μόνο με την ένοπλη εξέγερση είναι εφικτό να ανατραπεί η εξουσία των αστών και να εγκαθιδρυθεί η λαϊκή κυριαρχία.

Όσο πολύπλοκη κι αν εμφανίζεται η σύγχρονη ζωή, τόσο πιο ξεκάθαρη γίνεται η διάκριση μεταξύ εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων. «Οι οικονομικές απεργίες τού Γενάρη 1905 έδειξαν καθαρά ότι η Ρωσία πραγματικά χωρίζεται σε δυο στρατόπεδα. Οι απεργίες τού Νοέμβρη 1905 στην Πετρούπολη και οι απεργίες τού Ιούνη-Ιούλη 1906 σε όλη τη Ρωσία έφεραν σε σύγκρουση τους ηγέτες τού ενός και τού άλλου στρατοπέδου κι έτσι αποκαλύφθηκαν πέρα για πέρα οι σύγχρονες ταξικές αντιθέσεις». Από το σημείο αυτό οι κεφαλαιοκράτες απαντούν με συσπείρωση δυνάμεων, δημιουργώντας τοπικές ενώσεις που απλώνονται σε όλη τη χώρα. Ιδρύονται ταμεία και δημοσιογραφικά όργανα, συγκαλούνται συνέδρια και συνδιασκέψεις κεφαλαιοκρατών. Από την άλλη πλευρά, και το προλεταριάτο οργανώνεται σε επαγγελματικά σωματεία, δημιουργεί επαγγελματικά ταμεία, αναπτύσσει τον συνδικαλιστικό Τύπο και συγκαλεί πανρωσικά συνέδρια των εργατικών συνδικάτων. Οι απεργίες που προηγήθηκαν κινητοποίησαν τους κεφαλαιοκράτες και μετά από τη διεξαγωγή δύο επίσημων συνεδρίων, οργανώθηκαν σε αυτόνομη τάξη, με τοπικές οργανώσεις, οργανώσεις περιοχών με κεντρική οργάνωση και ενιαίο σχέδιο. Σκοπός τους είναι να μειώσουν τα μεροκάματα, να αυξήσουν τις ώρες εργασίας, να εξασθενίσουν το προλεταριάτο και να υπονομεύσουν τις οργανώσεις του. Από την πλευρά τους οι εργάτες απάντησαν με μαζική οργάνωση στα συνδικάτα, τις επαγγελματικές οργανώσεις, τη δουλειά στα σωματεία. Η συνδιάσκεψη των συνδικάτων με την εκλογή κεντρικού γραφείου οδήγησε στο διπλασιασμό των δυνάμεών τους. Έτσι, παρά την αντίδραση που πολλαπλασιάζει την παρουσία της, και το προλεταριάτο οργανώνεται σε χωριστή τάξη, ενδυναμώνει τις τοπικές, περιφερειακές και κεντρικές επαγγελματικές οργανώσεις του. Σύμφωνα με τον Κ. Μαρξ κάθε ταξική πάλη είναι πολιτική πάλη. Εκεί που κεφαλαιοκράτες και εργάτες διεξάγουν οικονομικό αγώνα, άρριο εξαναγκάζονται να διεξάγουν πολιτικό αγώνα, υπερασπιζόμενοι τα διακριτά συμφέροντά τους.

Για τη διαλεκτική μέθοδο, μόνο η τάξη εκείνη που μπαίνει στον αγώνα και τραβάει μπροστά είναι σε θέση να τσακίσει το ζυγό τής δουλείας. Αυτή η τάξη είναι το προλεταριάτο. Σύμφωνα με την υλιστική θεωρία, κάθε ιδανικό μπορεί να αξιοποιηθεί από το προλεταριάτο μόνο στην περίπτωση κατά την οποία δεν έρχεται σε αντίθεση με την οικονομική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις τής ανάπτυξης. Ο σύγχρονος τρόπος καπιταλιστικής παραγωγής αποκτά ολοένα κοινωνικό χαρακτήρα και ο κοινωνικός αυτός χαρακτήρας οδηγεί στην άρνηση της καπιταλιστικής

ιδιοκτησίας. Ο σύγχρονος τρόπος παραγωγής, επίσης, υπερβαίνει τα στενά πλαίσια των αστικών κέντρων και καλύπτει την υπαίθρο χώρα. Το καπιταλιστικό σύστημα βασίζεται στην εμπορευματική παραγωγή. Στα πλαίσιά του τα πάντα παίρνουν τη μορφή εμπορεύματος, παντού κυριαρχεί η αρχή τής αγοραπωλησίας. Θεμέλιο του καπιταλιστικού συστήματος είναι η ιδιοκτησία στα εργαλεία και τα μέσα παραγωγής. Τα εργοστάσια, οι φάμπρικες, η γη, το υπέδαφος, τα δάση, οι σιδηρόδρομοι, οι μηχανές, όλα έχουν μετατραπεί σε ατομική ιδιοκτησία των κεφαλαιοκρατών. Φυσικά, η καπιταλιστική παραγωγή δεν είναι ενιαία, ούτε οργανωμένη. Αντίθετα, είναι κατατεμαχισμένη σε ατομικούς παραγωγούς με προτεραιότητα την παραγωγή εμπορευμάτων για πώληση, με στόχο το κέρδος. Κρίσεις, ανεργία, διακοπές στην παραγωγή, αναρχία και άλλα παρόμοια φαινόμενα είναι αποτέλεσμα της ανοργάνωτης και κατατεμαχισμένης καπιταλιστικής παραγωγής. Το σύστημα αυτό το υπερασπίζεται το καπιταλιστικό κράτος με τους μηχανισμούς του. Η ύπαρξη της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας εμποδίζει την ανάπτυξη των σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων. Η ιδιοκτησία εξαρτάται από τη μορφή τής παραγωγής. Αργά ή γρήγορα, η αλλαγή στη μορφή παραγωγής θα σηματοδοτήσει την αλλαγή στη μορφή τής ιδιοκτησίας. Η τάξη εκείνη που συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή και χωρίς εκείνη η παραγωγή δεν είναι εφικτή, η εργατική τάξη, οφείλει να παλέψει για να ανατρέψει το καθεστώς υποδούλωσης. Η ανατροπή τού καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η συγκεντροποίηση της παραγωγής και η προλεταριοποίηση της πλειοψηφίας τής κοινωνίας, να ποιοί είναι οι απαραίτητοι όροι για την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού. Ωστόσο, ακόμη κι αν έχει προλεταριοποιηθεί η πλειοψηφία τής κοινωνίας, αυτό δε σημαίνει ότι απέκτησε και ταξική συνείδηση. Χρειάζεται για το σκοπό αυτό πλήρεια ελευθερία για την ανάπτυξη της συνείδησης, μέσα από την πολιτική συμμετοχή στη διεύθυνση της οικονομίας ειδικότερα και των κοινωνικών υποθέσεων γενικότερα. Οι απεργίες, οι διαδηλώσεις, το μποϊκοτάρισμα, ο κοινοβουλευτισμός, οι διαδηλώσεις κ.λπ. είναι μορφές αγώνα προετοιμασίας. Το βασικό μέσο είναι η σοσιαλιστική επανάσταση. Και η σοσιαλιστική επανάσταση δεν είναι μία στιγμιαία κατάσταση, αλλά μία μακρόχρονη πάλη των προλεταριακών μαζών ενάντια στην αστική τάξη. Η νίκη τού προλεταριάτου θα είναι νίκη ενάντια στην αστική τάξη. «Σοσιαλιστική δικτατορία τού προλεταριάτου, κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο, να από πού πρέπει να αρχίσει η σοσιαλιστική επανάσταση».

Αντώνης Ε. Χαριστός

μέλος τής Συντακτικής Επιτροπής

*Με αφορμή τον πρώτο τόμο των απάντων τού Ι. Β. Στάλιν (1901-1907), εκδοτικός οίκος Γνώσεις, Αθήνα, χ.χ.

Σεξουαλικότητα και θρησκεία

Από την Προϊστορία ως τον Μεσαίωνα
– Η επικράτηση του χριστιανισμού

Μέρος Γ΄

Στο σημείο αυτό θα πραγματοποιήσουμε μια μικρή παρένθεση φιλοσοφικού και ιστορικοκοινωνικού περιεχομένου, για να αναφερθώ στις πνευματικές κατακτήσεις τού αρχαιοελληνικού πολιτισμού, τις σχετιζόμενες με τη γέννηση των επιστημών και της φιλοσοφίας· οι οποίες, αφού προωθούσαν την εκκοσμίκευση (διαδικασία μετατροπής μιας κοινωνίας στηριγμένης σε θρησκευτικές αξίες και κανόνες, σε μια κοινωνία άθρησκη, βασισμένη σε κοσμικές αξίες και θεσμούς), έπρεπε να αναχαιτιστούν πάση θυσία από το χριστιανικό δόγμα, και τις γενικότερες «ανάγκες» τής ιστορικής συγκυρίας για αντιεκκοσμίκευση (διαδικασία εξάπλωσης ή παλινόρθωσης της θρησκευτικής εξουσίας, και γιγάντωση των δυνάμεων επιβολής των θεολογικών δογμάτων, που, συνήθως, συντελείται μετά από μια περίοδο προηγούμενης εκκοσμίκευσης)· ούτως ώστε, να καταστεί εφικτή η συνολική διαμόρφωση της μεσαιωνικής εποχής με τον τρόπο που και ιστορικά διαμορφώθηκε, και να επικρατήσουν οι συγκεκριμένες εκείνες ιδεολογικοπολιτικές συνθήκες και υλικές παράμετροι, που θα καταστήσουν το ιστορικό υποκείμενο εντός αυτής της περιόδου, ανίκανο να προβεί στην αυτοαφύπνιση και ανήμπορο να συλλάβει τον εαυτό του ως άτομο, (με τους όρους για μια νέα εκκοσμίκευση, και τις προϋποθέσεις για την εξατομίκευση του ανθρώπου, να εμφανίζονται ξανά μετά την αναγέννηση και τον εξορθολογισμό τής σκέψης που προώθησε ο Διαφωτισμός). Αρχικά, να προβούμε στη διευκρινιστική δήλωση, ότι το άτομο δεν μπορεί ποτέ να εννοηθεί παρά μονάχα ιστορικά, και αυστηρώς ενταγμένο στα πλαίσια της κοινωνίας του, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί σε κάθε δοσμένη βαθμίδα ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Ακόμη κι αν θεωρήσουμε, όπως ο Φρόιντ, τον πολιτισμό ως την πηγή δυστυχίας των ατόμων, δε θα μπορούσαμε να παραγνωρίσουμε, ότι κάθε κοινωνική δομή, παρά τις αντιφάσεις και τις ανειρήνευτες αντιθέσεις της, αποτελεί μια ιστορική κατάκτηση της εξέλιξης του πολιτισμού, για την οποία ο τελευταίος έπρεπε να διέλθει αιμόφυρτος μέσα από τις συμπληγάδες τής αναγκαιότητας και τού τυχαίου. Στη φροϋδική ανάγνωση, η διασύνδεση ατόμου και κοινωνίας υλοποιείται στη διεπαφή δυο αντικρουόμενων τάσεων, στη δράση εφαρμογής των κελευσμάτων τού πολιτισμού -από τους μηχανισμούς καταστολής και τα μέσα αναπαραγωγής τής κυρίαρχης ιδεολογίας από την κρατική αρχή- για συμμόρφωση του ατόμου εντός των νορμών του (όπου πραγματώνεται η ιστορική μετουσίωση των ενστίκτων), και στην αντίρροπη τάση τού ατόμου για αξίωση ελευθερίας. Παραβλέποντας την πρωτοκαθεδρία που παρα-

δίδει ο Φρόιντ στη δεύτερη τάση, δηλαδή την αναζήτηση της ατομικής ελευθερίας -την οποία, μάλιστα, αντιλαμβάνεται ως ενστικτώδη φυσική ροπή και όχι ως αγαθό τού πολιτισμού-, και απορρίπτοντας την αντίληψή του, πως η ποιότητα του πολιτισμού κρίνεται από την επιτυχία του να επιβάλλει καταναγκασμό για εργασία, καταστέλλοντας ταυτόχρονα το ένστικτο της επιθετικότητας, από το οποίο απορρέει η ανθρώπινη εχθρότητα, προκαλώντας τα φαινόμενα βίας, καθώς και την πεποίθησή του ότι ακόμη και με την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, η επιθετικότητα δεν πρόκειται να εξαλειφθεί, διότι θα στραφεί προς τις σεξουαλικές σχέσεις (Φρόιντ, Σ., «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας»): εκείνο που έχει αξία να σημειωθεί, παρά ταύτα, είναι, πως ακόμη και δια του παραμορφωτικού φακού τής φροϊδικής ανάλυσης, προκύπτει ότι το επίπεδο ελευθερίας τού ατόμου καθορίζεται από τις δυνατότητες που ιστορικά κατέχει εκείνο για να τη διεκδικήσει, και από την ένταση της πολιτισμικής καταστολής, δηλαδή, το βαθμό αυστηρότητας, με τον οποίο επιβάλλονται οι κανονικοποιημένοι τρόποι συμπεριφοράς από τα θεσμικά όργανα της εκάστοτε εγκαθιδρυμένης εξουσίας και τους κρατικούς μηχανισμούς (με βάση την ανάλυση του Αλτουσέρ, το θρησκευτικό ιδεολογικό μηχανισμό, το σχολικό, το οικογενειακό και νομικό, τον πολιτικό, τον συνδικαλιστικό και τον πολιτιστικό ιδεολογικό μηχανισμό). Στην περίπτωση της θρησκείας, ο «πατέρας τής ψυχανάλυσης» θεωρεί πως η εμφάνισή της συντελείται σε κάποιο πρώιμο στάδιο της ανθρώπινης ανάπτυξης, όπου ο άνθρωπος δε βρίσκεται ακόμη σε θέση να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα με τη λογική του, και, συνεπώς, έχει τις ρίζες της στην αδυναμία τού ατόμου να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές δυνάμεις τής φύσης και τις εσωτερικές ενστικτώδεις ορμές του. Σε αυτό το στάδιο, η θρησκεία ανακύπτει ως ιδεολογική αναγκαιότητα (βρίσκοντας την προηγμένη πνευματική της έκφραση στη θεολογία), θέτοντας τις βάσεις για τη μετέπειτα ιερατική της οργάνωση και τη συγκρότηση των διαφόρων εκκλησιαστικών μορφωμάτων: τα οποία, θα διασυνδεθούν με το κράτος σε συνθήκη σχετικής αυτοτέλειας, και θα παρέχουν τα μέσα -βωμούς, προσευχές, λατρευτικά έθιμα, τελετουργίες κ.λπ.- με τα οποία οι άνθρωποι θα πραγματοποιήσουν έκκληση σε κάποιον πατέρα-δημιουργό, ώστε να τους σώσει από τα αδάμαστα στοιχεία τής φύσης. Φυσικά, η προστασία που παρέχει στον άνθρωπο η θρησκεία, δεν είναι παρά μια πλάνη, αλλά, για το Φρόιντ, ο επιβλαβής της ρόλος δε σταματάει εδώ. Εντοπίζεται, επίσης, και στο γεγονός ότι παρασέρνοντας τους ανθρώπους στα δίχτυα τού μύθου, τους καθιστά δεκτικούς σε κάθε λογής υπερβατικές αυταπάτες, καταστέλλοντας την κριτική τους σκέψη, αποδυναμώνοντας τις γνωστικές τους ικανότητες και τη δύναμη της λογικής τους: οδηγώντας, παράλληλα, και στην καταστροφή των ηθικών αξιών τού πολιτισμού, καθώς το κύρος των ηθι-

κών κανόνων που επιβάλλονται υπό την αιγίδα των θρησκευτικών δογμάτων, ερείδεται στην παραδοχή πως αποτελούν εντολές τού Θεού, και όχι στην ηθική τους βαρύτητα και ωφελιμότητα (έργο που αναλαμβάνει η ηθική φιλοσοφία). Με τον τρόπο αυτό, για το Φρόιντ, η θρησκεία υποχρεούται να εχθρεύεται τη φιλοσοφία, αφού εδραιώνεται στο όνομα της παράλογης πίστης, ενώ η φιλοσοφία, βασίζεται στη λογική για να αντιληφθεί την πραγματικότητα και να προσδιορίσει τους ηθικούς κανόνες που θα πρέπει να διέπουν τη ζωή των ανθρώπων.

Ακριβώς σε αυτό το σημείο είναι που η φιλοσοφική σκέψη -όπως διαμορφώθηκε στην κλασική ελληνική Αρχαιότητα- αναδεικνύεται σε μείζον πρόβλημα για τη θρησκεία, και, ο λόγος, που η τελευταία έπρεπε να καταπολεμήσει τη φιλοσοφία, με μεγαλύτερο μένος από αυτό που επέδειξε, εκείνη την περίοδο, ακόμη και στην καταπολέμηση της επιστήμης. Προσπαθώντας να επεξηγήσουμε γιατί συνέβη αυτό, εν συντομία, θα λέγαμε: πως η φιλοσοφική σκέψη που βρήκε πρόσφορο έδαφος να αναπτυχθεί στις ακμάζουσες πόλεις τής αρχαίας Ιωνίας, ύστερα στις αποικίες της στη Νότια Ιταλία και Σικελία, και κατόπιν σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, είχε ως αποτέλεσμα τον απεγκλωβισμό τού ανθρώπινου πολιτισμού από τις μυθολογικές αφηγήσεις και την εξέλευση της διάνοιας από το δαιδαλώδη λαβύρινθο των θρησκευτικών δοξασιών, με συνέπεια, τον εξορθολογισμό τού κόσμου και την υποχώρηση των υπερφυσικών θεωρητικών σχημάτων, τα οποία καλλιεργούσαν τον τρόμο, την άγνοια και τη δεισιδαιμονία. Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, λοιπόν, οι αποκαλούμενοι και φυσικοί (Θαλής, Αναξίμανδρος, Αναξίμενης, Ηράκλειτος κ.ά.), αποπειράθηκαν να δώσουν μια λογική εξήγηση του υπαρκτού κόσμου και να ερμηνεύσουν τα φυσικά φαινόμενα, προσδιορίζοντας τις βασικές αρχές τής υλικής πραγματικότητας. Η φυσική φιλοσοφία αποτελούσε μεν μια φιλοσοφική μελέτη τής φύσης -και πρόδρομο των φυσικών επιστημών-, αλλά, σε όλη τη διάρκεια της προσωκρατικής περιόδου παρέμεινε δε μια φιλοσοφία εγκολπωμένη από την επιστήμη (σε ένα πρώιμο, μάλιστα, στάδιο ανάπτυξης της τελευταίας). Στην εποχή των φυσικών φιλοσόφων, δεν εκφράζεται σε αναπτυγμένο επίπεδο η μέθοδος σκέψης που κατευθύνεται προς τον ίδιο της εαυτό: και, παρόλο, που ήταν εκεί το σημείο όπου τέθηκε σε κίνηση η φιλοσοφική σκέψη (διαμέσου τού σχηματισμού εννοιών όπως «άπειρο», «χρόνος», «κίνηση», «αντίθεση», «μεταβολή», «λόγος», «είναι», «αναγκαιότητα», «αέναη αλλαγή» κ.λπ.), και οδηγήθήκαμε στην εξήγηση των φαινομένων με τρόπο που προκαλεί θαυμασμό ακόμη και σήμερα, η γέννηση της δυτικής φιλοσοφίας, πραγματοποιείται εντέλει αργότερα, στην ιστορική στιγμή τής σωκρατικής επίδρασης, όπου διαμορφώνεται το φιλοσοφικό πλαίσιο για την εκκίνηση της ιστορίας της φιλοσοφίας. Με το Σωκράτη, λοιπόν, η φιλοσοφία αναλαμβάνει την αποστολή,

όχι μονάχα να γνωρίσει το φυσικό κόσμο, αλλά και να κατανοήσει τον άνθρωπο, παράγοντας γνώση για την ανθρώπινη κοινωνία, και προσπαθώντας να αναδείξει ένα πρότυπο ηθικού τρόπου ζωής. Τελικά, η φιλοσοφία αρχίζει να αναστοχάζεται τον ίδιο της τον εαυτό, να υπερβαίνει τις κατηγορηματικές γνωστικές μορφές ταξινόμησης του εξωτερικού κόσμου, προσπαθώντας να χτίσει μια λογικοσυνεκτική γνώση για την υλική πραγματικότητα και τον ανθρώπινο βίο: επεξεργαζόμενη, ταυτόχρονα, και μια μέθοδο εμπειρικής επαλήθευσης και λογικού ελέγχου των επιστημονικά παραγόμενων γνώσεων.

Η συνεισφορά των φυσικών φιλοσόφων συνίσταται στην ιστορικά πρωταρχική τοποθέτηση της σκέψης σε ορθολογικά πλαίσια και την επακόλουθη εκκοσμίκευση του κόσμου (δεύτερη τέτοια, σημαντική, τοποθέτηση θα παρατηρηθεί πολύ αργότερα, μετά την Αναγέννηση, στο Διαφωτισμό). Αυτή η απομάγευση του κόσμου και η ορθολογικοποίηση της σκέψης, όπως πραγματώθηκε στην αρχαϊκή εποχή, εκφράζεται με απόρριψη των θεοκρατικών σχημάτων, ως εργαλείων ερμηνείας των φυσικών φαινομένων, και αντικατάστασή τους από τη λογική ανάλυση (αξιοποιώντας ερμηνευτικά σχήματα που συνδύαζαν τη μεταφυσική και την επιστημονικότητα). Αν και έχουμε παραγωγή εννοιών, που στη σύλληψη και τον προσδιορισμό τους συντελούν μεγαλύτερη ή αλματώδη στην ανάπτυξη της σκέψης, η προσέγγιση των προσωκρατικών καταλήγει, από φιλοσοφική σκοπιά, περισσότερο επιστημονική (κατευθύνουν τη γνωστική δραστηριότητα, δηλαδή, αποκλειστικά στη λειτουργία τού εξωτερικού κόσμου, σε μια διαδικασία όπου η παραγωγή μεθοδολογίας, εννοιών και επεξηγηματικών σχημάτων αποκτά απλώς σκοπιμότητα, ως αναγκαίο βήμα προς παραγωγή έγκυρων γνώσεων για τον εμπειρικοαισθητό κόσμο). Αντίθετα, με το Σωκράτη, περνάμε σε ένα νέο περιεχόμενο της γνωστικής μεθόδου και σε μια λογική κατασκευή έγκυρων γνώσεων, βασισμένη σε φιλοσοφικές αρχές. Έτσι, διανοίγεται ο δρόμος για μια πλήρη αναδόμηση της μεθοδολογίας της φιλοσοφικής έρευνας, που θα επηρεάσει κάθε τομέα τού επιστητού: προκαλώντας έναν αναπροσδιορισμό της καθαυτό φιλοσοφίας, ως αναστοχασμό τής ίδιας της σκέψης για τον εαυτό της, και των γνωστικών της θέσεων για τον κόσμο, ο οποίος θα επιδράσει στη δομή και το περιεχόμενο όλων των μορφών απόκτησης γνώσης, μεταβάλλοντας και τη φυσιογνωμία των γνωστικών πεδίων (στη σύγχρονη ιστορία των ιδεών, μπορεί να αναφερθεί άλλη μια τέτοιου είδους κομβική στροφή στην ανέλιξη της σκέψης, αυτή που συντελέστηκε με την εμφάνιση της μαρξιστικής φιλοσοφίας).

Για την πολύτιμη συνεισφορά τού αρχαιοελληνικού λόγου στη φιλοσοφική σκέψη, αρκεί μονάχα να σημειώσουμε τις αναφορές που πραγματοποιεί ο Καρλ Μαρξ στον Αριστοτέλη και τον Ηράκλειτο (τον οποίο χαρακτηρίζει ως έναν από τους μεγαλύτερους διαλεκτικούς τού αρχαί-

ου κόσμου), στο έργο του «Το Κεφάλαιο», καθώς, και να παραθέσουμε τα λόγια τού Παναγιώτη Κονδύλη, όταν έγραφε για τη συσχέτιση της μαρξιστικής σκέψης με την αρχαιοελληνική φιλοσοφία, υποστηρίζοντας πως το αρχαιοελληνικό κλασικό ιδεώδες «στήν αντίθεσή του πρός τή θρησκεία, σημαίνει (...) ὅ,τι ἀκριβῶς καί ἡ κατ' ἐξοχήν πολέμια τῆς θρησκείας, ἥτοι ἡ φιλοσοφία ἐν γένει: σημαίνει, δηλαδή, τόσο τήν πλήρη κατάφαση τῆς γήινης ζωῆς, ὅσο καί τό ἥθος πού ἐμπνέεται ἀπό τό Λόγο, τή στάση ζωῆς τοῦ ἐλεύθερου κι αὐτόνομου ἄτομου». Αυτή η απόλυτη αντίθεση της αρχαιοελληνικής σκέψης απέναντι σε κάθε θρησκεία (και, γενικότερα, η εκκοσμίκευση, η ορθολικοποίηση και η κριτική αυτοσυνειδησία τῆς φιλοσοφίας), που είχε αρχίσει να κατατρώγει τα θεοκρατικά ερμηνευτικά σχήματα, έπρεπε πάση θυσία -και, για πολλαπλούς λόγους- να αναχαιτιστεί, ώστε να επιβληθεί ένα νέο πολιτισμικό πλαίσιο ιδεών που θα υποστήριζε τις δουλκτητικές οικονομίες, σε μια εποχή που συνταράσσονταν από τρομαχτικούς τριγμούς. Καθώς, με βάση την αρχαιοελληνική παράδοση (που εξέφραζε το πνευματικό εποικοδόμημα δουλκτητικών κοινωνιών, σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της ανάπτυξής τους), η επέμβαση του ανθρώπου στη φύση δε νομιμοποιούταν να λάβει το χαρακτήρα υποδούλωσης της τελευταίας, ούτε να οδηγήσει στην ασύστολη τροφοδότηση του πολιτισμού με τα κατακτητικά εκείνα χαρακτηριστικά, που θα αναδειχθούν στην περίοδο του ρωμαϊκού επεκτατισμού, όταν και θα καταστεί αναγκαία η απόρριψη της αρχαιοελληνικής πολιτισμικής παρακαταθήκης (όπου δεν κυριαρχούσε αντίληψη για κάποιο τέλος τῆς ιστορίας, στο οποίο ο άνθρωπος θα οδηγηθεί μέσω τού θριάμβου τῆς θέωσης) και η επικράτηση της εσχατολογικής ιδεολογίας τού χριστιανισμού (γραμμική αντίληψη προς ένα ιστορικό τέλος -Δευτέρα Παρουσία-, το οποίο υποβαθμίζει την υλικότητα του κόσμου), η οποία θα παραδώσει θεόσταλτο παράγγελμα στην ανθρωπότητα να κυριαρχήσει στη φύση και να υποδουλώσει κάθε άλλο είδος τῆς «δημιουργίας», αναλόγως τις ανάγκες της (οδηγώντας σε φρενήρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, καθώς, «ο άνθρωπος έχει πλέον θεόπνευστη εντολή για την κατακυριαρχηση της φύσης, την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, την παραγωγή αγαθών με τον ιδρώτα τού προσώπου του, την επέκτασή του ως είδους πάνω σ' όλα τα άλλα είδη τῆς δημιουργίας (βλ. Χάρης Ναζάκης, «Η θεολογία τῆς ανάπτυξης»). Αυτή η διαφοροποίηση της αντίληψης για το «σκοπό» τού ανθρωπίνου πολιτισμού και της σχέσης του με τη φύση (ο σεβασμός τού αρχαιοελληνικού πνεύματος, δηλαδή, προς τη φυσική ροή των πραγμάτων και την εγκράτεια ως προς τη διαχείριση των φυσικών πόρων -βλέπε το μύθο τού Ερυσίχθονα-, σε αντίθεση με την ανατροπή τῆς φυσικής ροῆς και το βίαιο τερματισμό τού ιστορικού χρόνου μέσω τῆς κατάλυσης του χτιστού κόσμου, που πρεσβεύει ο χριστιανι-

σμός), ήταν και μια από τις υποβόσκουσες αιτίες που οι πρωτοχριστιανοί επιτέθηκαν με τόσο μένος στη φιλοσοφία των εθνικών, όπως οι ίδιοι την αποκαλούσαν. Παρόλα αυτά, η ορθολογική σκέψη, οι νοητικές έννοιες οργάνωσης του κόσμου, η φιλοσοφική ορολογία περιγραφῆς του, και τα λογικά ερμηνευτικά σχήματα της φύσης που επικρατούσαν στο ελληνορωμαϊκό πολιτισμικό εποικοδόμημα την εποχή τῆς βραδείας εξάπλωσης του χριστιανισμού (ως αναπόσπαστο κομμάτι τῆς ελληνιστικής πνευματικής παράδοσης, την οποία οι πρώτοι χριστιανοί επιδίωκαν να αναμορφώσουν και να διαδεχθούν), δεν επέτρεπε τον παραγκωνισμό τῆς εθνικής φιλοσοφίας με θρησκευτικά ξόρκια, αλλά εξώθησε τους πρώτους δασκάλους τού χριστιανισμού (τους λεγόμενους Απολογητές), να αντιπαρατεθούν μαζί της με όρους φιλοσοφικούς, εξαναγκάζοντάς τους να παρουσιαστούν όχι ως ιεροκήρυκες, αλλά ως διανοητές, στην προσπάθειά τους να πείσουν τις μάζες πως αντιπροσώπευαν όχι μια ακόμη μυθολογική δοξασία, μα την αληθινή φιλοσοφία, την οποία, μάλιστα, ήταν υποχρεωμένοι να υποστηρίξουν με ρητορική δεινότητα και λογικά επιχειρήματα, μέχρι να κατορθώσουν να αναδιαμορφώσουν την έννοια της φιλοσοφίας συνολικά, και να μεταβάλουν το περιεχόμενο της, μετατρέποντάς τη σε θεολογία.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο συγκροτήθηκε η χριστιανική ιδεολογία, ως εκφιλοσοφημένο θρησκευτικό δόγμα, εξοπλισμένο με επιχειρήματα ισχυρῆς πειθούς για να κατηχήσει τους υπηκόους τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, και αντάξιο να συγκρουστεί με τη φιλοσοφική σκέψη των εθνικών (υπό τους όρους της τελευταίας), ώστε να εξαπλωθεί και στο μη βραϊκό κόσμο και να κυριαρχήσει, μεταστρέφοντας ακόμη και τους Έλληνες στο χριστιανισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι δάσκαλοι του χριστιανισμού έπρεπε να αναδειχθούν σε εξαίρετους γνώστες τῆς ελληνικής φιλοσοφίας και να διαβουλευτούν μαζί της φιλοσοφικά· καθότι, στη σύγκρουσή τους με τους εθνικούς, δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις ιερές τους γραφές ή τις εννοιολογικές παραδοχές τῆς πίστης, αλλά ήταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουν φιλοσοφικά επιχειρήματα, απευθυνόμενοι στη λογική σκέψη των συνομιλητών τους. Ως αποτέλεσμα, εκδηλώθηκε μια διφορούμενη στάση προς τη φιλοσοφία, και οι πρώτοι ποιμένες τῆς εκκλησίας, άλλες φορές ασκούσαν δριμύτατη κριτική στη φιλοσοφική σκέψη, και άλλες, χρησιμοποιώντας διαδεδομένα φιλοσοφικά σχήματα, εικονικές παραστάσεις και ορολογία από το θεωρητικό κεκτημένο τού ελληνικού κόσμου, διακήρυτταν πως ο χριστιανισμός αποτελούσε τη μία και μοναδική αλήθεια, που είχε όμως σκοπό: να τελειοποιήσει την εθνική φιλοσοφία. Ο απώτερος στόχος τους, φυσικά, ήταν να υπερασπίσουν το μονοθεϊστικό τους δόγμα απέναντι στις αμέτρητες αιρέσεις που προκύπταν (ύστερα από τη ζύμωσή του με τις πολυθεϊστικές, πλατωνικές και νεοπλατωνικές αντιλήψεις) και να επιβάλουν τελικά το δικό τους πολιτισμικό

πλαίσιο· απαλλάσσοντάς το σταδιακά από τα υπολείμματα των ειδωλολατρικών προπολιτιστικών αξιών, διαφυλάττοντας τις θεολογικές τους αρχές ενάντια στο διαρκή κίνδυνο του ωριγενισμού· δηλαδή, την ολική εκφιλοσόφηση και ορθολογικοποίηση του θεολογικού δόγματος.

Με τη διάδοση του μονοθεϊστικού χριστιανικού δόγματος, μέσω και της διάδοσης του ευαγγελικού κηρύγματος από τους Απολογητικούς συγγραφείς των πρώτων αιώνων μ.Χ.· οι οποίοι, όντας άριστοι γνώστες τῆς ελληνικής φιλοσοφίας, επεξεργάστηκαν την υπό διαμόρφωση πατερική γραμματεία μέσω τῆς φιλοσοφικής κριτικής θεώρησης της προχριστιανικής περιόδου (Έξοχο παράδειγμα αποτελεί το έργο τού Αθηναίου χριστιανού φιλόσοφου και ανακηρυγμένου αγίου Αθηναγόρα), περνάμε σε μια μεταβατική περίοδο βραδείας διάδοσης του χριστιανισμού, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε πως ξεκινά ύστερα από την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ το 70 μ.Χ., και την καταστροφή της πόλεως που θα σημάνει τη διασπορά των Εβραίων εκτός τῆς «Γῆς τού Ισραήλ» και προς άλλες ρωμαϊκές επαρχίες (ενώ έχει προηγηθεί η μεγάλη πυρκαγιά τῆς Ρώμης επί αυτοκράτορα Νέρωνα το 64 μ.Χ.)· και συναντά την ολοκλήρωσή της στο ξέσπασμα της επόμενης βαθιάς οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης, που θα ταλανίσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στις αρχές τού 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Οι διαρκείς πόλεμοι, οι συχνές ανατροπές αυτοκρατόρων, η υποτίμηση του ρωμαϊκού νομίσματος, ο παρακμασμός των πόλεων, η παράλληλη γιγάντωση του στρατού, που επέφερε αύξηση της πολιτικής επιρροῆς των στρατιωτικών ηγετών κ.ά., θα επιβάλλουν τότε μια συνολική αναδιοργάνωση της εσωτερικῆς διοίκησης, της εξωτερικῆς πολιτικῆς και της οικονομικῆς διαχείρισης της αυτοκρατορίας· η οποία, θα εφαρμοστεί μέσω των μεγάλων οικονομικών και διοικητικών μεταρρυθμίσεων που θα εισάγει ο Διοκλητιανός (284–305 μ.Χ.), και θα συνεχίσει ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Α' (306–337 μ.Χ.)· διαχωρίζοντας την πολιτική από τη στρατιωτική εξουσία, κόβοντας νέο νόμισμα, αναδιοργανώνοντας το γραφειοκρατικό σύστημα και το φορολογικό μηχανισμό, μεταφέροντας την πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη και υποστηρίζοντας την επικράτηση του χριστιανισμού ως επίσημο δόγμα τῆς αυτοκρατορίας (ευελπιστώντας πως η χριστιανική εκκλησία θα διατηρούσε την αυτοκρατορία ενωμένη). Τελικά, στην Πρώτη Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας το 325 μ.Χ., η εκκλησία θα ενταχθεί στις επίσημες δομές τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας, σηματοδοτώντας ριζικές αλλαγές στον τρόπο κοινωνικῆς διάρθρωσης, καθώς και αναδιαμόρφωση πλείστων πτυχών τού πολιτισμικού εποικοδομήματος, οδηγώντας στην ανάδυση της θεοκρατικῆς αυτοκρατορίας τού Βυζαντίου με την οριστική διαίρεση της Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική το 395 από το Θεοδοσίο Α', και το κλείσιμο της Ακαδημίας τού Πλάτωνα το 529 μ.Χ.,

με διαταγή τού αυτοκράτορα Ιουστινιανού, που σηματοδοτεί την οριστική επικράτηση του χριστιανισμού και το πέρασμα στο Μεσαίωνα (Πολλοί ερευνητές εντοπίζουν ιστορικά την εποχή τού πολιτισμικού περάσματος από τον παγανισμό στο χριστιανισμό, το έτος 415, όπου συντελέστηκε η δολοφονία τής Υπατίας στην Αλεξάνδρεια).

Σε κάθε περίπτωση, με το ξεκίνημα της εποχής τού Μεσαίωνα (για πολλούς, με την κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους το 476 μ.Χ.), η εκκοσμίκευση και ο εξορθολογισμός τού κόσμου υποχωρούν, ενώ διαμορφώνεται ένα θεοκεντρικό ιδεολογικό πλέγμα συλλογικών πεποιθήσεων και πρακτικών, που συμπίεζει και αναθεωρεί την αντίληψη περί της «φύσης» τού ανθρώπου, τής σεξουαλικότητας, τής οικογένειας και τού γάμου (βλ. διδασκαλία τού Αγίου Αυγουστίνου 354-430 μ.Χ.). Ενώ, επιπλέον, επιβάλλεται μια νέα θρησκευτική εξουσία, ενσωματωμένη δυναμικά στην κρατική (ο όρος *Καισαροπαπισμός*, εκφράζει το συνδυασμό τής θρησκευτικής πνευματικής εξουσίας με την πολιτειακή κοσμική διακυβέρνηση, χωρίς να υπαινισσόμαστε πως η πραγματική σχέση μεταξύ αυτοκρατορικής και εκκλησιαστικής εξουσίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως απλή υποταγή τής δεύτερης στην πρώτη)· η οποία, κατά την περίοδο της μεσαιωνικής χιλιετίας, και καθώς συντελείται το πέρασμα από το δουλοκτητικό σύστημα στο φεουδαρχικό, θα αποτελέσει το βασικό ιδεολογικό όργανο ηθικής νομιμοποίησης της καταπίεσης των μαζών (καλλιεργώντας, μεταξύ άλλων, και τη δαιμονοποίηση του ανθρώπινου ερωτισμού). Όσον αφορά τη σεξουαλικότητα, βέβαια, που αποτελεί και βασικό σημείο εστίασης του παρόντος κειμένου, το γεγονός πως καταφρονήθηκε από τον πρώιμο χριστιανισμό, σε σημείο, που ακόμη και εντός του γάμου να θεωρείται αμαρτία (βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Πατέρας και ιεράρχης τής Ορθόδοξου Εκκλησίας, αναγνωρισμένος ως Άγιος) και κατακρίθηκε αδυσώπητα κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, δε θα πρέπει να προκαλεί έκπληξη, αλλά να θεωρείται αυτονόητο. Ο βασικοί λόγοι που συνέβη αυτό αναλύθηκαν προηγουμένως, μα θα μπορούσαμε να επαναλάβουμε ως κυριότερους: την ανάπτυξη νέων υλικών όρων ζωής, με την όξυνση των αντιθέσεων που κλυδώνιζαν τις πατριαρχικής διάρθρωσης δουλοκτητικές οικονομίες, απαιτώντας εντατικοποίηση των πειθαναγκασμών τού λαού από τις εξουσιαστικές δομές και επιβολή ενός αυταρχικού και αμετάβλητου πρότυπου ηθικών κανόνων που θα διασφάλιζε τη μονογαμία· αλλά και επειδή η σεξουαλικότητα αποτελούσε ποιοτικό διαχωριστικό χαρακτηριστικό ανάμεσα στην παγανιστική ευρωπαϊκή παρακαταθήκη και το νεοσύστατο ιουδαιοχριστιανισμό, που διεξήγαγαν μεταξύ τους μια μακρά και ανελέητη πολιτισμική σύγκρουση.

Βέβαια, παρά την ακραία κατάκριση της σεξουαλικής λειτουργίας, που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια της μεσαιωνικής εποχής, ο ανθρώ-

πινος ερωτισμός έμελλε να συναντήσει ακόμη σκληρότερα δεσμά στα χρόνια που ακολούθησαν, δηλαδή στην αυγή τής νεωτερικότητας (την περίοδο της Αναγέννησης, τον 15° και 16° αιώνα, όπου πραγματοποιείται η μετάβαση από το φεουδαρχικό Μεσαίωνα στον αστικό-κεφαλαιοκρατικό κόσμο), και να περάσει σε ένα ποιοτικά ανώτερο και εντονότερο στάδιο καταπίεσης, λόγω των οικονομικών ανασχηματισμών και των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων που συντελέστηκαν. «Μπορεί ο χριστιανισμός να επιδίωκε εξαρχής να φυλακίσει την τηκόμενη λάβα τού ζωτικού ενστίκτου μέσα στην πανοπλία των κοινωνικών και νομικών απαγορεύσεων, αλλά μόνο με το ξεκίνημα του 16ου αιώνα εντάθηκε αληθινά η ηθική πίεση από την πλευρά των καθολικών και των Προτεσταντών, οι οποίοι βάσισαν τις ενέργειές τους σε νέους αυστηρούς νόμους που θεσμοθετήθηκαν από τις πολιτικές εξουσίες» (βλ. Ρομπέρ Μυσεμπλέ, «Ο οργανισμός και η Δύση. Ιστορία τής σαρκικής απόλαυσης από τον 16° αιώνα ως την εποχή μας»).

Κωνσταντίνος Λίχνος

μέλος τής Συντακτικής Επιτροπής

Ο Ι. Β. Στάλιν & το αγροτικό ζήτημα στη Ρωσία

Η ταξική πάλη στα αστικά κέντρα γρήγορα επεκτάθηκε και στην ύπαιθρο χώρα το διάστημα μεταξύ 1901-1907 στη Ρωσία. Η γη των τσιφλικάδων αποτέλεσε το επίκεντρο αυτών των κινητοποιήσεων εκ μέρους των φτωχών στρωμάτων τής αγροτιάς. Η καταστολή των τσαρικών αρχών ενεργοποιούσε ακόμη περισσότερο την επιθετική διάθεση των μαζών. Η κατάληψη της γης των τσιφλικάδων θα αποτελέσει ορόσημο στην εκμηδένιση των υπολειμμάτων δουλοπαροικίας στη Ρωσία και το αγροτικό ζήτημα πάνω σε αυτή τη βάση μόνο δύναται να λυθεί. Από την πλευρά των κυβερνητικών αρχών προτασσόταν η λύση τής εξαγοράς γης από τους τσιφλικάδες, εξαγορά δηλαδή των πλέον ακατάλληλων εκτάσεων γης, διατηρώντας την ιδιοκτησία στις πλέον προσοδοφόρες εκτάσεις. Ωστόσο, αυτή η γη είναι αποτέλεσμα καταλήστευσης τόσο των κυβερνητικών αρχών, όσο και των τσιφλικάδων. Στόχος τού αγροτικού κινήματος δεν μπορεί να είναι η εξαγορά των πλεοναζόντων εκτάσεων γης των τσιφλικάδων, αλλά η απελευθέρωση των αγροτών από τη σκλαβιά τους, και αυτό το έργο δεν μπορεί παρά να είναι έργο των ίδιων των αγροτών. Στα χρόνια αυτά και υπό το βάρος των αντιδράσεων των αγροτών, ο κυβερνητικός μηχανισμός κινητοποιήθη-

κε για να συμβάλει στην «απελευθέρωση» των όρων επιβάρυνσης των αγροτών, ο ίδιος μηχανισμός που νομιμοποιεί την υπερφόρτωση των αγροτών με πολλαπλά βάρη και υποχρεώσεις και που όταν αποφασίσουν να αντιδράσουν, τους υποδέχεται με τα σώματα καταστολής. «Τους αγρότες δε θα τους σώσει η εξαγορά τής γης. Εκείνοι που τους συστήνουν την εξαγορά με διευκολύνσεις είναι προδότες, γιατί προσπαθούν να τυλίξουν τον αγρότη στα δίκτυα τού μεσίτη και δε θέλουν να συντελεστεί η απελευθέρωση με τα ίδια τα χέρια των αγροτών. Αν οι αγρότες θέλουν να πάρουν τη γη των τσιφλικάδων, αν πρέπει μ' αυτόν τον τρόπο να εκμηδενίσουν τα υπολείμματα της δουλοπαροικίας, αν δεν τους σώζει η εξαγορά με διευκολύνσεις, αν η απελευθέρωση των αγροτών πρέπει να συντελεστεί με τα χέρια των ίδιων των αγροτών, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως ο μοναδικός δρόμος για να γίνει αυτό είναι να αφαιρεθεί η γη από τους τσιφλικάδες, δηλαδή να δημευθεί η γη που τους ανήκει».

Το ερώτημα που εδώ ανακύπτει είναι το όριο αυτής της δήμευσης, ως πού δηλαδή μπορεί να προχωρήσει αυτή η δήμευση. Τα γεγονότα στη Ρωσία απέδειξαν με τον πλέον καταφανή τρόπο ότι οι αγρότες στη Ρωσία ζητούν όλη τη γη των τσιφλικάδων, όχι μέρος αυτής. Γιατί εάν θέταμε όριο στη δήμευση, τότε ποιός θα αποφάσιζε το μέγεθος αυτής της δήμευσης; Οι τσιφλικάδες ή από κοινού τσιφλικάδες και αγρότες; Αντιλαμβάνομαστε ότι τέτοια υπόθεση θα έβαινε αρνητική για τους αγρότες. Θα έμεναν περιθώρια μεσιτείας και διαπραγματεύσεις αγοραπωλησίας, ζημιώνοντας την υπόθεση της απελευθέρωσης των αγροτών. Ο ζυγός των τσιφλικάδων δε διορθώνεται με μεταρρυθμίσεις και διαπραγματεύσεις, αλλά ανατρέπεται με ολική ρήξη, συμπαράσποντας μαζί του και τους όρους που τον αναπαράγουν. Μοναδικός δρόμος προς την κατεύθυνση αυτή είναι να αφαιρεθεί όλη η γη από τους τσιφλικάδες. Είναι η μόνη προοπτική για την καταπολέμηση των υπολειμμάτων δουλοπαροικίας, και η μόνη διέξοδος στην απελευθέρωση των αγροτών. Αυτή η προσπάθεια της καταπολέμησης των υπολειμμάτων δουλοπαροικίας αποτελεί αίτημα του δημοκρατικού κινήματος στο χωριό, για την υλοποίηση του οποίου δε χωρά καμιά υποχώρηση μπρος στις αιτιάσεις των μεγαλοϊδιοκτητών. Μέχρι τώρα, που η αγροτιά δεν είχε περάσει πλατιά στο κίνημα των διεκδικήσεων, το σύνθημα που άρμοζε στην περίπτωση αφορούσε τη δήμευση ενός μέρους των πλουσίων τσιφλικάδων. Με την αλλαγή, ωστόσο, των γεγονότων και την απότομη γιγάντωση του αγροτικού κινήματος, μπαίνει στην πρώτη σειρά των απαιτήσεων η δήμευση όλης της γης των τσιφλικάδων.

Και στο ερώτημα πώς πρέπει να κατανεμηθεί η κατασχεμένη γη των τσιφλικάδων ορισμένοι απαιτούν την εδώ και τώρα κοινωνικοποίηση της γης, η οποία θα περάσει εξολοκλήρου στο χωριό σαν κοινή ιδιοκτησία με την παράλληλη κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, ώστε η διανομή τής γης σε ίσους κλήρους στα μέλη τής

κοινότητας θα ενισχύσει αποφασιστικά την υπόθεση του σοσιαλισμού. Αυτή είναι η θέση των σοσιαλεπαναστατών, που θεωρούν ότι ο σοσιαλισμός είναι εφικτό να ξεκινήσει από την ύπαιθρο χώρα. Ωστόσο, κάτι τέτοιο είναι επικίνδυνη ουτοπία. Τα αστικά κέντρα είναι πιο αναπτυγμένα από τα χωριά, διαθέτουν τη βιομηχανική και βιοτεχνική υποδομή, ένα οργανωμένο εργατικό κίνημα και σειρά άλλων πλεονεκτημάτων στα οποία υπολείπεται το χωριό. Η πραγματοποίηση του σοσιαλισμού σημαίνει την κατάργηση της εμπορευματικής παραγωγής, κατάργηση της χρηματικής οικονομίας, κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και ριζική υπονόμηση των θεμελίων τού καπιταλισμού. Η κοινωνικοποίηση μόνο της γης δε συνεπάγεται κανένα σοσιαλισμό, δε συνεπάγεται καμία προοπτική προς την κατεύθυνση υπέρβασης του καπιταλισμού. Επίσης, η εξισωτική χρήση τής γης απαιτεί εκ των προτέρων περιουσιακή ισότητα, ενώ στις σημερινές συνθήκες τής αγροτιάς κυριαρχεί η περιουσιακή ανισότητα. Η αντίληψη ότι η εξισωτική πολιτική τής γης θα οδηγήσει αυτόματα στην κατάργηση της μισθωτής εργασίας και στην ανατροπή των κεφαλαιοκρατικών όρων παραγωγής είναι απλά ανεδαφική. Αυτή η αντίληψη οδηγεί την ιστορική πορεία... προς τα πίσω. Ωστόσο, η επιτυχία τού σοσιαλισμού δε βρίσκεται στο εξιδανικευμένο αγροτικό παρελθόν, αλλά στις δυνατότητες που η επιστήμη, η τεχνολογία και η καπιταλιστική δυναμική έχουν οδηγηθεί στα όριά τους και μόνο εμπόδιο βρίσκουν την ιδιοκτησία. Άλλοι υποστηρίζουν την εθνικοποίηση της γης, δηλαδή η κατασχεμένη γη των τσιφλικάδων να επέλθει στα χέρια τού «δημοκρατικού» κράτους και αυτό έπειτα να ενοικιάσει τμήματά της στους αγρότες. Ωστόσο, το «δημοκρατικό» κράτος, ας μην ξεχνάμε πως είναι αστικό κράτος, ότι η παράδοση της γης σε αυτό τον τύπο κράτους συνεπάγεται περαιτέρω ενδυνάμωση της αστικής τάξης. Τρίτες γνώμες υποστηρίζουν τη δημοτικοποίηση της γης, δηλαδή αυτή να επέλθει στα χέρια τής τοπικής αυτοδιοίκησης και στη συνέχεια οι αγρότες να ενοικιάσουν τμήμα αυτής. Μία τέτοια εξέλιξη θα συνεπαγόταν αφενός πως οι αγρότες δε θα γίνονταν ποτέ ιδιοκτήτες της γης που ενοικίασαν, αφετέρου τη στιγμή που η επιθυμία για γη ματαιωνόταν, αυτομάτως οι αγρότες θα αντιμετώπιζαν την εξέλιξη ως προδοσία των αιτημάτων τους. «Αν υιοθετήσουμε το σύνθημα της δημοτικοποίησης, πρέπει να το ρίξουμε αμέσως στον λάκο και πρέπει να εξηγήσουμε αμέσως στους αγρότες ότι η γη που γι' αυτήν παλεύουν, που θέλουν να την πάρουν στα χέρια τους, θα γίνει ιδιοκτησία τής αυτοδιοίκησης και όχι των ίδιων των αγροτών. Βεβαία, αν το κόμμα έχει μεγάλη επιρροή στους αγρότες, είναι πιθανό να συμφωνήσουν, δε χωρεί, όμως, αμφιβολία ότι οι αγρότες δε θα παλέψουν στο εξής με την ίδια ενεργητικότητα, πράγμα που θα ζημιώσει πολύ την επανάσταση. Αν, όμως, το κόμμα δεν έχει μεγάλη επιρροή μέσα στους αγρότες, τότε οι τελευ-

ταίοι θα απομακρυνθούν και θα του γυρίσουν τις πλάτες, πράγμα που θα προκαλέσει σύγκρουση ανάμεσα στους αγρότες και το κόμμα και θα εξασθενήσει σημαντικά τις δυνάμεις τής επανάστασης». Προφανώς και το κόμμα τής εργατικής τάξης δεν μπορεί να οδηγείται σύμφωνα με τις μεταβολές των πόθων των αγροτών. Ίσα ίσα, το κόμμα τής εργατικής τάξης οφείλει να βαδίζει σύμφωνα με τις αρχές του. Ωστόσο, στην περίπτωση κατά την οποία το κόμμα τής εργατικής τάξης αρνείται να αντικρίσει τους πόθους τής αγροτιάς, θα σήμαινε πως υπονομεύει τις αρχές του. Αν ο πόθος των αγροτών για δήμευση της γης των τσιφλικάδων αποτελεί ενέργεια προωθητική τής ιστορικής εξέλιξης και όχι οπισθοδρόμηση αυτής, αν ο αγώνας ενάντια στην ιδιοκτησία των τσιφλικάδων μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο πάνω στη βάση τής αστικής ιδιοκτησίας, αν ο πόθος των αγροτών (στη δημοκρατική επανάσταση) εκφράζει αυτήν ακριβώς την εξέλιξη, τότε το κόμμα τής εργατικής τάξης οφείλει να υποστηρίξει αυτούς τους πόθους, γιατί η άρνησή τους θα σήμαινε τροχοπέδη στην εξέλιξη της επανάστασης. Πρέπει να αποτελέσει στυλοβάτη υλοποίησης αυτών των πόθων. Επομένως, ούτε η εθνικοποίηση, ούτε η κοινωνικοποίηση, ούτε η δημοτικοποίηση της γης των τσιφλικάδων απαντούν στα πραγματικά αιτήματα της επαναστατημένης αγροτιάς.

Η διανομή τής γης στους αγρότες θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε νέα αγοραπωλησία. Όσοι διαθέτουν χρηματικά μέσα θα εξαγοράσουν τα πιο εύπορα τμήματα αυτής, όσοι δε διαθέτουν θα οδηγηθούν στην προλεταριοποίηση, οι εύποροι θα διαθέσουν νέα τεχνικά μέσα για την αύξηση της παραγωγής και το χωριό θα γνωρίσει μία νέα ταξική διάρθρωση, αυτή τη φορά προς όφελος της παραπέρα καπιταλιστικής μεγέθυνσης. Είναι, επομένως, μία τέτοια εξέλιξη συνώνυμο της σημερινής καπιταλιστικής οικονομικής σύνθεσης. Από την άλλη πλευρά, το σύνθημα «όλη η γη στους αγρότες και μόνο» θα αποτελούσε προωθητική δύναμη για το αγροτικό κίνημα. Σε αυτήν την προοπτική ορισμένες φωνές κατηγορούν για απόπειρα του κόμματος της εργατικής τάξης αναγέννησης των μικροαστικών στοιχείων τής αγροτιάς. Μία εξ αυτών γράφει («Ρεβολουσιόναγια Ροσίγια»): «Βοηθώντας την αγροτιά να απαλλοτριώσει τους τσιφλικάδες, χωρίς να το καταλαβαίνετε, βοηθάτε να εγκαθιδρυθεί η μικροαστική οικονομία πάνω στα ερείπια των λίγο-πολύ αναπτυγμένων μορφών τής καπιταλιστικής αγροτικής οικονομίας. Από την άποψη του ορθόδοξου μαρξισμού μήπως αυτό δεν είναι ένα βήμα προς τα πίσω;». Φυσικά, οι φωνές αυτές κριτικής δεν αναγνωρίζουν βασικές γνώσεις πολιτικής οικονομίας. Οι τσιφλικάδες δεν είναι καπιταλιστές, είναι επιβίωση της δουλοπαροικιακής οικονομίας και η απαλλοτρίωση των τσιφλικάδων θα επιφέρει την εξάλειψη των υπολειμμάτων τής δουλοπαροικιακής οικονομίας και όχι τής καπιταλιστικής. Επίσης, από τη δουλοπαροικιακή οικονομία δεν περνάμε απευ-

θείας στην καπιταλιστική, αλλά μεσολαβεί ένα ενδιάμεσο στάδιο, αυτό της μικροαστικής οικονομίας και η οποία έπειτα θα μετατραπεί σε καπιταλιστική. Ο Κ. Μαρξ στον 3^ο τόμο τού «Κεφαλαίου» υπογράμμιζε πως τη δουλοπαροικιακή οικονομία τη διαδέχεται η αγροτική μικροαστική οικονομία και έπειτα εξελίσσεται η τελευταία σε καπιταλιστική, δηλαδή δεν μπορούσαμε να έχουμε απευθείας μετάβαση στη μεγάλη καπιταλιστική οικονομία τής υπαίθρου.

Το ζήτημα το ουσιαστικό εντοπίζεται στο γεγονός πως η μεταβίβαση της γης των τσιφλικάδων στους αγρότες υπονομεύει τα τελευταία θεμέλια της δουλοπαροικίας, υποβοηθώντας στην ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομικής βάσης, προωθώντας περαιτέρω την επαναστατική κινητοποίηση των μαζών τής υπαίθρου. Για να εξαλειφθούν τα εμπόδια στην καπιταλιστική πρόοδο της υπαίθρου, είναι απαραίτητη η ολική δήμευση της γης των τσιφλικάδων και τη γη αυτή οι αγρότες πρέπει να τη μετατρέψουν σε ιδιοκτησία τους και να τη διανείμουν μεταξύ του σύμφωνα με τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους. Πάνω στην ίδια αυτή κατεύθυνση οφείλει να προσαρμοστεί το πρόγραμμα του κόμματος της εργατικής τάξης. Αυτή η κατεύθυνση αφορά τον εκδημοκρατισμό τής υπαίθρου και αφορά αποκλειστικά τους αγρότες. Για τους προλετάρους των χωριών, όπως και για τους εργάτες των αστικών κέντρων, το κόμμα οφείλει να υποστηρίξει, βάσει τού προγράμματός του, τα ταξικά τους συμφέροντα, παράλληλα με μια σειρά πρωτοβουλιών για την ικανοποίηση αιτημάτων τρέχουσας αναγκαιότητας, που θα επιφέρουν βελτιώσεις στους όρους εργασίας. Το κόμμα οφείλει παράλληλα να προπαγανδίζει τις ιδέες του στους προλετάρους της υπαίθρου και να τους οργανώσει σε δομές αντίστοιχες με αυτές των αστικών κέντρων. Το προλεταριακό στοιχείο τού χωριού πρέπει να παλεύει δίπλα δίπλα με τους αγωνιστές αγρότες ενάντια στους τσιφλικάδες με επίκεντρο τη δημοκρατική επανάσταση, ενώ όταν ο δρόμος τραβήξει αποφασιστικά για τη σοσιαλιστική επανάσταση το ίδιο αυτό στοιχείο πρέπει να συνδεθεί με το πρωτοπόρο κομμάτι τής εργατικής τάξης των πόλεων, πολεμώντας αμείλικτα κάθε αστό, είτε είναι αγρότης, είτε ευγενής. Το κίνημα των προλεταρίων και το σοσιαλιστικό του πρόγραμμα ενδυναμώνουν την ταξική πάλη στις πόλεις, ταυτόχρονα με το αγροτικό κίνημα και το αγροτικό δημοκρατικό πρόγραμμά του, ενισχύοντας την πάλη των μη-προνομιούχων ενάντια στην εξουσία των ιδιοκτητριών τάξεων.

«Όσον αφορά την ουσία τού ζητήματος πρέπει να πω ότι αφετηρία τού προγράμματός μας πρέπει να είναι η παρακάτω θέση: μια και κλείνουμε προσωρινή επαναστατική συμμαχία με την αγωνιζόμενη αγροτιά, και συνεπώς μια και δεν μπορούμε να μην παίρνουμε υπόψιν μας τις διεκδικήσεις αυτής της αγροτιάς, πρέπει να υποστηρίξουμε αυτές τις διεκδικήσεις, αν σε γενικές γραμμές δεν έρχονται σε αντίθεση με την τάση τής οικονομικής ανάπτυξης και με την πο-

ρεία τής επανάστασης. Οι αγρότες ζητούν διανομή· η διανομή δεν έρχεται σε αντίθεση με τα φαινόμενα που αναφέραμε, συνεπώς πρέπει να υποστηρίξουμε την ολοκληρωτική δήμευση και τη διανομή. Από την άποψη αυτή και η εθνικοποίηση και η δημοτικοποίηση είναι εξίσου απαραίδεκτες. Ρίχνοντας το σύνθημα της δημοτικοποίησης ή της εθνικοποίησης, ενώ δεν κερδίζουμε τίποτα, κάνουμε αδύνατη τη συμμαχία τής επαναστατικής αγροτιάς με το προλεταριάτο. Όσοι ισχυρίζονται ότι η διανομή είναι μέτρο αντιδραστικό, συγχέουν δύο στάδια ανάπτυξης: το καπιταλιστικό και το προ-καπιταλιστικό. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στο προ-καπιταλιστικό στάδιο η διανομή είναι μέτρο αντιδραστικό, στις προ-καπιταλιστικές, όμως, συνθήκες η διανομή γενικά έχει επαναστατικό χαρακτήρα. Βέβαια, τα δάση, τα νερά κ.λπ. δεν μπορούν να μοιραστούν, μπορούν, όμως, να εθνικοποιηθούν, πράγμα που δεν έρχεται καθόλου σε αντίθεση με τις επαναστατικές διεκδικήσεις που βάζουν οι αγρότες. Έπειτα, το σύνθημα επαναστατικές επιτροπές αντί τού συνθήματος επαναστατικές επιτροπές των αγροτών έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα τής αγροτικής επανάστασης. Η αγροτική επανάσταση έχει σκοπό πρώτα απ' όλα και κυρίως να απελευθερώσει τους αγρότες και συνεπώς το σύνθημα επιτροπές των αγροτών είναι το μοναδικό σύνθημα που ανταποκρίνεται στο πνεύμα τής αγροτικής επανάστασης. Αν η απελευθέρωση του προλεταριάτου μπορεί να είναι έργο του ίδιου τού προλεταριάτου, η απελευθέρωση των αγροτών μπορεί να είναι έργο των ίδιων των αγροτών».

Αντώνης Ε. Χαριστός

μέλος τής Συντακτικής Επιτροπής

* Με αφορμή τον πρώτο τόμο των Απάντων τού Ι. Β. Στάλιν (1901-1907), εκδοτικός οίκος «Γνώσεις», Αθήνα, χ.χ.

Το αγροτικό ζήτημα στη (ΓΛΔ) Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία

στοιχεία για τη σοσιαλιστική αγροτική οικονομία

Το 1975 συμπληρώθηκαν 30 χρόνια από την εφαρμογή τής δημοκρατικής αγροτικής μεταρρύθμισης στους συνεταρισμένους αγρότες και τους αγροτικούς εργάτες τής γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας. Μέχρι το 1945 η γη ανήκε στους γιούνκερς. Από το χρονικό αυτό σημείο οι αλλαγές που υιοθετήθηκαν ήταν ριζικές και ανατρεπτικές. Η επιτυχία αυτών των αλλαγών υπήρξε συνώνυμο του σοσιαλιστικού συ-

στήματος: αφενός, η επικράτηση του «κόκκινου στρατού» τής ΕΣΣΔ ενάντια στο γερμανικό φασισμό, έδωσε τη δυνατότητα στους αγρότες και τους εργάτες τής υπαίθρου να απελευθερωθούν από την καταδυνάστευση των γιούνκερς, έχοντας την παράλληλη στήριξη, σε υλικοτεχνική υποδομή και ανθρώπινο δυναμικό, τής ΕΣΣΔ, αφετέρου, ακολουθήθηκε η πολιτική των συμμαχιών με πρωταγωνιστή το κόμμα τής εργατικής τάξης δημιουργώντας το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας (ΕΣΚΓ), επιτρέποντας τη βέλτιστη απόδοση της συμμετοχής των ανθρώπων τής υπαίθρου χώρας στην οικοδόμηση της νέας κοινωνικής πραγματικότητας. Είναι σημαντικό, προκειμένου να γνωρίσουμε τί συνέβη αυτά τα 30 χρόνια που μεσολαβούν, να εξετάσουμε μια σειρά από στοιχεία τής χώρας: Η γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία είχε έκταση 108.172 χμ² με την ωφέλιμη αγροτική γη να εκτείνεται σε 6.3 εκατομμύρια εκτάρια, την οποία αυτή γη καλλιεργούσαν 777.000 συνεταρισμένοι αγρότες και εργάτες γης. Επίσης, υπήρχαν 2.3 εκατομμύρια εκτάρια δασωμένης γης, ενώ η γη που καλυπτόταν από υδάτινο στοιχείο άγγιζε τα 214.500 εκτάρια. Ο συνολικός πληθυσμός τής ΓΛΔ την περίοδο που εξετάζουμε ήταν 17 εκατομμύρια κάτοικοι, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι για κάθε κάτοικο αντιστοιχούσαν 0.37 χμ² ωφέλιμης αγροτικής επιφάνειας. Τα $\frac{3}{4}$ του πληθυσμού ζούσαν στα αστικά κέντρα, ενώ το $\frac{1}{4}$ αυτού στην ύπαιθρο. Ορισμένες εκτεταμένες εκτάσεις γης αποτελούνταν από φτωχό, μη αποδοτικό, έδαφος, όπως τα αμμώδη εδάφη στο Βρανδεμβούργο. Στο βόρειο τμήμα τής ΓΛΔ οι γιούνκερς είχαν κυριαρχήσει επί του συνόλου τής γης, αφήνοντας τα αναγκαία για την επιβίωσή τους στους μικροχωρικούς και τους αγροτικούς εργάτες. «Ο Γερμανός ποιητής Φριτς Ρούτερ ονόμασε πριν 120 χρόνια το Μεκλεμβούργο χώρα των κοινωνικών άκρων, στην οποία οι γαιοκτήμονες δεν μπορούσαν να φάνε σ' έναν ολόκληρο χρόνο το εισόδημα μιας μόνης ημέρας, ενώ οι περισσότεροι αγρότες έπρεπε να κάνουν ταχυδακτυλουργίες για να μην ξοδέψουν σε μία ημέρα τους κόπους ολόκληρης χρονιάς». Ωστόσο, το 1945 αποτέλεσε κομβικό σημείο για την πραγματικότητα στην ύπαιθρο. Υπήρξε το χρονικό σημείο στο οποίο η συμμαχία αγροτών και εργατών, με την καθοδήγηση της εργατικής τάξης, βοήθησε στη ριζική αναμόρφωση των δομών τής οικονομίας.

Στις δεκαετίες πριν από την κοινωνική ανατροπή, η αγελάδα ήταν το βασικό εργαλείο στην αγροτική ύπαιθρο, ενώ τώρα αντικαταστάθηκε από τη μηχανοποίηση. Το 1950 υπήρχαν περισσότερα από 720.000 άλογα εργασίας, ενώ το 1975 δεν υπερέβαιναν τα 76.000. Μέχρι τότε ο θερισμός λάμβανε χώρα με δρεπάνια και απλοί-κές θεριστικές μηχανές, ενώ στα χρόνια που εξετάζουμε αυτές αντικαταστάθηκαν από θερισ-αλωνιστικά συγκροτήματα, τα οποία ήταν ενισχυμένα με δεκάδες κομπάιν το κάθε ένα. Μέχρι τότε την τεχνική τής λίπανσης αποτελούσε η

λιπασματολεκάνη, δηλαδή ο αγρότης σκορπούσε το λίπασμα με το χέρι, ενώ στα 1975 το λίπασμα μεταφερόταν στα χωράφια από τα αγροχημικά κέντρα, δηλαδή ειδικευμένες επιχειρήσεις. Μέχρι τότε τα εργαλεία των αγροτών επισκευάζονταν από το σιδηρουργό τού χωριού, ενώ στα 1975, και στα χρόνια τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης, τις επιδιορθώσεις και επισκευές αναλάμβαναν ειδικευμένες επιχειρήσεις τεχνικής των εκάστοτε νομών. Μέχρι τότε ο στάβλος αποτελούταν από το κάρο, την καρδάρα και το κοπροδίσχало, ενώ στα 1975 αντικαταστάθηκαν από βιομηχανοποιημένες μηχανές που ανέλαβαν εξολοκλήρου το σωματικό βάρος των εργατών. Ειδικότερα δε στις βιομηχανικές εγκαταστάσεις για τα ζώα, το θρέψιμο σφαγίων και τη γαλακτοπαραγωγική διαδικασία, η μηχανοποίηση αντικατέστησε πλήρως τη χειρωνακτική εργασία των αγροτών. Μέχρι τότε το μορφωτικό επίπεδο του αγροτικού πληθυσμού ήταν εξαιρετικά περιορισμένο, ενώ στα 1975 τα μέλη των συνεταρισμένων αγροτών συμμετείχαν σε δεκατάξια πολυτεχνικά σχολεία, με το 80% των απασχολούμενων στη γεωργία τη χρονική αυτή περίοδο να είναι κάτοχοι ειδικευμένης κατάρτισης, ενώ στα 1945 το ποσοστό αυτό ήταν κοντά στο 0. Τέλος, οι κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες στο χωριό ήταν κατώτερες και σε απόσταση από τα τεκταινόμενα των αστικών κέντρων. Η τέχνη και η λογοτεχνία ήταν προνόμιο των καπιταλιστικών γιούνκερς. Στα 1975, στα χρόνια τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης στη Γερμανία, αλλάζει η πολιτιστική όψη τού χωριού, υγιεινή, περίθαλψη, κοινωνικά ιδρύματα, κουλτούρα και αθλητισμός αποτελούσαν συνθετικά στοιχεία των συνεταρισμένων αγροτών. Για να κατανοήσουμε την απόσταση που διένυσε ο σοσιαλισμός από την καθυστερημένη οικονομία των γιούνκερς μέχρι την υψηλή παραγωγικότητα της σοσιαλιστικής αγροτικής οικονομίας, παραθέτουμε μία σειρά από καταγεγραμμένα στοιχεία: «Η παραγωγή τροφίμων αποτελούσε στα 1975 το 30% του συνολικού κοινωνικού προϊόντος. Η γεωργία κατανάλωνε το 23% των βιομηχανικών προϊόντων (βλ. μηχανές, λιπάσματα, μηχανήματα άρδευσης με τεχνητή βροχή, αυτόματες εγκαταστάσεις, κτήρια για κατοικία, για παραγωγή και κοινωνικές υπηρεσίες). Οι σοδειές των δημητριακών ανέβηκαν από 22.2 διπλοσπλήρες ανά εκτάριο στα 1950-1954, σε 36.2 διπλοσπλήρες στα χρόνια 1971-1975. Στα σφάγια η παραγωγή ανέβηκε από 376.000 τόνους το 1950 σε 2.2 εκατομμύρια τόνους το 1975, στο γάλα από 1.7 σε 7.6 εκατομμύρια τόνους και στα αυγά από 314 εκατομμύρια σε 4.3 δισεκατομμύρια κομμάτια. Αυτό το υψηλό επίπεδο παραγωγής έκανε δυνατό ώστε οι ανερχόμενες ανάγκες σε υψηλής ποιότητας τρόφιμα να ικανοποιούνται όλο και καλύτερα. Περίπου 45% από τα εμπορεύματα για τον πληθυσμό προέρχονταν από την αγροτική και επισιτιστική οικονομία».

Το σύνολο των παραπάνω αποτελεσμάτων υπήρξε το αποτέλεσμα κοινωνικών συμμαχιών.

Οι κλασικοί τού μαρξισμού τόνιζαν την αναγκαιότητα όπως τεθούν οι αγρότες κάτω από την ηγεσία και την καθοδήγηση της εργατικής τάξης και του κόμματος αυτής. Μόνο σε στενή συμμαχία και σύνδεση δύνανται να απελευθερωθούν από την κυριαρχία των γιούνκερς και την τσιφλικιάδικη ιδιοκτησία. Και πάνω σε αυτή τη συμμαχία η εργατική τάξη είναι σε θέση να οδηγήσει στη νικηφόρα κοινωνική επανάσταση. Η επικράτηση του καπιταλισμού στην ύπαιθρο χώρα έδειξε στους εργάτες και τους αγρότες τον κοινό παρονομαστή των συμφερόντων τους, δηλαδή την εγκαθίδρυση ενός συστήματος χωρίς εκμετάλλευση, χωρίς ανταγωνισμό, αλλά ένα σύστημα που θα προάγει τις συναδελφικές σχέσεις και την αλληλοβοήθεια, και στο οποίο σύστημα η εργασία θα είναι συνώνυμο της κοινωνικής εξέλιξης και ολοκλήρωσης. Αυτά τα συμφέροντα καλούν τους εργάτες και τους αγρότες να αγωνιστούν μαζί για το σοσιαλισμό και την κοινωνική επανάσταση. Ήδη από το 1931 το Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας, με επικεφαλής τον Έρνστ Τέλμαν, υιοθέτησε ένα πρόγραμμα βοήθειας προς τους αγρότες, πρόγραμμα στη βάση τού οποίου αναγνωριζόταν η αναγκαιότητα της συμμαχίας των εργατών με τους φτωχούς εργάτες τής αγροτικής γης. Το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας (ΕΣΚΓ) στη πράξη εφάρμοσε το πρόγραμμα αυτό στα 1946, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτική των συμμαχιών. Ως η εμπροσθοφυλακή τής εργατικής τάξης, το ΕΣΚΓ καθοδηγούσε τις δημοκρατικές δυνάμεις στις επαναστατικές αλλαγές που λάμβαναν χώρα στο έδαφος της ΓΛΔ. Το κόμμα τής εργατικής τάξης υπήρξε ο πλέον στενός σύμμαχος των αγροτών. Η επιτυχία στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη ΓΛΔ ήταν το αποτέλεσμα της δοκιμασμένης συμμαχίας εργατών και αγροτών. «Στην αρχή, η συνεργασία αποσκοπούσε στην επίλυση των ζωτικών απαιτήσεων της ημέρας. Οι καταστροφές και το πνευματικό χάος που είχαν αφήσει πίσω τους, και στο χωριό επίσης, ο φασισμός και ο πόλεμος ήταν μεγάλα. Πολλά χωριά ήταν ολοκληρωτικά κατεστραμμένα, δεν υπήρχαν ούτε κότες, ούτε χοιρινά, ούτε άλογα, ούτε αγελάδες. Έλειπαν τα πάντα. Η αγροτική παραγωγή έπρεπε να μπει μπροστά, στους αγρότες, έπρεπε με πρακτικά παραδείγματα να δειχτεί η καινούργια εποχή. Γι' αυτό ανάμεσα στα πρώτα μέτρα που πάρθηκαν ήταν η κατάργηση της φασιστικής υποχρέωσης για την ολοκληρωτική παράδοση των προϊόντων. Αυτό μεγάλωσε το ενδιαφέρον των αγροτών να αυξήσουν την παραγωγή και να εξασφαλίσουν τη βάση τού επισιτισμού τού πληθυσμού. Οι εργάτες βοηθούσαν τους αγρότες στη συγκομιδή, στη σπορά, στην επιδιόρθωση των μηχανών τους. Αυτό το δείχνει παραστατικά μία προκήρυξη της Ομοσπονδίας των Μεταλλεργατών τού Βερολίνου στις 8 Ιουλίου 1945. Σε αυτήν αναφέρεται: Κάθε στάχυ σημαίνει ψωμί και πρέπει να μεταφερθεί το ταχύτερο στην αποθήκη. Από τους αγρότες και τους αγροτικούς εργάτες λεί-

πουν τα αναγκαία γι' αυτό εργαλεία. Χρειάζονται επειγόντως μεγάλα και μικρά δρεπάνια, τσάπες, φτυάρια και άλλα εργαλεία. Εμείς οι μεταλλεργάτες τού Βερολίνου μπορούμε και πρέπει να βοηθήσουμε σε αυτό». Κατ' αυτόν τον τρόπο αναπτύχθηκε η εμπιστοσύνη των αγροτών στην εργατική τάξη υπό το νέο κοινωνικό σύστημα. Η συμμαχία αγροτών και εργατών αποτέλεσε την αντι-φασιστική και δημοκρατική βάση για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Η ανταλλαγή ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών μεταξύ αστικών κέντρων και υπαίθρου χώρας αποτέλεσαν το περιεχόμενο αυτής της συμμαχίας. Τα αστικά κέντρα προμηθεύονταν ολοένα περισσότερα είδη κατανάλωσης, ενώ τα χωριά ενισχύονταν αποφασιστικά με βιομηχανικά εμπορεύματα.

Το 1952 οι αγρότες, υπό την καθοδήγηση του κόμματος της εργατικής τάξης, έκαναν ένα ουσιαστικό βήμα προς το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό τής αγροτικής οικονομίας: ίδρυσαν τους πρώτους Αγροτικούς Παραγωγικούς Συνεταιρισμούς (ΑΠΣ), υπερβαίνοντας τη δομική διάθροιση του ατομικού νοικοκυριού. Σε αυτήν την προσπάθεια η εργατική τάξη έδειξε έμπρακτα τον ηγετικό της ρόλο. Χιλιάδες εργατών κατευθύνθηκαν στα χωράφια και βοήθησαν στη συγκρότηση και τη λειτουργία των ΑΠΣ. Οι βιομηχανικοί εργάτες κατασκεύασαν μηχανές που ανταποκρίνονταν στις νέες απαιτήσεις τής αγροτικής παραγωγής, ενισχύοντας το νέο τρόπο εργασίας στην αγροτική γη. Η συμμαχία εργατών και συνεταιρισμένων αγροτών έγινε συνώνυμο μίας νέου τύπου συμμαχίας στην παραγωγή. Ήταν ενδεικτικό πως εργάτες χαλυβουργίας, μηχανοκατασκευαστές και εργάτες χημικής βιομηχανίας ανέβαζαν ολοένα τις προπαροχές τους για την παραγωγή ψωμιού και κρέατος, ενώ με τη σειρά τους οι συνεταιρισμένοι αγρότες ειδικευμένων επιχειρήσεων επισκευών και αγροχημικών κέντρων συνεργάζονταν στην παραγωγή δημητριακών, πατάτας, ζαχαρότευτλων, ζωοτροφών κ.λπ. Στο ίδιο επίπεδο συνεργασίας αγρότες και εργάτες επέκτειναν τη συμμετοχή τους στην επεξεργασμένη οικονομία, την εναποθήκευση και το εμπόριο. Έτσι, σταδιακά, επιτυγχανόταν μία πολυεπίπεδη συγχώνευση της βιομηχανίας με τη γεωργία, διατηρώντας τις ιδιαιτερότητες της τελευταίας. Στόχος αυτής της εξέλιξης υπήρξε η στροφή των συνεταιρισμένων αγροτών προς την κατεύθυνση του επιπέδου τής εργατικής τάξης, υπερβαίνοντας τις διαφορές μεταξύ πόλης και χωριού. Φυσικά, η αγροτική μεταβολή αποτέλεσε θεμέλιο του εκδημοκρατισμού τής υπαίθρου, ανοίγοντας το δρόμο για την αποδοτική συμμετοχή τής τελευταίας στη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Η πρώτη ενέργεια για τον εκδημοκρατισμό τής υπαίθρου έλαβε χώρα με διάταγμα των σοβιετικών αρχών. Ωστόσο, η διαταγή αυτή δεν ήταν μία στιγμιαία ενέργεια. Η Γερμανία είχε γνωρίσει ήδη στοιχεία προοδευτικού κινήματος στην ύπαιθρο ήδη από τα 1371-1415 με το Γιάν Χούς και τα 1490-1525 με τον Τόμας Μύντσερ. Η

κυριαρχία τής φεουδαρχικής και καπιταλιστικής ιδιοκτησίας αποτελούσε πλέον εμπόδιο στην κοινωνική εξέλιξη της αγροτικής οικονομίας, καθώς η επιδίωξη του κέρδους οδηγούσε στην φτωχοποίηση ολοένα μεγαλύτερων στρωμάτων αγροτών. Η εξάλειψη επομένως της ιδιοκτησίας των τσιφλικιάδων ήταν αντικειμενική αναγκαιότητα. Επίσης, οι Γερμανοί αγρότες είχαν αγωνιστεί για την αφαίρεση της εξουσίας των μεγαλογαιοκτημόνων, όπως ανέλυσε διεξοδικά ο Φ. Ένγκελς στο έργο του «Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία», πόλεμος που αποτέλεσε το πρώτο δείγμα προ-αστικής επανάστασης. Εξίσου σημαντικοί σταθμοί σε αυτήν την πορεία ήταν οι επαναστάσεις τού 1848 και τού 1918. Το αποτέλεσμα, ωστόσο, υπήρξε το ίδιο, καθώς οι αγροτικοί εργάτες, άκληροι και φτωχοί, έπρεπε να συνεχίσουν να εργάζονται καταναγκαστικά για τους καπιταλιστικές τώρα τού χωριού. Ορισμένοι ακολούθησαν τα φασιστικά συνθήματα που υπόσχονταν σπίτι και γη σε κάθε αγρότη. Ωστόσο, στο τέλος αυτής της πορείας απέμειναν μόνο ερείπια και νεκροί. Η δημοκρατική αγροτική μεταρρύθμιση υπήρξε η πρώτη μεγάλη επανάσταση των απελευθερωμένων εργατών και αγροτών. Η Κ.Ε. τού Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος στις 11 Ιουνίου 1945 απευθύνθηκε στο γερμανικό λαό δηλώνοντας τα εξής: «Με τη συντριβή τού χιτλερισμού πρέπει να φέρουμε ταυτόχρονα σε πέρας την υπόθεση του εκδημοκρατισμού τής Γερμανίας, την υπόθεση του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού, που άρχισε το 1948, να εξαλείψουμε ολοκληρωτικά τα φεουδαρχικά υπολείμματα και να συντρίψουμε τον αντιδραστικό παλαιοπρωσικό μιλιταρισμό με όλες του τις οικονομικές και πολιτικές καταβολές». Επρόκειτο για προκήρυξη η οποία περιελάβανε δέκα σημεία με στόχο τον εκδημοκρατισμό τής κοινωνικής ζωής και των υπηρεσιών των κρατικών φορέων, δημιουργώντας έναν συνασπισμό των αντι-φασιστικών και δημοκρατικών δυνάμεων. Ήταν πρόγραμμα το οποίο επέτρεπε στην εργατική τάξη να διαμορφώσει τους όρους οικοδόμησης του σοσιαλισμού με την πρωτοπορία τής εργατικής τάξης στο πηδάλιο αυτής. Ένα από τα σημεία αυτά απαιτούσε την κατάργηση της ιδιοκτησίας των τσιφλικιάδων γιούνκερς, της ιδιοκτησίας κομήτων και πριγκίπων, και την παράδοση όλης τους της περιουσίας στις επαρχιακές διοικήσεις, με σκοπό τη διανομή τους στους ακτήμονες αγρότες. «Στη βάση τής προκήρυξης του ΓΚΚ της 8 Σεπτεμβρίου 1945 για την πραγματοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης, οι διοικήσεις των χωριών ή αντίστοιχα των επαρχιών, εκδώσανε αντίστοιχα διατάγματα αγροτικής μεταρρύθμισης. Στις 10.000 άμισθες Επιτροπές Αγροτικής Μεταρρύθμισης συνεργάστηκαν δραστήρια δίπλα σε 21.639 κομμουνιστές και σοσιαλδημοκράτες και 974 μέλη τής Χριστιανο-Δημοκρατικής Ένωσης και τού Φιλελεύθερου-Δημοκρατικού Κόμματος. Σύμφωνα με την κοινωνική τους προέλευση τα πρόσωπα αυτά ήταν στην πλειοψηφία τους αγροτικοί εργάτες,

φτωχοί αγρότες και μέτοικοι. Άρχισαν με το μοίρασμα των τσιφλικιών και απέδειξαν έτσι κατά τρόπο εντυπωσιακό πώς οι λαϊκές μάζες καταλαβαίνουν να κάνουν ιστορία. Απαλλοτριώθηκαν, χωρίς καμιά αποζημίωση, συνολικά 3.3 εκατομμύρια εκτάρια γης. Επρόκειτο για 14.089 επιχειρήσεις μεταλλογαιοκτημόνων, φασιστικών ιδρυμάτων και εγκληματιών πολέμου. Από αυτή τη γη πήραν, ανάμεσα σ' άλλους, περί τους 120.000 ακτήμονες αγρότες και αγροτικοί εργάτες, καθώς και 91.000 μέτοικοι, δικά τους χωράφια, βοσκότοπους και νοικοκυριά. 82.500 φτωχοί αγρότες πήραν γη για να αυξήσουν τα κτήματά τους. Έτσι, άλλαξαν θεμελιακά οι σχέσεις εξουσίας στο χωριό, προς όφελος της εργατικής τάξης και των εργαζόμενων αγροτών».

Στο λενινιστικό σχέδιο για τους συνεταιρισμούς πρώτιστο μέλημα για την εργατική τάξη και το κόμμα της ήταν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των εργαζόμενων αγροτών στη συμμαχία για την αντιμετώπιση των οικονομικά ανεξάρτητων μεγαλοαγροτών, με στόχο το πέρασμα των ατομικών νοικοκυριών στη συνεταιριστική παραγωγή. Η ένταξη, ωστόσο, στους συνεταιρισμούς σύμφωνα με τις διακηρύξεις των κομμουνιστών, έπρεπε να γίνει στη βάση των παραδειγμάτων, των εμπειρικών παραδειγμάτων, και φυσικά την αμέριστη στήριξη με την παροχή κοινωνικής βοήθειας στους συνεταιρισμένους αγρότες, ώστε οι τελευταίοι να συνειδητοποιήσουν στην πράξη τα πλεονεκτήματα του νέου τρόπου παραγωγής. Οι διαφορές που εντοπίζονται με το λενινιστικό σχέδιο για τους συνεταιρισμούς στη Ρωσία και τη Γερμανία δεν υπήρξαν διαφορές αρχών, αλλά ιδιομορφιών. Στη Ρωσία το 1917 η γη εθνικοποιήθηκε και διανεμήθηκε στους αγρότες για χρήση. Αντίθετα, στη δημοκρατική αγροτική μεταρρύθμιση στη Γερμανία του 1945 η γη διανεμήθηκε στους αγρότες ως ιδιοκτησία. Κι αυτό γιατί οι αγρότες της γερμανικής γης αγωνίστηκαν επί αιώνες για γη και τα δικαιώματα πάνω σε αυτή. Στα 1949 η εργατική τάξη διαμόρφωσε στηρίγματα στην ύπαιθρο δημιουργώντας τους Σταθμούς Δανεισμού Μηχανών (ΜΑΣ), σταθμοί τα μηχανήματα των οποίων όργωναν, έσπερναν και θέριζαν σε σταθερές τιμές υποστηριζόμενες από το κράτος. Σε αυτήν την προσπάθεια η ΕΣΣΔ προσέφερε τον Απρίλη του 1949 για τους αγρότες τα πρώτα 1.000 τρακτέρ, 540 φορτηγά αυτοκίνητα, 500 καλλιεργητές με ελάσματα, 200 αλέτρια επιφάνειας και 100 δισκοσβάρνες. Φυσικά, μιλάμε για βοήθεια την οποία προσέφερε η ΕΣΣΔ που βγήκε νικήτρια από τον παγκόσμιο πόλεμο με εκατομμύρια νεκρούς και ανυπολόγιστες ζημιές στην υλικοτεχνική υποδομή της χώρας. Μεταξύ 1949 και 1951 στη ΓΛΔ, χάρη στη σοβιετική βοήθεια, ο αριθμός των τρακτέρ ανέβηκε από 7.180 σε 18.419, πολλαπλασιάζοντας την παραγωγικότητα της εργασίας, ενώ το 1951 τα ποσοστά παραγωγής προσπέρασαν τα αντίστοιχα προπολεμικά. Αντίστοιχα βοήθεια δόθηκε, πέραν της υλικοτεχνικής υποδομής, και σε γνώ-

σεις διαχείρισης τιμών, δεδομένου τούς γεγονότος πως βασική αρχή του σοσιαλιστικού κράτους είναι η σταθερότητα των τιμών. Πλέον, μονοπώλια δεν υπήρχαν, μονοπώλια τροφίμων, γεωργικών μηχανών κ.λπ. όλα όσα δηλαδή έβαιναν εις βάρος των αγροτικών συμφερόντων. Το σοσιαλιστικό κράτος στην πολιτική των τιμών δεν κινείται με γνώμονα την κερδοσκοπία. Εξάλλου, στη βιομηχανία, τη γεωργία και το εμπόριο υπάρχει σοσιαλιστική ιδιοκτησία. Στόχος της παραγωγής είναι η ολοένα βελτιστοποίηση των υλικών και πολιτιστικών αναγκών του εργαζόμενου λαού. Οι τιμές παραμένουν σταθερές οριζόμενες από το Γραφείο Τιμών του Υπουργικού Συμβουλίου. Έτσι, οι τιμές, βάσει των οποίων πλήρωναν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί ή άλλες αγροτικές επιχειρήσεις στις αντίστοιχες βιομηχανικές για την προμήθεια τρακτέρ, θεριζοαλωνιστικών μηχανών και άλλων εργαλείων, χαρακτηρίζονται σταθερά από το ίδιο ύψος με το οποίο οι αγρότες εισπράττουν για τα προϊόντα τους από το κρατικό εμπόριο ή τα εργοστάσια λαϊκής ιδιοκτησίας. Η εγγυημένη σταθερότητα των τιμών επέτρεπε ώστε οι βιομηχανικές επιχειρήσεις να εξοικονομούσαν πλεόνασμα το οποίο με τη σειρά του το κατεύθυναν στον κρατικό προϋπολογισμό για την κάλυψη παγκοινωνικών καθηκόντων, για τη διεύρυνση του εκσυγχρονισμού της παραγωγής τους και για τη βελτίωση των όρων εργασίας και ζωής των απασχολούμενων στις εργοστασιακές μονάδες. Από την πλευρά τους, οι αγροτικές επιχειρήσεις καταβάλλουν στο κράτος την οικονομική παρακράτηση (κλιμακούμενη κάθε φορά ανάλογα με την επιχείρηση, την αποδοτικότητα του εδάφους, τις ειδικές καλλιέργειες κ.λπ.) η οποία συμβάλλει στο να δοθούν σε όλες τις επιχειρήσεις οι δυνατότητες όπως φέρουν εις πέρας το οικονομικό αποτέλεσμα για την εφαρμογή της τεχνικής και τη βελτίωση των όρων ζωής των αγροτών. Έτσι, με τις εγγυημένες τιμές και τη σταθερότητα που αυτές προσφέρουν στους παραγωγούς, η αγροτική επιχείρηση προστατευμένη από οικονομικές διακυμάνσεις ενσκήπτει αποκλειστικά στην αποτελεσματικότητα της κοινωνικής παραγωγής και κάλυψης, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά, των συλλογικών αναγκών. «Ο Γενικός Γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας, Έριχ Χόνκερ, εξήγησε στο λόγο του στη 15^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, τον Οκτώβρη του 1975, ότι η εξέλιξη των εσόδων του πληθυσμού καθορίζεται αποφασιστικά από τη συνεπή πολιτική της σταθερότητας των τιμών καταναλωτή. Έτσι, στο χρονικό διάστημα από το 1971 έως το 1975 δαπανήθηκαν πάνω από 50 δισεκατομμύρια μάρκα από τα οποία τα 32.6 δισεκατομμύρια μάρκα για τη διατήρηση των χαμηλών καταναλωτικών τιμών για το γάλα, το βούτυρο, το ψωμί, το κρέας, τις πατάτες κ.λπ. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι για 100 μάρκα τρόφιμα που αγοράζει ο πληθυσμός, διαθέτονται 26 μάρκα και 90 πφέννιχ κρατική επιχορήγηση. Το γεγονός ότι στα τελευ-

ταία 20 χρόνια τα έσοδα των εργαζομένων, ανάμεσα σε αυτούς και των συνεταιρισμένων αγροτών, αυξήθηκαν γύρω στο 60%, αλλά οι τιμές έμειναν σταθερές, χαρακτηρίζει καθαρά την πολιτική μας των τιμών».

Το 1952, στη 2^η Συνδιάσκεψη του ΕΣΚΓ αποφασίστηκε στους αγροτικούς εργάτες και τους εργαζόμενους αγρότες οι οποίοι ενώνονταν σε εθελοντική βάση, συγκροτώντας παραγωγικούς συνεταιρισμούς, να δοθεί πλείρια βοήθεια ενισχύοντας ταυτόχρονα τη συμμαχία της εργατικής τάξης με τους εργαζόμενους αγρότες. Αρχικά, στους αγροτικούς παραγωγικούς συνεταιρισμούς συμμετείχαν τα φτωχότερα στρώματα της αγροτιάς, που δε διέθεταν δικά τους μηχανήματα και καθόλου ή ελάχιστη γη. Σταδιακά η αποτελεσματικότητά τους, σε συνεργασία με την εργατική τάξη, βελτιώθηκε. Στην εξέλιξη αυτή σημαντική υπήρξε η συνεισφορά των βιομηχανικών εργατών με την εμπειρία τους στη διεύθυνση, τον προγραμματισμό και την οργάνωση της παραγωγής. Σύντομα οι Σταθμοί Δανεισμού μετατράπηκαν σε Μηχανο-Τρακτερικούς Σταθμούς (ΜΤΣ) που καλλιεργούσαν τα χωράφια των συνεταιρισμών. Οι αγρότες, στην πρώιμη αυτή φάση, δε θα ήταν σε θέση μόνοι τους να προμηθευτούν και να αξιοποιήσουν αποδοτικά τη σύγχρονη τεχνική. Για το λόγο αυτό το σοσιαλιστικό κράτος χρηματοδοτούσε την ίδρυση των ΜΤΣ, ενώ εξασφάλιζε ταυτόχρονα σταθερές τιμές. Μέσω των ΜΤΣ η εργατική τάξη ενίσχυσε ουσιαστικά τη συμμαχία της με τους αγρότες, ενισχύοντας τον αγώνα για τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Η ίδρυση των ΑΠΣ διήρκησε από το 1952 έως το 1960. Κάθε αγρότης και καθεμιά αγρότισσα είχε τη δυνατότητα να δει στην πράξη τα πλεονεκτήματα αυτής της εξέλιξης. Πέραν τούτου, οι αγρότες είχαν τη δυνατότητα να ξεκινήσουν από χαμηλότερη βαθμίδα και να φτάσουν σε ανώτερα επίπεδα οργάνωσης και παραγωγής. Για το σκοπό αυτό στη ΓΛΔ διαμορφώθηκαν τρεις τύποι αγροτικών παραγωγικών συνεταιρισμών. Η διαφορά μεταξύ τους αφορούσε το βαθμό κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής, δηλαδή της γης, των μηχανών και των μηχανημάτων, των κτηριακών εγκαταστάσεων, των ζώων κ.λπ. Στον ΑΠΣ τύπου 1 τα μέλη του χρησιμοποιούσαν από κοινού μόνο τη γη. Όλα τα εργαλεία, τα μηχανήματα και οι μηχανές, τα κτήρια και τα ζώα αποτελούσαν ατομική ιδιοκτησία. Στον ΑΠΣ τύπου 2 μηχανές, μηχανήματα και κτήρια αποτελούσαν συνεταιριστική ιδιοκτησία, με εξαίρεση τη γη και τα ζώα που αποτελούσαν ατομική ιδιοκτησία. Κάθε μέλος του συνεταιρισμού ήταν σε θέση να διατηρήσει για προσωπικό όφελος μέρος των ζώων κ.λπ. Στον ΑΠΣ τύπου 3 όλα ήταν ιδιοκτησία του συνεταιρισμού. Σταδιακά, ο αριθμός των ΑΠΣ τύπου 1 και 2 μειωνόταν αισθητά, ενισχύοντας τον ΑΠΣ τύπου 3. Και αυτή η μορφική διάκριση των ΑΠΣ στα αρχικά τους βήματα είχε σημασία καθώς διευκόλυνε τους αγρότες να δουν στην πράξη τα μειονεκτήματα του ατομικού νοικοκυ-

ριού έναντι των πλεονεκτημάτων στη συνεταιριστική δουλειά. Επίσης, με τη νέα μορφή οργάνωσης της παραγωγής μειώθηκαν οι εργατικές δυνάμεις, αλλά αυξήθηκε η παραγωγή και αυτό διότι η σύγχρονη τεχνική βελτιώθηκε αισθητά, ενώ ταυτόχρονα πολλαπλασιάστηκε η επιμέλεια την οποία επέδειξαν οι αγρότες και οι αγρότισσες, νοικοκυρεύοντας τη γη στο σύνολό της. Μέχρι τη μεταβολή του 1945, οι αγροτικοί εργάτες δεν είχαν κανένα ενδιαφέρον για την παραγωγή, παρά μόνο καθαρά βιοποριστικό. Μετά τη μεταβολή που συντελέστηκε, στα χρόνια τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης, αναλάμβαναν και πρωτοβουλίες για την περαιτέρω ανάπτυξη της συνεταιρισμένης παραγωγής. Όσο μεγαλύτερα πλεονεκτήματα συγκέντρωνε γύρω του ο ΑΠΣ, τόσο μεγαλύτερο το κέρδος των μελών του στον εκσυγχρονισμό τής παραγωγής και στη διευκόλυνση της κοινωνικής εξέλιξης. Η συνεταιριστική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής και της εκμετάλλευσης της γης, καθώς και η διανομή του μεριδίου στα μέλη των συνεταιρισμών ανάλογα με την εργασία την οποία κατέβαλλαν, αποτέλεσε ένα πρώτο δομικό στοιχείο για το βαθμιαίο πέρασμα στο σοσιαλισμό, ένα πρώτο συμπέρασμα το οποίο οφείλουμε να κρατήσουμε από τα χρόνια τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης στη Γερμανία και σε άλλες χώρες.

Ταυτόχρονα, ενδεικτικό τής νέας δομής που απέκτησε η ύπαιθρος χώρα υπήρξε ο αριθμός των αγροτών με επαγγελματική κατάρτιση, με μόρφωση ανώτερης ή ανώτατης σχολής. Ο τρόπος οργάνωσης των ΑΠΣ απαιτούσε από τα μέλη του ανώτερες γνώσεις. Για το σκοπό αυτό η εκπαίδευση αποτέλεσε βασικό πυλώνα τού νέου τρόπου παραγωγής. Το 1952 η κυβέρνηση της ΓΛΔ, μετά από πρόταση της 1^{ης} Συνδιάσκεψης των ΑΠΣ, καθιέρωσε την επαγγελματική εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των μελών των συνεταιρισμών. Οι ΑΠΣ απέκτησαν επίσης το δικαίωμα όπως εκπαιδεύουν οι ίδιοι τα μέλη τους. Έτσι, διαμορφώθηκαν δύο μορφές επαγγελματικής κατάρτισης: η επαγγελματική εκπαίδευση και η μετεκπαίδευση των ενηλίκων. Η επαγγελματική εκπαίδευση άρχισε μετά τη φοίτηση στο 10τάξιο Πολυτεχνικό Σχολείο Μέσης Εκπαίδευσης. Μετά το απολυτήριο Γυμνασίου τα μέλη συνέχιζαν τις σπουδές σε ανώτερη ή ανώτατη ειδική σχολή. Τα μέλη εκπαιδεύονταν σε κατηγορίες όπως φυτοκόμοι, βοοτρόφοι, χοιροτρόφοι, ορνιθοκόμοι, μηχανοτεχνίτες, μηχανουργικοί, ηλεκτροτεχνίτες κ.λπ. Επίσης, σε τμήματα πέντε Πανεπιστημίων σπούδαζαν μελλοντικοί διπλωματούχοι γεωπόνοι και διπλωματούχοι μηχανικοί για τους τομείς τής γεωργίας, τής δασοκομίας και τής οικονομίας τροφίμων, καθώς και διπλωματούχοι κτηνίατροι. Σε 38 σχολές Αγρομηχανικών τής ΓΛΔ εκπαιδεύονταν κάθε χρόνο 4.000 ειδικοί. Παράλληλα, οργάνωνταν ετήσια κεντρικά σεμινάρια για τους διευθυντές των γεωργικών επιχειρήσεων, περιφερειακά σεμινάρια για τους μπριγαδιέρους και τους επικεφαλής των ομάδων εργασίας, κεντρι-

κές γεωργικές εκθέσεις κ.λπ. Ακόμη, η τηλεόραση της ΓΛΔ σε συνεργασία με εφημερίδες οργάνωναν ετήσια, κάθε χειμώνα, την «Ακαδημία», στην οποία συμμετείχαν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, μεταδίδοντας τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους στην ενασχόλησή τους με τις γεωργικές επιχειρήσεις. Το 1960, το χρόνο με την πληρότητα των αγροτών στους συνεταιρισμούς, μόλις το 10% ανδρών και γυναικών μπορούσαν να αποδείξουν ότι είχαν αποφοιτήσει από επαγγελματική σχολή. Το 1972 το 69% είχε τουλάχιστον μία ολοκληρωμένη κατάρτιση, το 5% είχε αποφοιτήσει από ανώτερες ή ανώτατες σχολές, ενώ το 6% κατείχε δίπλωμα εργοδηγού, με το 58% να κατέχει ενδεικτικό ειδικευμένου εργάτη. Το ποσοστό αυτό στα 1975 ανήλθε στο 80%. Κι ενώ το 1960 ο αριθμός των απόφοιτων ανώτερων και ανώτατων σχολών που συμμετείχε στις αγροτικές επιχειρήσεις έφτανε τις 15.000, το 1975 άγγιζε τις 50.000. Είναι γεγονός ότι η επαγγελματική εκπαίδευση και η μετεκπαίδευση είχαν γίνει αυτονόητη πραγματικότητα για το χωριό.

Πώς ορίζεται, ωστόσο, ο συνεταιρισμός των παραγωγών; Οι συνεταιρισμένοι αγρότες δημιούργησαν τα δικά τους διευθυντικά όργανα, στα οποία απαιτούταν η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων μελών. Το ανώτατο όργανο οριζόταν η συνέλευση των μελών. Αυτή αποφάσιζε για την έγκριση ή τροποποίηση των καταστατικού τού ΑΠΣ, την εκλογή ή την ανάκληση του προέδρου, τα προγράμματα παραγωγής, την τοποθέτηση επενδύσεων στην αγορά νέων μηχανημάτων κ.λπ. Το Δ.Σ. αποτελούσε εκτελεστικό όργανο της συνέλευσης των μελών. Στο Δ.Σ. εκπροσωπούσαν οι καλύτεροι μεταξύ των συνεταιρισμένων αγροτών και αγροτισσών, καθώς και μέλη των μπριγιάδων παραγωγής. Πέραν τού Δ.Σ. υπάρχουν μια σειρά από επιτροπές και ομάδες εργασίας στις οποίες τα μέλη αξιοποιούν τις ειδικευμένες τους γνώσεις για την οργάνωση, τον προγραμματισμό και τη διεύθυνση της παραγωγής. Επίσης, συνεταιρισμένοι αγρότες και εργάτες τής γης, τής δασοκομίας και τής επισιτιστικής οικονομίας εκπροσωπούσαν στα ανώτατα εκλεγμένα όργανα του κράτους και του κόμματος της εργατικής τάξης. Το 1975 ανάμεσα στα 500 μέλη τής Λαϊκής Βουλής, τα 77 ήταν αγρότες και αγρότισσες. Στα κοινοβούλια των περιφερειακών διοικήσεων και των νομών, καθώς και στις τοπικές λαϊκές αντιπροσωπείες, εκλέχτηκαν σαν μέλη 50.000 συνεταιρισμένοι αγρότες και αγρότισσες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η Μαργκαρέτε Μύλλερ, τρακτορίστρια και πρόεδρος του ΑΠΣ Φυτοπαραγωγής τού Κότελο, Διοίκησης Νέου Βρανδεμβούργου, καθώς και αναπληρωματικό μέλος τού Πολιτικού Γραφείου τής Κεντρικής Επιτροπής τού Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας. Στο Συμβούλιο Γεωργικής Παραγωγής και Επισιτισμού Οικονομίας τής ΓΛΔ, συλλογικό συμβουλευτικό όργανο υπό την αιγίδα τής κυβέρνησης, συμμετείχαν, την περίοδο που εξετά-

ζουμε, περισσότεροι των 100 ειδικευμένων εργατών γεωργίας, ανάμεσά τους γαλακτοκόμοι, κτηνοτρόφοι, γεωργοί-μπριγαδιέροι, τρακτορίστες και πρόεδροι ΑΠΣ. Άλλοι συνεταιρισμένοι αγρότες συμμετέχουν στα αντίστοιχα συμβούλια των περιφερειακών Διοικήσεων και των νομών. Τα αποτελέσματα των εργασιών τους εξυπηρετούσαν το παραπέρα ανάπτυγμα των σχεδίων για την ανάπτυξη της γεωργίας στη ΓΛΔ, εκπροσωπώντας τα συμφέροντα των συνεταιρισμένων αγροτών, καταλήγοντας να υπηρετούν τα συμφέροντα του συνόλου τής κοινωνίας. «Δεν έχουν αλλιώς τα πράγματα και στις κοινοτικές αντιπροσωπείες στις οποίες οι καλύτεροι αγρότες και αγροτικοί εργάτες μετείχαν δραστήρια στην επίλυση τοπικών προβλημάτων. Από κοινού με τους συνεταιρισμούς και τα Αγροκτήματα Λαϊκής Ιδιοκτησίας, καθώς και με τα συνεργατικά ιδρύματά τους, οι κοινοτάρχες και οι κοινοτικές αντιπροσωπείες προγραμματίζουν και διαβουλεύονται την οικοδόμηση νηπιαγωγείων και παιδικών σταθμών, κατοικιών και αγροτικών παντοπωλείων, γυμναστηρίων και πολιτιστικών κέντρων. Οι συνεταιρισμοί και τα Αγροκτήματα Λαϊκής Ιδιοκτησίας βοηθάνε στο έργο αυτό διαθέτοντας υλικό και μηχανές. Από το άλλο μέρος, συζητάνε όλοι και για τη γεωργική παραγωγή και την εκπλήρωση των προγραμμάτων. Στο σημείο αυτό βοηθάνε τις γεωργικές επιχειρήσεις τα κοινοτικά συμβούλια. Έτσι, οι αγρότες συναποφασίζουν για μεγάλες και μικρές κρατικές υποθέσεις». Εξίσου ιδιαίζουσα σημασία για την ανάπτυξη της γεωργίας στη ΓΛΔ είχαν τα αγροτικά συνέδρια τα οποία συγκέντρωναν αντιπροσώπους από τη γεωργία, τη δασοκομία και την επισιτιστική οικονομία. Στο διάστημα που προηγούνταν των συνεδρίων, λάμβαναν χώρα εκτεταμένες συζητήσεις μεταξύ των εργαζόμενων στην αγροτική οικονομία. Στο 11^ο Αγροτικό Συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Λειψία το 1972 συμμετείχαν 2.402 αντιπρόσωποι και 369 προσκεκλημένοι. Οι αντιπρόσωποι είχαν εκλεγεί από 194 νομαρχιακές αγροτικές συνδιασκέψεις. Όλα όσα αποφασίζονταν στα συνέδρια, μεταβιβάζονταν στην κυβέρνηση με τη μορφή σύστασης, προτάσεις οι οποίες λαμβάνονταν σοβαρά υπόψιν των μελλοντικών καθηκόντων στο χώρο τής γεωργίας. Το ίδιο ίσχυε και για το ζήτημα των αγροτικών τιμών. Με αυτόν τον τρόπο, τα Αγροτικά Συνέδρια αποτελούσαν την κορύφωση των δημοκρατικών διεργασιών τού διαλόγου με τους αγρότες.

Η σοσιαλιστική αγροτική οικονομία διευθυνόταν και προγραμματιζόταν ως τμήμα συνολικά τής λαϊκής οικονομίας. Μέτρο τής κοινωνικής ρύθμισης ήταν τα συμφέροντα του εργαζόμενου λαού. Ένα βασικό πλεονέκτημα του κεντρικού σχεδιασμού τής αγροτικής οικονομίας στα πλαίσια του σοσιαλισμού ήταν η δυνατότητα στις αρχές να ορίσουν την ποσότητα των προϊόντων για την εγχώρα κατανάλωση, το ποσοστό προϊόντων για εξαγωγή, καθώς και τα ποσοστά εισαγωγών. Επιπλέον, η εκάστοτε αγροτική επιχείρηση έχει την ευχέρεια να υπολογίζει σε

εξασφαλισμένη πώληση σε σταθερές τιμές, γεγονός το οποίο προστατεύει την εγχώρια παραγωγή από την ανασφάλεια της αγοράς και τη μεταβλητότητα των τιμών, στοιχεία τα οποία οδηγούν στην καταστροφή μικροπαραγωγών στις καπιταλιστικές χώρες. Αυτού του τύπου ο κεντρικός σχεδιασμός πραγματοποιούνταν από την Επιτροπή Σχεδιασμού η οποία μετέδιδε στοιχεία και πληροφορίες στις Περιφερειακές Διοικήσεις και τους νομούς για το τί αναμενόταν να παραχθεί την επόμενη χρονιά σε κατηγορίες τής αγροτικής παραγωγής, ώστε να καλύπτονται οι απαιτήσεις τού καταναλωτικού κοινού. Στην προσπάθεια αυτή βοηθούν πολλοί νέοι συντελεστές όπως αρχές πληροφόρησης για λιπάσματα, μηχανές και εγγειοβελτιωτικά έργα, ελλείψεις και πλεονάσματα. Ανεξάρτητα από τους παράγοντες του κεντρικού σχεδιασμού, η εκάστοτε αγροτική επιχείρηση επεξεργάζεται, με τη συμμετοχή όλων των απασχολούμενων σε αυτήν, τις δικές της προτάσεις σχεδίου, με τελικό στόχο να εξαντληθούν όλες οι δυνατότητες στην παραγωγή. Έτσι, τα τελικά σχέδια των επιχειρήσεων συγκρίνονται με τους κεντρικούς συντελεστές από τα Συμβούλια των Νομών. Σε ερωτήματα σχετικά με αλλαγές το Συμβούλιο του Νομού συζητάει πάνω σε αυτά με τη διεύθυνση του ΑΠΣ. Στόχος η με κάθε τρόπο διαφύλαξη των γενικών συμφερόντων τής λαϊκής οικονομίας. Κατέληγαν έτσι ώστε τα αιτήματα των κοινοτήτων να εναρμονίζονται με τα σχέδια των ξεχωριστών επιχειρήσεων. Από το σημείο αυτό το Συμβούλιο του Νομού υπέβαλλε στη λαϊκή αντιπροσωπεία του νομού, στο Νομαρχιακό Κοινοβούλιο, το σχέδιο προγράμματος. Το Σχέδιο της Λαϊκής Οικονομίας για ολόκληρη της ΓΛΔ, συμπεριλαμβανομένων όλων των κλάδων τής παραγωγής, είναι το αποτέλεσμα επεξεργασμένων χωριστά σχεδίων. Ο Γ.Γ. τής Κ.Ε. τού ΕΣΚΓ στο 8^ο Συνέδριο του κόμματος υπογράμμιζε σχετικά: «Να πράξουμε το παν για το καλό τού ανθρώπου, για την ευτυχία τού λαού, για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και όλων των εργαζόμενων. Αυτό είναι το νόημα του σοσιαλισμού. Γι' αυτό χρειαζόμαστε και αγωνιζόμαστε». Ο κεντρικός σχεδιασμός τής οικονομίας στοχεύει στη βελτίωση του υλικοτεχνικού και βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, ανεβάζοντας ταυτόχρονα την παραγωγικότητα της εργασίας. Στο στόχο αυτό η γεωργία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι. «Είναι απαραίτητη μία γεωργία με υψηλή παραγωγικότητα, για να εφοδιάζει τον πληθυσμό αδιάκοπα και με καλής ποιότητας τρόφιμα και τη βιομηχανία με πρώτες ύλες. Ο μοναδικός δυνατός δρόμος προς τα εκεί στη ΓΛΔ είναι η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής». Τί σημαίνει εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής; Σημαίνει ορθολογικότερη αξιοποίηση των μέσων στην ίδια εδαφική έκταση με σκοπό την αύξηση της αποδοτικότητας της γης, καθώς και της αποτελεσματικότητας και παραγωγικότητας της εργασίας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι αναγκαία η

εκτεταμένη μηχανοποίηση και χημειοποίηση της παραγωγής, η κατασκευή εγγειοβελτιωτικών έργων για την προγραμματισμένη άρδευση και αποστράγγιση των χωραφιών, την τεχνική ξήρανση που είναι αναγκαία για τη βιομηχανική παραγωγή ζωοτροφών και ζώων. Παράλληλα, απαιτείται η διαρκής εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των συνεταιρισμένων αγροτών, καθώς και η πειραματική καλλιέργεια νέων ειδών φυτών που εγγύονται υψηλότερη σοδειά και καλύτερα αποτελέσματα. Για να επιτευχθούν οι εν λόγω στόχοι, είναι αναγκαία η εντατικοποίηση της εργασίας στη γεωργία με τη βελτιστοποίηση των βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής.

Η βελτιστοποίηση των βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής: «Χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι η χειρωνακτική δουλειά αντικαθίσταται όλο και περισσότερο από τη μηχανική δουλειά και μάλιστα όχι από μεμονωμένες μηχανές, αλλά από ολόκληρα συστήματα μηχανών, που χρησιμοποιούνται σε δουλειά με βάρδια. Προάγουν προγραμματισμένη συγκέντρωση και εξειδίκευση της γεωργικής παραγωγής, που οδηγεί στη διαμόρφωση μεγάλων εξειδικευμένων επιχειρήσεων τόσο στην αγροκαλλιέργεια, όσο και στην κτηνοτροφία. Εξασφαλίζουν ώστε τα γεωργικά προϊόντα -δημητριακά, πατάτες, κρέας, γάλα, αυγά, ζαχαρότευτλα-, να μπορούν να παραχθούν σε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, σε μεγάλη ποσότητα και σε βελτιωμένη ποιότητα. Απαιτούν τη διαρκή εφαρμογή νεότατων επιστημονικών γνώσεων από το πεδίο των κοινωνικών και φυσικών επιστημών. Απαιτούν νομοτελειακά την ολοκλήρωση των σοσιαλιστικών κρατών και προάγουν, προς όφελος κάθε μιας χώρας, τη συνεργασία στην επιστήμη, την έρευνα και την παραγωγή, καθώς και την αμοιβαία ανταλλαγή εμπειρίας. Οδηγούν σε μία γρήγορη βελτίωση των όρων δουλειάς και ζωής τού αγροτικού πληθυσμού και είναι οι σπουδαιότερες προϋποθέσεις για την παραπέρα προσέγγιση του χωριού στο βιοτικό επίπεδο της πόλης». Η υιοθέτηση βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής προκύπτει από τις αντικειμενικές δραστηριότητες των οικονομικών νόμων τού σοσιαλισμού. Έτσι, η προγραμματισμένη και αναλογική ανάπτυξη όλων των κλάδων τής παραγωγής και τής παραγωγικότητας της εργασίας είναι αναγκαία για όλους τους κλάδους τής λαϊκής οικονομίας, κυρίαρχα και για τη γεωργία. Και είναι ακριβώς η επιταχυνόμενη ανάπτυξη της παραγωγικότητας στην αγροτική εργασία που επιτρέπει την υπέρβαση της ιστορικής καθυστέρησης της υπαίθρου έναντι των αστικών κέντρων. Η μετάβαση σε βιομηχανικές μεθόδους παραγωγής ενσωματώνει και τις σχέσεις ανάμεσα στις παραγωγικές σχέσεις και τις παραγωγικές δυνάμεις. Εδώ πλέον δεν πρόκειται για μεμονωμένες μηχανές, αλλά για συγκροτήματα μηχανών εναρμονισμένα μεταξύ τους, υποχρεώνοντας τους όρους γεωργικής παραγωγής να γίνουν πιο αποτελεσματικοί στη χρησιμοποίηση και την εκμετάλλευση της σύγχρονης τεχνικής. Αυτό με τη σειρά του

συνεπάγεται νέες εκτάσεις καλλιέργειας με παράλληλες εγκαταστάσεις κτηνοπαραγωγής. Υπό τους όρους τής σοσιαλιστικής παραγωγής, τέτοιου είδους επιχειρησιακά σχέδια δεν αποτελούν εμπόδιο στην πλήρη εισαγωγή τής επιστημονικο-τεχνικής προόδου, αλλά προϋπόθεση. «Το 88% τής ωφέλιμης γεωργικής έκτασης στη ΓΛΔ τα εκμεταλλεύονται τα συνεργατικά τμήματα φυτοπαραγωγής. Η δουλειά σε αυτά έγινε ευκολότερη, η τεχνική κυριαρχεί, η εργάσιμη μέρα είναι για γυναίκες και άνδρες, χάρη στη δουλειά με βάρδιες, κανονική, οι αποδόσεις ανέβηκαν. Αυτά τα τμήματα προσφέρουν καλές δυνατότητες για την εισαγωγή βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής. Στη Λέβιτς, για παράδειγμα, έναν πρασινότοπο και βοσκότοπο 12.000 εκταρίων, στη διοικητική περιφέρεια Σβερίν τού Μεκλεμβούργου, οι συνεταιρισμένοι αγρότες είχαν τις στενοχώριες τους για το χόρτο, λόγω υγρασίας και πλημμυρών. Γι' αυτό τρεις ΑΠΣ και το Αγρόκτημα Λαϊκής Ιδιοκτησίας ΑΛΙ «Λέβιτς» στη Νόυσταντ-Γκλέβε αποφάσισαν να αρχίσουν με τη συνεργασία στην αγροκαλλιέργεια. Τα πρώτα κιόλας βήματα της συνεργασίας των τεσσάρων εταίρων -η κοινή χρησιμοποίηση της τεχνικής στη συγκομιδή των δημητριακών, της πατάτας και των κτηνοτροφών- ωφέλησαν όλους, ιδιαίτερα από την άποψη της μεγαλύτερης και σταθερότερης σοδειάς, καθώς και των ευκολότερων όρων δουλειάς. Οι μηχανές χρησιμοποιήθηκαν ορθολογιστικότερα από ό,τι όταν ενεργούσε ο καθένας χωριστά, η καλλιέργεια και η περιποίηση του χωραφιού και του χορτότοπου έγινε στην ώρα του και ποιοτικά καλύτερα. Έτσι, οι αγρότες των τριών ΑΠΣ και οι αγροτικοί εργάτες του ΑΛΙ έκαναν με συνέπεια το επόμενο βήμα και ίδρυσαν μια επιχείρηση φυτοκαλλιέργειας, στην οποία εκμεταλεύτηκαν ολόκληρη την ωφέλιμη έκταση 5.800 εκτάρια, ανάμεσα στα οποία 3.000 εκτάρια χορτότοπο και βοσκότοπο με ενωμένες δυνάμεις. Ό,τι ξεχωριστός ΑΠΣ δε θα μπορούσε να επιτύχει ποτέ, μαζικά έγινε δυνατό: στα πρώτα δύο χρόνια τής συνεργασίας τους κιόλας οι εταίροι επένδυσαν τέσσερα εκατομμύρια μάρκα για βελτίωση της γονιμότητας του εδάφους και αγόρασαν μηχανές αξίας 2.7 εκατομμυρίων μάρκων για να συγκομίζουν τους καρπούς γρηγορότερα και ευκολότερα από ό,τι μέχρι τώρα και με τις ελαχιστότατες απώλειες. Ένα συγκρότημα με έξι σύγχρονες θεριστικές και κοπτικές μηχανές κάθε φορά που η απόδοσή τους είναι τριπλάσια από την παραδοσιακή τεχνική, εργάζεται στους χορτότοπους. Φορτηγά αυτοκίνητα μεταφέρουν το μαραμένο χόρτο στα σιλό. Μεγάλο μέρος των επενδύσεων πήγε στους πρασινότοπους. Το εγγειοβελτιωτικό σύστημα συμπληρώθηκε, ανάμεσα σε άλλα, με την κατασκευή φραγμάτων. Έτσι, μειώθηκε σημαντικά η εξάρτηση από τις καιρικές συνθήκες. Επιπλέον, ανανεώθηκαν συστηματικά οι πρασινότοποι. Με αυτόν τον τρόπο αυξάνονται κάθε χρόνο η απόδοση των κτηνοτρόφων: 400 υποδεκάτονοι ανά εκτάριο δεν είναι πια σπάνιο». Ταυτόχρονα με τη βιομηχανο-

ποίηση της παραγωγής, απαιτήθηκε και η βιομηχανοποίηση της συντήρησης. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκαν τα NEAT (Νομαρχιακές Επιχειρήσεις Αγροτικής Τεχνικής). Πρόκειται για επιχειρήσεις μετεξέλιξη των ΜΤΣ όταν την περίοδο 1963-1964 οι μηχανές παραδόθηκαν ή πουλήθηκαν στους ΑΠΣ. Τα NEAT είναι επιχειρήσεις σε μόνιμη κατάσταση ετοιμότητας, υπεύθυνες για τη σύγχρονη αγροτική τεχνική.

Επιστήμη και τεχνική είχαν φτάσει σε τέτοιο επίπεδο ώστε ήταν αναγκαία η κατασκευή μεγεθυμένων εγκαταστάσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή αποδοτικότητα. Στα 1975 τέτοιες εγκαταστάσεις στη ΓΛΔ συγκέντρωναν 5.000 μοσχάρια, 16.000 θρεφτάρια τούρκους, 100.000 θρεφτάρια χοίρους, 500.000 κότες και 500.000 κοτόπουλα σφαγής σε έναν ενιαίο χώρο. Σε αυτά τα μεγέθη είναι δεδομένος ο καταμερισμός της εργασίας. Εξάλλου, καμία συνεταιριστική επιχείρηση και καμία αγροτική δομή δεν ήταν σε θέση μόνη της να κατέχει και να εκμεταλλεύεται συνολικά αυτά τα συστήματα μηχανών για όλους τους κλάδους της παραγωγής. Συγκέντρωση και εξειδίκευση είναι μία αντικειμενική διαδικασία. Κάθε μέλος των ΑΠΣ υπηρετεί συγκεκριμένη θέση με τις αντίστοιχες απαιτήσεις. Οι εγκαταστάσεις αυτές, με τις μεγεθυμένες δομές τους προκειμένου να συγκεντρώνουν σε μία ενιαία κτηριακή αλυσίδα το σύνολο της παραγωγής, αποτελούσαν το μέλλον της ανεπτυγμένης αγροτικής οικονομίας στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη ΓΛΔ. Μέχρι το 1975 μόνο το 32.7% των μοσχαριών, το 3.6% των αγελάδων, το 7% των σιτευτών γουρουνιών, το 33.8% από τις κότες που γεννάνε, συντηρούνται σε εγκαταστάσεις που παράγουν κατά τρόπο βιομηχανικό. Ακόμη και σε αυτό όμως το επίπεδο τα πλεονεκτήματα έναντι του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ήταν διακριτά σε όλες τις κατηγορίες και υποκατηγορίες παραγωγής και κατανάλωσης. Σε αυτές τις εγκαταστάσεις με τις 2.000 αγελάδες κάτω από μία στέγη, η μέση χρονιάτικη απόδοση ήταν ανά αγελάδα 5.000 λίτρα γάλακτος. Για να παραχθούν 100 κιλά γάλα χρειάζονταν 1.18 ώρες εργατικής δύναμης, όταν το ατομικό νοικοκυριό χρειαζόταν 7.6 ώρες.

Τελειώνοντας, ας δώσουμε μια σειρά από αριθμούς, που τεκμηριώνουν την κατάσταση της αγροτικής τάξης στη ΓΛΔ στα 1975:

α. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των εργαζομένων στην ύπαιθρο το 1963 καταγράφηκαν 4 απόφοιτοι ανώτατων σχολών, 17 απόφοιτοι επαγγελματικών σχολών, 29 εργοδηγοί, 137 ειδικευμένοι εργάτες. Στα 1970 καταγράφηκαν αντίστοιχα 7 απόφοιτοι ανώτατων σχολών, 28 απόφοιτοι ανώτερων επαγγελματικών σχολών, 47 εργοδηγοί και 428 ειδικευμένοι εργάτες. Στα 1974 αντίστοιχα καταγράφηκαν 11 απόφοιτοι ανώτατων σχολών, 36 απόφοιτοι ανώτερων επαγγελματικών σχολών, 52 εργοδηγοί και 518 ειδικευμένοι εργάτες.

β. Όσον αφορά την αντιστοιχία επιχειρήσεων και ωφέλιμης γεωργικής επιφάνειας: Το 1974

σε 489 Αγροκτήματα Λαϊκής Ιδιοκτησίας αντιστοιχούσε 451,5 εκτάρια γης, σε 5.764 Αγροτικούς Παραγωγικούς Συνεταιρισμούς αντιστοιχούσαν 5.388, 3 εκτάρια γης, σε 298 Κηπουρικούς Παραγωγικούς Συνεταιρισμούς αντιστοιχούσαν 24,1 εκτάρια γης.

γ. Όσον αφορά τον αριθμό μηχανών στη σοσιαλιστική αγροτική οικονομία το 1960 αντιστοιχούσαν 70.566 τρακτέρ έναντι 141.742 το 1974, 9.312 φορτηγά αυτοκίνητα ρυμουλκά για τρακτέρ έναντι 40.906 το 1974, 80.027 φορτηγά αυτοκίνητα έναντι 229.920 το 1974, 8.542 μηχανές κοπρολίπανσης έναντι 15.654 το 1974, 6.409 θεριζοαλωνιστικές μηχανές έναντι 11.019 το 1974, 6.386 μηχανές συλλογής πατάτες έναντι 9.736 το 1974, 3.665 μηχανές συλλογής τεύτλων έναντι 5.046 το 1974.

δ. Όσον αφορά τον αριθμό ζώων και το ζωικό εξοπλισμό τα στοιχεία είναι κι εδώ αποκαλυπτικά: το 1954 υπήρχαν 3.793 βοοειδή, 2.057 αγελάδες, 8.367 γουρούνια, 21.201 κότες. Το 1964 οι αριθμοί ήταν 4.682, 2.132, 8.759, 24.558 αντίστοιχα. Ενώ το 1974 καταγράφηκαν ως εξής: 5.585, 2.157, 11.519 και 25.718 αντίστοιχα.

ε. Για την παραγωγή αγροτικών προϊόντων έχουμε τα εξής στοιχεία: 1954 καταγράφονται 784 (σε χιλιάδες τόνους) χοιρινό κρέας, 260 βοδινό και μοσχαρίσιο κρέας, 4.595 γάλα, 2.261 σε κιλά ανά αγελάδα, 1.977 αυγά (σε εκατομμύρια κομμάτια). Το 1964 αντίστοιχα καταγράφονται 936, 407, 5.751, 2.719 και 3.696, ενώ το 1974 στις ίδιες κατηγορίες 1.330, 682, 8.075, 3.781 και 4.922.

Στο εκτενές αυτό άρθρο διαπιστώσαμε τα πλεονεκτήματα της κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας στην ύπαιθρο, σε άμεση σύνδεση με τη βιομηχανοποίηση και μηχανοποίηση της γεωργικής παραγωγής, που έλαβε χώρα τις πρώτες δεκαετίες σοσιαλιστικής οικοδόμησης στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, έως το 1975.

Αντώνης Ε. Χαριστός

μέλος της Συντακτικής Επιτροπής

* Με αφορμή το έργο «Πώς ζουν και εργάζονται οι αγρότες στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Γεγονότα, πληροφορίες και αριθμοί για τη σοσιαλιστική αγροτική οικονομία», εκδόσεις Ειρήνη, Αθήνα, 1978.

Ενάντια στον Ευρωκομμουνισμό

Ξεκινάμε το εν λόγω άρθρο με σκοπό να αποδομήσουμε το ρεύμα σκέψης του «ευρωκομμουνισμού» μέσα από τα λόγια των ίδιων των πρωταγωνιστών της διασπαστικής και υπονομευτικής αυτής πολιτικής για το κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα στο δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα. Φυσικά, δε θα μπορούσαμε παρά να αναφερ-

θούμε εκτενώς στον Ερνίκο Μπερλινγκουέ, εμβληματική προσωπικότητα του ΙΚΚ και της ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής, ο ρόλος του οποίου υπήρξε καθοριστικός στην άρνηση εκ θεμελίων της επαναστατικής προοπτικής του εργαζόμενου λαού της Ιταλίας, παρερμηνεύοντας τόσο τον Π. Τολιάτι, όσο και τον Α. Γκράμσι, θέτοντας στο σκοπό σοσιαλδημοκρατικοποίησης του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος το συμβιβασμό, την υποτέλεια και τη δουλοπρέπεια του εργατικού κινήματος της χώρας, επηρεάζοντας ταυτόχρονα άβουλες και φοβισμένες ηγεσίες «κομμουνιστικών» κομμάτων της δυτικής Ευρώπης, οδηγώντας εν τέλει στην ολοκληρωτική ενσωμάτωση του εργατικού κινήματος και της πρωτοπορίας αυτούς στους αστικούς σχεδιασμούς καθυπόταξης των αιτημάτων και των αγωνιστικών ενεργειών των εργατών. Σήμερα, το ρεύμα σκέψης του «ευρωκομμουνισμού», αποτυχημένο στην πράξη, έχει εξαφανιστεί από τον πολιτικό χάρτη των ευρωπαϊκών χωρών, επιβιώνοντας μονάχα ως πολιτικό πρόταγμα στις προτάσεις κομμάτων που έχουν απαρνηθεί το παρελθόν τους για μία βιοποριστική πορεία στα αστικά έδρανα.

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 ο Ερνίκο Μπερλινγκουέ έκανε λόγο για την «αναγκαιότητα και τη δυνατότητα υλοποίησης ενός μεγάλου βήματος προς το δρόμο του δημοκρατικού και σοσιαλιστικού μετασχηματισμού». Είναι η τοποθέτηση σε χρόνια έντονων, αλληπάλληλων και επιθετικών, διεκδικήσεων τόσο από το εργατικό, όσο και από το φοιτητικό κίνημα της Ιταλίας. Στο όνομα της αυταρχικής αντίδρασης, δεδομένου και του πρόσφατου φασιστικού παρελθόντος, ο Ερνίκο Μπερλινγκουέ προτάσσει μία σειρά από θέσεις στρατηγικής τις οποίες πρέπει το εργατικό κίνημα, με επικεφαλής το Κομμουνιστικό Κόμμα, να υιοθετήσει, εντός του δημοκρατικού αστικού πλαισίου, αντιμετωπίζοντας την προοπτική της κοινωνικής επανάστασης και του σοσιαλισμού ως μία γραμμική μεν προέλαση, με δυσκολίες δε, σύνθετη και πολυεπίπεδη. Στην οποία πορεία επίσης το ΙΚΚ μέσα από την «ανανέωσή» του θα είναι σε θέση «(...) να δει τις δημοκρατικές, αλλά και επαναστατικές πραγματικότητες, που υπερβαίνουν το κομμουνιστικό κόμμα» και ιδιαίτερα τους νέους που ανακαλύπτουν στην προοπτική του σοσιαλισμού όχι τη ρήξη με το αστικό καθεστώς, αλλά «την υπεράσπιση και ενεργοποίηση των αρχών του πολιτικού συστήματος που σκιαγραφείται στο δημοκρατικό σύνταγμα». Τονίζει περαιτέρω πως η κρίση φέρνει στο πολιτικό προσκήνιο κοινωνικές δυνάμεις που μέχρι πρότινος βρίσκονταν στη σκιά της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως γυναίκες, νέοι, ηλικιωμένοι και ενδιάμεσα στρώματα. Στο ίδιο αυτό σημείο, μαζί με τη δυναμική εμφάνιση νέων κοινωνικών δυνάμεων, θεωρεί αυταπάτη την κατάρρευση ή τη δυνατότητα ανατροπής του καπιταλισμού, αντικρίζοντας σε αυτόν, μέσα από τις αντιφάσεις και τις κρίσεις του, τη δυνατότητα προώθησης μεταρρυθμίσεων σοσιαλιστικού τύπου (πόσο ευχάρι-

στη, αλήθεια, ακούγεται η ανώδυνη προώθηση μεταρρυθμίσεων εντός τού αστικού δημοκρατικού καθεστώτος, δίχως να υπονομευτεί ούτε στο ελάχιστο ο πυρήνας τού καπιταλισμού, η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής). Στο στάδιο αυτό ο Ερνίκο Μπερλινγκουέρ προτείνει μία ευρεία συμμαχία κοινωνικών και δημοκρατικών δυνάμεων για την κατάκτηση σειρά θέσεων στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο «(...) για να βγούμε από μια κατάσταση που μας ωθεί προς την παρακμή, είναι αναγκαίο να εισάγουμε στη δομή και στη γενική λειτουργία τής κοινωνίας κάποια στοιχεία που ανήκουν στο σοσιαλισμό». Αποτελεί για τον ηγέτη τού ΙΚΚ μονόδρομο η υιοθέτηση του δημοκρατικού αστικού τρόπου διακυβέρνησης, αντιμετωπίζοντας την αστική δημοκρατία ως συστατικό τού μελλοντικού σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, ενός μετασχηματισμού που επί της ουσίας αποτελεί διαχειριστικό εργαλείο στα υπάρχοντα όρια τού αστικού πολιτικού και οικονομικού καθεστώτος, δίχως ριζικές αλλαγές, θέτοντας τ σεβασμό των αρχών τού δημοκρατικού συντάγματος ως προμετωπίδα των πολιτικών τού παρόντος και τού μέλλοντος.

Έχοντας ως παράδειγμα το αμερικανοκίνητο πραξικόπημα στη Χιλή, θέτει το ερώτημα αυτής της πορείας η οποία θα κινείται ταυτόχρονα ενάντια σε ενδεχόμενη εξωτερική επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις τής Ιταλίας και ενάντια στην εσωτερική αντίδραση φασιστικού τύπου. Στο ερώτημα αυτό απαντά ο ίδιος λέγοντας πως «(...) ο δημοκρατικός δρόμος προς το σοσιαλισμό είναι ένας προοδευτικός μετασχηματισμός – που στην Ιταλία μπορεί να υλοποιηθεί στο πλαίσιο του αντιφασιστικού συντάγματος– ολόκληρης της οικονομικής και κοινωνικής δομής, των θεμελιωδών εθνικών αξιών και ιδεών, του συστήματος εξουσίας και του μπλοκ των κοινωνικών δυνάμεων μέσα από τις οποίες αυτό εκφράζεται». Στόχος τού δημοκρατικού κινήματος ήταν τέτοιου είδους ενέργειες στην πολιτική σκακιέρα ώστε το κέντρο να μεταφερθεί σε θέσεις τής δημοκρατικής ανανέωσης και όχι προσκόλλησης στη δεξιά. Και σε αυτήν την πολιτική διευκρινίζει ότι δεν είναι αναγκαίος ένας εκ θεμελιών μετασχηματισμός τής οικονομικής δομής, ούτε η κατάρρευση της οικονομίας τής αγοράς και τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Οι θέσεις του εκφράζονται στην υπογράμμιση: «να μην καταλάβουμε το κράτος, να καταπολεμήσουμε τα προνόμια οπουδήποτε και να φωλιάζουν, να αγωνιστούμε για την υπέρβαση του καπιταλιστικού μηχανισμού», προβάλλοντας την ηθική ως μοχλό αυτής της εξέλιξης. Μία ηθική η οποία σχετίζεται με την εμπιστοσύνη στους θεσμούς και τις αρχές τού δημοκρατικού καθεστώτος. Από τον Αντόνιο Γκράμσι, και την επαναστατική διαδικασία η οποία μεσολαβείται από θέσεις ηγεμονίας μέσα στην κοινωνία και το κράτος, και τον Παλμίρο Τολιάτι, ο οποίος πρόβαλλε το σχέδιο της προοδευτικής δημοκρατίας με επίκεντρο το αντιφασιστικό σύνταγμα, ο Ερνίκο Μπερλινγκουέρ σκιαγραφεί τον «τρίτο δρόμο» ως ένα οικουμενικού

νοήματος σύστημα που υπερβαίνει τα αντίστοιχα συστήματα σε Ανατολή και Δύση, επιδιώκοντας την υψηλότερη καπιταλιστική απόδοση για την ευημερία των πολιτών. Το αστικό σύνταγμα, ως εγγυητής τής ελευθερίας και των δικαιωμάτων των πολιτών, ως αρχή αλληλεγγύης και δημοκρατίας, θεωρείται ως βασικό και αναντικατάστατο εργαλείο προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η ελευθερία, ατομική και συλλογική, για τον ηγέτη τού ΙΚΚ ορίζεται μέσα από την υπέρβαση των ταξικών αντιθέσεων και αυτή η υπέρβαση γίνεται μέσα στο δημοκρατικό τόξο των δυνάμεων εκείνων που βρίσκονται στο προσκήνιο της ιστορίας. Το πρόβλημα το οποίο ανακύπτει αφορά τον τρόπο αξιοποίησης των δημοκρατικών ελευθεριών προκειμένου όχι μόνο την εγγύηση και ικανοποίηση των συμφερόντων των πολιτών ευρύτερα να διασφαλίζει, αλλά και να ανανεώνει τους θεσμούς και τις οικονομικές δομές με τρόπο τέτοιο ώστε να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των εργαζόμενων μαζών στη δημόσια ζωή τού τόπου. Κάθε αγώνας στο κοινωνικό πεδίο είναι αγώνας ταυτόχρονα για προβλήματα ελευθερίας, δημοκρατίας, συμμετοχής και ελέγχου τής εξουσίας. Στις αιτίες τής κοινωνικής κρίσης στην Ιταλία τής δεκαετίας τού 1970 διέβλεπε τις συνέπειες των υλικών συνθηκών ύπαρξης των εργαζόμενων, συνέπειες οι οποίες οδηγούν ένα τμήμα αυτών, το πλέον μαχητικό, να στρέφεται εναντίον «μεμονωμένων πλευρών τής καπιταλιστικής οργάνωσης της εργασίας». «Θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι τόσο σε σχέση με την ανάπτυξη των συνδικαλιστικών αγώνων των εργαζομένων, όσο και σε σύνδεση με άλλους και ευρύτερους παράγοντες που επιδρούν σε όλο τον κοινωνικό ορίζοντα, μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πλευρές τής σημερινής κατάστασης είναι ότι εκείνοι οι στόχοι που ονομάζουμε ενδιάμεσους, γιατί κινούνται υπό την έννοια των δομικών μετασχηματισμών τής οικονομίας, τής κατάκτησης μερικών, αλλά αποτελεσματικών θέσεων ελέγχου και εξουσίας, και γενικότερα μίας μετατόπισης των συσχετισμών δυνάμεων μεταξύ των τάξεων, μπορούν να γίνουν και τείνουν ήδη σήμερα να γίνουν στόχοι πιο άμεσων και κοντινών αγώνων». Με άλλα λόγια, θέτει ως κεντρικό γνώμονα της πολιτικής υπέρ των εργαζομένων τη διασφάλιση κατακτήσεων που σχετίζονται με τις συνθήκες εργασίας και ζωής, στο πεδίο τής δημοκρατικής συμμετοχής. Εγκλωβίζει δηλαδή την πολιτική των εργατών στα θεσμικά όρια τής αστικής δημοκρατίας με στόχο τον αποτελεσματικό έλεγχο της αστικής εξουσίας, και όχι την προοπτική ανατροπής αυτής. Στο πλαίσιο αυτό υιοθετεί μία σειρά μεταρρυθμιστικών επιλογών και προτάσεων με στόχο ευρύτερες συμμαχίες στον πολιτικό και κοινωνικό στίβο. Τα κινήματα για λογίων λογίων κοινωνικές διεκδικήσεις μετατρέπονται σε αυτοσκοπό και η κινητοποίηση των μαζών αποτελεί την άμυνα έναντι κάθε αντίδρασης. Στον αγώνα των διεκδικήσεων προβάλλει το φόβο μήπως αυτοί εκτραχυνθούν από τη «σωστή» συμπεριφορά και υπονομεύσουν τη

δημοκρατική ενότητα των συμμαχιών. «Όσον αφορά τη χώρα μας, εμείς αγωνιζόμαστε για να προχωρήσει ο σοσιαλισμός σε έναν δημοκρατικό δρόμο, έναν δρόμο ταξικού αγώνα και μαζικών αγώνων. (...) Νομίζουμε ότι στις δικές μας συνθήκες, η ηγεμονία τής εργατικής τάξης πρέπει να υλοποιηθεί μέσα από μια συμπράταξη στον αγώνα, από ένα μπλοκ εξουσίας, σε ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό πολιτικό σύστημα».

Έτσι, σκοπός τού ΙΚΚ, τη δεκαετία τού 1960 και ειδικότερα τη δεκαετία τού 1970, ήταν η δημιουργία των συνθηκών που θα εγγυούνταν στις λαϊκές μάζες τη μεγαλύτερη και πληρέστερη δυνατή συμμετοχή και επιρροή στα πράγματα, με την επιδιωκόμενη πολιτική αποτελεσματικότητα. «Το δικό μας όχι, επομένως, ήταν και είναι ένα ξερό όχι σε μια παραγωγική επανεκκίνηση βασισμένη στην αυξανόμενη εργατική εκμετάλλευση στο εργοστάσιο, επανεκκίνηση που πρέπει να υπολογισθεί αντίθετα στο μέτρο τής γενικής ανάπτυξης ολόκληρης της οικονομίας και της εθνικής κοινωνίας, που θα προωθείται από έναν δημόσιο δημοκρατικό προγραμματισμό. Ήταν επίσης ένα όχι στις μεταρρυθμίσεις εννοούμενες ως απλή εξυγίανση ορισμένων τομέων τού τρέχοντος συστήματος και ένα ναι στις μεταρρυθμίσεις ως πράξεις μιας οικονομικής πολιτικής που σηματοδοτεί την αρχή μίας ανατροπής τού τρόπου κατανάλωσης των Ιταλών, ούτως ώστε να κριθούν οι σημερινοί μηχανισμοί απόφασης των επενδύσεων και να καθοριστούν τα θετικά αντανεκλαστικά τής ίδιας τής παραγωγικής διαδικασίας, ευνοώντας την ανάπτυξη προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση και καταστέλλοντας και ακυρώνοντας βαθμιαία τα προνόμια, τους παρασιτισμούς, τις θέσεις προόδου, που απομυζούν τεράστιους πόρους, επιβάλλουν παράλογα κοινωνικά κόστη, που καταλήγουν να επιβαρύνουν όλους τους εργαζόμενους». Η διαλεκτική για τον Ερνίκο Μπερλινγκουέρ συνεπάγεται την ανατροπή μίας τρέχουσας ισορροπίας δυνάμεων και την αντικατάστασή της από νέα ισορροπία δυνάμεων, διαμορφώνοντας κάθε φορά μία πραγματικότητα που πηγαινοέρχεται μεταξύ πρωτοβουλίας των κομμάτων τού δημοκρατικού φάσματος και τής πρωτοβουλίας των μαζών. Σε αυτή τη διαδοχή πεδίων αναφοράς εντοπίζεται η λειτουργία τής δημοκρατίας και η βαθμιαία προοδευτική μετάβαση από τον καπιταλισμό σε μία νέα, ανώτερη, κοινωνική οργάνωση, δίχως, ωστόσο, να θιχτούν οι αιτίες καπιταλιστικής κυριαρχίας. Σε αυτήν την πορεία στόχος θα πρέπει να είναι η καθημερινή διασφάλιση και περιφρούρηση των αστικών δημοκρατικών θεσμών από επιβουλές εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών τής δημοκρατίας, τροποποιώντας τους συσχετισμούς δύναμης στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο.

Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο διαστρέβλωνε την παρακαταθήκη τού Αντόνιο Γκράμσι και τού Παλμίρο Τολιάτι, αγνοώντας, ή συνειδητά αποκρύπτοντας, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έδρασε το ΙΚΚ τα δεκαετία τού 1920 ή τα πρώτα χρόνια αμέσως μετά το Β΄

Παγκόσμιο Πόλεμο. Το σχέδιο του Παλμίρο Τολιάτι για τη στρατηγική προς το σοσιαλισμό βασίστηκε κατά κύριο λόγο στη σκέψη και τις επεξεργασμένες θέσεις του Αντόνιο Γκράμσι, οποίος στο συνέδριο του 1926 στη Λιόν είχε αγωνιστεί ενάντια στον εξτρεμισμό και το σεχταρισμό που είχαν χαρακτηρίσει τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ΙΚΚ και στις οποίες παρεκκλίσεις είχε ασκήσει δριμεία κριτική ο Β. Ι. Λένιν. Στο εν λόγω συνέδριο δόθηκε η ευκαιρία στον Αντόνιο Γκράμσι και την ηγετική ομάδα συσπειρωμένη γύρω του να επεξεργαστούν ζωτικής σημασίας ζητήματα της ιστορίας και της κοινωνικής διάρθρωσης της ιταλικής πραγματικότητας, τα οποία αναπτύχθηκαν περαιτέρω στα «τετράδια φυλακής» και τα οποία υιοθέτησαν και ενσωμάτωσαν στη στρατηγική του κόμματος κατά τη διάρκεια της φασιστικής δικτατορίας στην Ιταλία υπό την καθοδήγηση του Παλμίρο Τολιάτι. Η αναγκαία πολιτική συμμαχιών αμέσως μετά το τέλος του πολέμου και το τέλος της φασιστικής τυραννίας, και υπό την κατοχή δυνάμεων των καπιταλιστικών χωρών (βλ. ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία), με σκοπό την εδραίωση δημοκρατικών ελευθεριών με στόχο την αναδιοργάνωση του εργατικού κινήματος, τώρα ερμηνεύεται ως αυτοσκοπός. Αυτοσκοπός ο οποίος υπονομεύεται από τα δεξιά, όταν αντιδραστικές δυνάμεις στο εσωτερικό και το εξωτερικό, με προεξέχουσα τη Χριστιανική Δημοκρατία, πυροδότησαν τη διακοπή της δημοκρατικής ανανέωσης, όπως αυτή ξεκίνησε με το αντιφασιστικό μέτωπο. Αυτόν τον ιστό προσπάθησε να χτίσει εκ νέου το ΙΚΚ υπό την ηγεσία του Ερνίκο Μπερλινγκουέρ, ερμηνεύοντας κατά το δοκούν τις πρότερες συνθήκες που το γέννησαν. «Το ουσιαστικό δικό μας καθήκον είναι λοιπόν το να διευρύνουμε τον ενωτικό ιστό, να συσπειρώσουμε γύρω από ένα πρόγραμμα αγώνα για την εξυγίανση και τη δημοκρατική ανανέωση όλης της κοινωνίας και του κράτους τη μεγάλη πλειοψηφία του λαού και να αντιστοιχίσουμε σε αυτό το πρόγραμμα και σε αυτήν την πλειοψηφία μια παράταξη πολιτικών δυνάμεων ικανή να το υλοποιήσει. Μόνο αυτή η γραμμή μπορεί να απομονώσει και να νικήσει τις συντηρητικές και αντιδραστικές ομάδες, μπορεί να δώσει στη δημοκρατία στερεότητα και ακατανίκητη δύναμη, μπορεί να κάνει το μετασχηματισμό της κοινωνίας να προχωρήσει». (...) «Σε όλες τις περιπτώσεις εμείς απαντούσαμε πάντα κάνοντας σημαία μας την υπεράσπιση της ελευθερίας και της μεθόδου της δημοκρατίας, καλώντας σε αγώνες, που υπήρξαν και πολύ σκληροί, τις μεγάλες εργαζόμενες και λαϊκές μάζες και προωθώντας την πιο ευρεία συνεννόηση και σύγκλιση μεταξύ όλων των δυνάμεων που ενδιαφέρονται για την περιφρούρηση των αρχών του αντιφασιστικού συντάγματος». Για το λόγο αυτό και προσέβλεπε στον κοινοβουλευτικό αγώνα με προοπτική οι εκπρόσωποι των εργαζομένων, αξιοποιώντας το πολιτικό και νομοθετικό πεδίο, να επηρεάσουν τις κατευθύνσεις, ως καλοί και ισότιμοι παίκτες, της εθνικής πολιτικής. Στόχος, μέσα από τον κοινοβουλευτικό αγώνα, συν-

δεδμένος με τα προβλήματα της ιταλικής κοινωνίας, η ανανέωση των θεσμών και η διεύρυνση των όρων άσκησης της αστικής εξουσίας. Οι εν λόγω θεσμοί πρέπει να προσανατολίσουν τη λειτουργία του ώστε να αποτελέσουν καθρέφτη του αστικού συντάγματος αφενός, και τη διεύρυνση των λειτουργιών με τρόπο που να εγγυάται τον εκδημοκρατισμό τόσο του δικαστικού σώματος, των ενόπλων δυνάμεων, όσο και των μηχανισμών του κράτους συνολικά αφετέρου. Σε αυτήν την κατεύθυνση εργαλειοποιεί τις έννοιες του ρεαλισμού και της πραγματικότητας, υποστηρίζοντας ότι στόχος των επαναστατικών δυνάμεων δε θα πρέπει να είναι η υιοθέτηση βολονταριστικών και αυθόρμητων ταξικών ωθήσεων, αλλά η υιοθέτηση οπτικής του εφικτού κάθε φορά, «ενώνοντας τη μαχητικότητα και την αποφασιστικότητα με τη σύνεση και την ικανότητα ελιγμού». Ο δημοκρατικός δρόμος προς το σοσιαλισμό, για τον ηγέτη του ΙΚΚ, είναι συνώνυμος ενός προοδευτικού μετασχηματισμού, πάντα στη βάση του αντιφασιστικού συντάγματος, με στόχο την ανανέωση των οικονομικών και κοινωνικών δομών, των θεμελιωδών εθνικών αξιών και ιδεών, του συστήματος εξουσίας και του συνσπισμού δυνάμεων. Για το δημοκρατικό μετασχηματισμό της ιταλικής κοινωνίας σημαντικός είναι ο προσανατολισμός των μαζών και αυτός ο προσανατολισμός ετεροπροσδιορίζεται από τη στρατηγική των μεταρρυθμίσεων και τη στρατηγική των συμμαχιών. Σε αυτό το πλαίσιο, βασικό πρόβλημα για τον «τρίτο δρόμο» είναι πώς να αποτραπεί ενδεχόμενος εκφοβισμός των μεσαίων στρωμάτων από τη μαχητική διεκδίκηση των λαϊκών αιτημάτων, έτσι ώστε να μη διαταραχθεί η σύνεση που είναι απαραίτητη πολιτική για τις πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες. «Αυτό, προφανώς, συνεπάγεται μία προσεκτική επιλογή των προτεραιοτήτων και του χρόνου των κοινωνικών μετασχηματισμών και συνεπάγεται, συνεπώς, να κοπιάσουμε όχι μόνο να αποφύγουμε μία κατάρρευση της οικονομίας, αλλά για να εξασφαλίσουμε, αντίθετα, ακόμη και στις κρίσιμες φάσεις μετάβασης σε νέα καθεστώτα, την αποτελεσματικότητα της οικονομικής διαδικασίας. (...) Αν είναι αλήθεια ότι μία πολιτική δημοκρατικής ανανέωσης μπορεί να υλοποιηθεί μόνο εάν υποστηρίζεται από τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, προκύπτει η αναγκαιότητα όχι μόνο για μία πολιτική ευρειών κοινωνικών συμμαχιών, αλλά και για ένα συγκεκριμένο σύστημα πολιτικών σχέσεων, τέτοιο ώστε να ευνοεί μια σύγκλιση και μια συνεργασία ανάμεσα σε όλες τις δημοκρατικές και λαϊκές δυνάμεις, μέχρι την υλοποίηση μεταξύ τους μιας πολιτικής συμμαχίας». Η αριστερά, ως πολιτική δύναμη στη γενική και διευρυμένη ερμηνεία της, από μόνη της δεν είναι σε θέση να καταλάβει το 51% του κοινοβουλίου. Για το λόγο αυτό απαιτείται όχι μία «αριστερή εναλλακτική λύση», αλλά μία «δημοκρατική εναλλακτική λύση», δηλαδή πολιτική προοπτική συνεργασίας μεταξύ κομμουνιστών, σοσιαλιστών και καθολικών-εκκλησιαστικών δυνάμεων (η ποταπότητα της πολιτικής σε όλο της το μεγαλείο!). Εδώ εισάγε-

ται η Χριστιανική Δημοκρατία ως καταλυτικός παράγοντας για την επιτυχή έκβαση της πολιτικής του εκδημοκρατισμού. Και αυτό γιατί η Χριστιανική Δημοκρατία είναι στενά συνδεδεμένη με τα κυρίαρχα οικονομικά συμφέροντα και τις κοινωνικές δυνάμεις που τρέφονται από αυτά. Κοινωνικές δυνάμεις οι οποίες μορφοποιούνται στα μεσαία στρώματα, στους αγρότες της υπαίθρου, τις γυναίκες κ.λπ. «Από τη συνοπτική ανακεφαλαίωση που κάναμε για την κοινωνική σύνθεση και για την πολιτική συμπεριφορά της Χριστιανικής Δημοκρατίας προκύπτει ότι αυτό το κόμμα είναι μία πραγματικότητα όχι μόνο ποικιλόμορφη, αλλά και αρκετά ευμετάβλητη. Προκύπτει επίσης ότι οι μεταβολές οφείλονται τόσο στην εσωτερική της διαλεκτική, όσο - ακόμη περισσότερο - στον τρόπο με τον οποίο εξελίσσονται τα διεθνή και τα εσωτερικά γεγονότα, στους αγώνες και στους συσχετισμούς δυνάμεων μεταξύ των τάξεων και μεταξύ των κομμάτων, στο βάρος που ασκεί στην κατάσταση το εργατικό κίνημα και το ΙΚΚ, στη δύναμή τους, στην πολιτική γραμμή τους και στην πρωτοβουλία τους». Σε αυτήν την κατεύθυνση όλες οι παραγωγικές δυνάμεις θα πρέπει να συσπειρώσουν τις δυνάμεις τους προς την πορεία ικανοποίησης συγκεκριμένων στόχων, ξεπερνώντας τις διαστρεβλώσεις και τις ανισορροπίες που συσσωρεύτηκαν τις δεκαετίες μετά το τέλος του πολέμου και της φασιστικής δικτατορίας, με σκοπό την ανανέωση των κοινωνικών δομών και σημείο αναφοράς τα συμφέροντα της εθνικής συλλογικότητας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι αναγκαίες οι θυσίες και οι υποχωρήσεις όλων των πλευρών, κατανέμοντας τα βάρη σε όλες τις κοινωνικές δυνάμεις, δίκαια και αναλογικά (με άλλα λόγια, οι εργαζόμενοι να σώσουν τον καπιταλισμό από την κατάρρευση). Η επιτυχία αυτής της προσπάθειας εναπόκειται στην ολοκληρωτική ανανέωση της πολιτικής οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής ζωής, των ιδανικών και των ηθικών αξιών, τη διεύρυνση της δημοκρατικής ζωής ώστε η νέα οπτική να επηρεάσει σταδιακά τις παραγωγικές σχέσεις, τις συνήθειες κατανάλωσης κ.λπ. «Να γιατί εμείς μιλάμε για έναν διαφορετικό δρόμο. Αυτός ο δρόμος δεν αφορά μόνο την πολιτική και έννομη τάξη, αλλά και την οικονομική τάξη. Έχουμε στις προβλέψεις μας, πράγματι, έναν δημοκρατικό προγραμματισμό της οικονομίας, που δηλαδή λαμβάνει υπόψη της και την ύπαρξη και την αναγνώριση της λειτουργίας κέντρων ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, εκτός από τη δημόσια, αλλά που πρέπει να υποδείξει ένα ξεκάθαρο και νέο πλαίσιο αναφοράς, πρέπει δηλαδή να εγγυηθεί ότι υπάρχει εργασία και παραγωγή όχι πλέον σύμφωνα με την καπιταλιστική λογική (τη λογική της συσσώρευσης για τη συσσώρευση, της παραγωγής με στόχο τον εαυτό της), αλλά ότι υπάρχει παραγωγή και εργασία για να ικανοποιηθούν οι μεγάλες ανάγκες του ανθρώπου, οι μεγάλες ανάγκες της εθνικής συλλογικότητας». Στην πορεία αυτή το εργαλείο της λιτότητας μπορεί να αξιοποιηθεί όχι για την επανάκαμψη των παλιών οικονομικών και κοινω-

νικών μηχανισμών, αλλά για την καταπολέμηση της σπατάλη και διασπάθιση δημοσίου χρήματος, των ξέφρενων ευνοιοκρατικών και ατομικιστικών πολιτικών, του άκριτου καταναλωτισμού. Είναι, για τον Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, η λιτότητα όργανο για την αποκατάσταση της δικαιοσύνης, της αποτελεσματικότητας και της αυστηρότητας. «(...) η λιτότητα μπορεί να είναι μία επιλογή που έχει ένα εξελεγμένο, συγκεκριμένο, ταξικό περιεχόμενο, μπορεί και πρέπει να είναι ένας από τους τρόπους μέσα από τους οποίους το εργατικό κίνημα γίνεται φορέας ενός διαφορετικού τύπου κοινωνικού βίου, μέσα από τον οποίον αγωνίζεται για να παγιώσει, στις σημερινές συνθήκες, τα παλιά του ιδανικά για την απελευθέρωση, που πάντα ισχύουν». Και όλα αυτά συγκλίνουν στο στόχο τής ριζικής ανανέωσης της ζωής στην ιταλική κοινωνία, υποστηριζόμενη από μία νέα ηθική τής κοινωνικής οργάνωσης, αρκεί οι δυνάμεις της δημοκρατικής προόδου να παραμένουν μέσα στο σύστημα συνυπευθυνότητας, εθνικής αλληλεγγύης και αμοιβαίας κατανόησης.

Ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ αντιμετωπίζει την πολιτική τής λιτότητας ως εθνικό στοίχημα, στο οποίο η εργατική τάξη οφείλει να καταθέσει τα διαπιστευτήρια νομιμοφροσύνης. Την πολιτική αυτή που μέχρι τότε εφαρμόστηκε τη χαρακτήριζε ελαττωματική, ακριβώς επειδή δεν εφαρμόστηκε με δυναμισμό, θάρρος και τόλμη, καθώς δεν ήταν σε θέση να κινητοποιήσει τις μάζες ενάντια στις σπατάλες: σπατάλες άμεσες και έμμεσες· άμεσες υπό την έννοια του μεγέθους τους και έμμεσες ως αποτέλεσμα χαλαρότητας που παρατηρήθηκε σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, σε φορείς τής δημόσιας διοίκησης κ.ά. «Υπάρχει μία ολοκάθαρα και ευρύτατη δράση ενάντια στις σπατάλες και υπέρ τής εξοικονόμησης σε κάθε τομέα που θα χρειαζόταν ώθηση, κατεύθυνση, συνεχής πρωτοβουλία μίας κυβέρνησης που θα ήταν πραγματικά σε θέση να εκφράσει το πολιτικό και ηθικό κύρος που σήμερα είναι απαραίτητο». Στο αίτημα αδυναμίας και παραίτησης των κυβερνητικών στελεχών από το πρόγραμμα κάθαρσης της ιταλικής κοινωνικής ζωής εντοπίζει ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ την αποτυχία τής δημοκρατικής ανανέωσης, στον αντίποδα του οποίου πρότασε την επιθυμία και ενεργητικότητα του εργατικού κινήματος όπως τεθεί ισότιμος παίχτης στην πολιτική αυτή, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για την ηθική αναδιοργάνωση της δημόσιας ζωής. «Αντίθετα, τα στελέχη των παλιών κυρίαρχων τάξεων και πολλοί άνθρωποι της κυβέρνησης, όταν φτάσουν σε αυτό το σημείο, δεν είναι σε θέση να προχωρήσουν πιο πέρα από το στόχο τού να επαναφέρουν την Ιταλία στις ίδιες ράγες πάνω στις οποίες κινούνταν η οικονομική ανάπτυξη πριν από την κρίση». Η επιλογή τής πολιτικής τής λιτότητας λοιπόν είναι μία πρόταση με σκοπό να κερδίσει την εμπιστοσύνη τής εγχώριας αστικής τάξης και των πολιτικών εκπροσώπων αυτής και σε διεθνές επίπεδο. Μία πρόταση που προβάλλει την ενότητα για κοινή δέσμευση στην οποία αστικές και λαϊκές δυνάμεις θα συναποφασίσουν

τη χάραξη μίας πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, τα χαρακτηριστικά τής οποίας θα αποτελούνται από έναν νέο τρόπο λειτουργίας γύρω από τον οποίο θα συσπειρώνονται νέες δυνάμεις που θέτουν ως σκοπό την αναζωγόνηση του έθνους. Έτσι, στην πολιτική τής λιτότητας υιοθετείται μία οργανική πολιτική μετασχηματισμού και διαμόρφωσης της κοινωνικής διάρθρωσης και χρηματο-οικονομικής σταθερότητας ενάντια στους παρασιτισμούς, τα προνόμια, τις σπατάλες και τη διασπάθιση των πόρων. Ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ αντιμετωπίζει το ΙΚΚ όχι ως κόμμα τής εργατικής τάξης, αλλά ως έναν εθνικό οργανισμό που συμμετέχει ανεπιφύλακτα στην παραγωγή πολιτικής. Για την προώθηση των μεταρρυθμίσεων της πολιτικής λιτότητας καλεί σε πανεθνική κινητοποίηση των κοινωνικών εκείνων δυνάμεων ως ισότιμων εταίρων στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων (εργάτες, αστική τάξη, καθολική εκκλησία, κοσμικούς). «Αυτή η ιστορική συνυπευθυνότητα δεν τους δεσμεύει όλους να συμμετάσχουν στην κυβερνητική πλειοψηφία. Είναι δυνατό να υπάρξουν κάθε φορά διαφορετικές πολιτικές φόρμουλες, διαφορετικοί κυβερνητικοί συνασπισμοί και διαφορετικές πλειοψηφίες. Αρκεί να παραμένουν μέσα στην κοινή συνυπευθυνότητα, στην εθνική αλληλεγγύη, στην προσπάθεια αμοιβαίας κατανόησης και αρκεί πάνω απ' όλα να παραμένει η κοινή δέσμευση για το μετασχηματισμό τής χώρας. Αυτός είναι ο ιστορικός συμβιβασμός». Στο πλαίσιο αυτό επιζητά εναγωνίως την είσοδο του ΙΚΚ στον κυβερνητικό συνασπισμό ως μία ενέργεια νομιμοποίησης από τα κάτω τής πολιτικής εξυγίανσης ενάντια στον ακρωτηριασμό τής δημοκρατίας και τής δημοκρατικής διαλεκτικής τής ζωής στην Ιταλία και δίνει εκ νέου διαπιστευτήρια ζητώντας να εφαρμοστεί η πολιτική λιτότητας και στις κοινωνικές δαπάνες για την πρόνοια και την υγεία για όλους, προτείνοντας η δωρεάν πρόσβαση να περιοριστεί στα φτωχά και χαμηλά στρώματα, λες και τα μέλη τής αστικής τάξης περίμεναν το δημόσιο ταμείο για να καλύψουν τις ανάγκες τους σε πρόνοια και υγειονομική περίθαλψη. Την ίδια πολιτική προτείνει για τη φορολογία και τα τιμολόγια, στα οποία διαβλέπει διακρίσεις και σπατάλες, ενώ συνδέει το κόστος εργασίας με την ατομική παραγωγικότητα, προκειμένου αυτό να καταστεί βιώσιμο.

Σταματάμε εδώ.

Αφελής, επικίνδυνος ή και τα δύο; Σημασία έχει πως η κατάληξη οδήγησε στην τραγωδία του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος της Ιταλίας.

Γιώργης Πέτρου

εξωτερικός συνεργάτης

* Με αφορμή το έργο «Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, Μια άλλη ιδέα για τον κόσμο. Ανθολογία 1969-1984», εκδόσεις νήσος, Αθήνα, 2021.

Οι τρεις πηγές ἔ τα τρία συστατικά μέρη τού μαρξισμού

Προσβεστσένιγιε, Νο 3, Μάρτιος 1913

Β. Ι. Λένιν

Σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο οι διδασκαλίες τού Κ. Μαρξ προκαλούν την υπέρτατη εχθρότητα και το μίσος όλης τής αστικής επιστήμης (και της επίσημης και της φιλελεύθερης), η οποία θεωρεί το μαρξισμό ως ένα είδος «βλαβερής αίρεσης». Και δεν μπορεί να αναμένεται καμία άλλη συμπεριφορά, γιατί δεν μπορεί να υπάρξει καμία «αμερόληπτη» κοινωνική επιστήμη σε μια κοινωνία που βασίζεται στην ταξική πάλη. Με τον έναν τρόπο ή τον άλλο, όλη η επίσημη και φιλελεύθερη επιστήμη υπερασπίζει τη μισθωτή δουλεία, ενώ ο μαρξισμός έχει κηρύξει ανηλεή πόλεμο στη μισθωτή δουλεία. Το να περιμένουμε από την επιστήμη να είναι αμερόληπτη σε μια κοινωνία μισθωτής δουλείας είναι τόσο ανόητα αφελές, όσο το να περιμένουμε αμεροληψία από τους εργοστασιάρχες στο ζήτημα εάν οι αμοιβές των εργατών πρέπει να αυξηθούν με τη μείωση των κερδών τού κεφαλαίου.

Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Η ιστορία τής φιλοσοφίας και η ιστορία τής κοινωνικής επιστήμης δείχνουν με τέλεια σαφήνεια ότι δεν υπάρχει τίποτα που να μοιάζει με «σεκταρισμό» στο μαρξισμό, με την έννοια του να είναι κάποια κλειστή, αποστεωμένη, διδασκαλία που εμφανίστηκε έξω από τη λεωφόρο της εξέλιξης του παγκόσμιου πολιτισμού. Αντίθετα, η μεγαλοφυΐα τού Κ. Μαρξ έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι έδωσε απαντήσεις σε ερωτήματα που είχαν ήδη εγείρει τα πρωτοπόρα μυαλά τής ανθρωπότητας. Η διδασκαλία του προέκυψε ως η ευθεία και άμεση συνέχεια των διδασκαλιών των μεγαλύτερων αντιπροσώπων τής φιλοσοφίας, τής πολιτικής οικονομίας και τού σοσιαλισμού. Η διδασκαλία τού Κ. Μαρξ είναι παντοδύναμη επειδή είναι αληθινή. Είναι περιεκτική και αρμονική, και παρέχει στους ανθρώπους μια ακέραια σύλληψη του κόσμου που είναι αδιάλλακτη απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή δεισιδαιμονίας, αντίδρασης ή υπεράσπισης της αστικής καταπίεσης. Είναι ο νόμιμος διάδοχος του καλύτερου που δημιουργήθηκε από την ανθρωπότητα στον 19^ο αιώνα με τη μορφή τής γερμανικής φιλοσοφίας, τής αγγλικής πολιτικής οικονομίας και τού γαλλικού σοσιαλισμού. Σε αυτές τις τρεις πηγές τού μαρξισμού, που είναι συγχρόνως τα συστατικά μέρη του, θα σταθούμε εν συντομία.

Ι - Η φιλοσοφία τού μαρξισμού είναι ο υλισμός. Σε όλη τη σύγχρονη ιστορία τής Ευρώπης, και ειδικά στο τέλος τού 18^{ου} αιώνα στη Γαλλία, που ήταν η σκηνή μιας αποφασιστικής μάχης ενάντια σε κάθε είδος μεσαιωνικών σκουπιδιών, ενάντια στη φεουδαρχία και τους θεσμούς της και τις ιδέες της, ο υλισμός έχει αποδείξει ότι

είναι η μόνη φιλοσοφία που είναι συνεπής, αληθινή σε όλες τις διδασκαλίες τής φυσικής επιστήμης και εχθρική στη δεισιδαιμονία, την ψευτοευλάβεια κ.λπ. Οι εχθροί τής δημοκρατίας επομένως προσπάθησαν με κάθε τρόπο να «καταρρίψουν», να υπονομεύσουν και να δυσφημήσουν τον υλισμό και υποστήριξαν τις διάφορες μορφές τού φιλοσοφικού ιδεαλισμού, ο οποίος πάντα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, καταλήγει σε υπεράσπιση ή υποστήριξη της θρησκείας. Ο Κ. Μαρξ και ο Φ. Ένγκελς πάντα υπεράσπισαν το φιλοσοφικό υλισμό με τον πιο αποφασιστικό τρόπο και εξήγησαν επανειλημμένα πόσο βαθιά λαθεμένη είναι κάθε απόκλιση από αυτή τη βάση. Οι απόψεις τους εκτίθενται σαφέστερα και πληρέστερα στα έργα τού Φ. Ένγκελς, «Ο Λουδοβίκος Φόιερμπαχ» και «Αντι-Ντίρινγκ»¹, τα οποία όπως το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο», είναι εγχειρίδια για κάθε ταξικά συνειδητό εργάτη.

Αλλά ο Κ. Μαρξ δε σταμάτησε στον υλισμό τού 18^{ου} αιώνα· προώθησε τη φιλοσοφία σε ένα ανώτερο επίπεδο, την εμπλούτισε με τα επιτεύγματα της γερμανικής κλασικής φιλοσοφίας, ειδικά του χεγκελιανού συστήματος, το οποίο με τη σειρά του είχε οδηγήσει στον υλισμό τού Φόιερμπαχ. Το κύριο επίτευγμα ήταν η διαλεκτική, δηλαδή η διδασκαλία τής ανάπτυξης στην πληρέστερη και βαθύτερη και πιο περιεκτική μορφή της, η διδασκαλία τής σχετικότητας της ανθρώπινης γνώσης, η οποία μας παρέχει μια αντανάκλαση της αιώνια εξελισσόμενης ύλης. Οι πιο πρόσφατες ανακαλύψεις τής φυσικής επιστήμης –το ράδιο, τα ηλεκτρόνια, η μεταστοιχείωση των στοιχείων– υπήρξαν μια αξιοσημείωτη επιβεβαίωση του διαλεκτικού υλισμού τού Κ. Μαρξ, παρά τις διδασκαλίες των αστών φιλοσόφων με τις «νέες» επιστροφές τους στον παλιό και σάπιο ιδεαλισμό. Ο Κ. Μαρξ βάρυνε και ανέπτυξε πλήρως το φιλοσοφικό υλισμό, και επέκτεινε τη γνώση τής φύσης ώστε να συμπεριλάβει τη γνώση της ανθρώπινης κοινωνίας. Ο ιστορικός υλισμός του ήταν ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της επιστημονικής σκέψης. Το χάος και η αυθαιρεσία, που προηγουμένως βασιλεύαν στις απόψεις για την ιστορία και την πολιτική, έδωσαν τόπο σε μια εντυπωσιακά ακέραια και αρμονική επιστημονική θεωρία, η οποία δείχνει πώς, σαν συνέπεια της αύξησης των παραγωγικών δυνάμεων, από το ένα σύστημα της κοινωνικής ζωής αναπτύσσεται ένα άλλο υψηλότερο – πώς αναπτύσσεται ο καπιταλισμός, παραδείγματος χάριν, από τη φεουδαρχία.

Όπως ακριβώς η γνώση τού ανθρώπου αντικλά τη φύση (δηλαδή την εξελισσόμενη ύλη), που υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο, έτσι και η κοινωνική γνώση τού ανθρώπου (π.χ., οι διάφορες απόψεις και διδασκαλίες – φιλοσοφικές, θρησκευτικές, πολιτικές κ.ο.κ.) αντανάκλα το οικονομικό σύστημα της κοινωνίας. Οι πολιτικοί θεσμοί είναι ένα εποικοδόμημα στην οικονομική βάση. Βλέπουμε, παραδείγματος χάριν, ότι οι διάφορες πολιτικές μορφές των σύγχρο-

νων ευρωπαϊκών κρατών υπηρετούν την ενίσχυση της κυριαρχίας τής αστικής τάξης πάνω στο προλεταριάτο. Η φιλοσοφία τού Κ. Μαρξ είναι ο ωριμασμένος φιλοσοφικός υλισμός, ο οποίος παρείχε στην ανθρωπότητα, και ειδικά στην εργατική τάξη, ισχυρά όργανα γνώσης.

II - Έχοντας αναγνωρίσει ότι το οικονομικό σύστημα είναι η βάση πάνω στην οποία υψώνεται το πολιτικό εποικοδόμημα, ο Κ. Μαρξ αφιέρωσε την περισσότερη προσοχή του στη μελέτη αυτού του οικονομικού συστήματος. Το κύριο έργο τού Κ. Μαρξ, «Το Κεφάλαιο», είναι αφιερωμένο στη μελέτη τού οικονομικού συστήματος της σύγχρονης, δηλαδή της καπιταλιστικής, κοινωνίας. Η κλασική πολιτική οικονομία, πριν από τον Κ. Μαρξ, εξελίχθηκε στην Αγγλία, την πιο ανεπτυγμένη από τις κεφαλαιοκρατικές χώρες. Ο Άνταμ Σμιθ και ο Ντέιβιντ Ρικάρντο², με τις έρευνές τους για το οικονομικό σύστημα, έβαλαν τα θεμέλια της εργασιακής θεωρίας τής αξίας. Ο Κ. Μαρξ συνέχισε το έργο τους· παρείχε μια απόδειξη αυτής της θεωρίας και την ανέπτυξε με συνέπεια. Έδειξε ότι η αξία κάθε εμπορεύματος καθορίζεται από την ποσότητα του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του. Όπου οι αστοί οικονομολόγοι έβλεπαν μια σχέση μεταξύ πραγμάτων (η ανταλλαγή τού ενός εμπορεύματος για ένα άλλο), ο Κ. Μαρξ αποκάλυψε μια σχέση μεταξύ ανθρώπων. Η ανταλλαγή εμπορευμάτων εκφράζει το δεσμό μεταξύ μεμονωμένων παραγωγών μέσω τής αγοράς. Το χρήμα υποδηλώνει ότι αυτός ο δεσμός γίνεται όλο και πιο στενός, συνδέοντας αζεχώριστα ολόκληρη την οικονομική ζωή των μεμονωμένων παραγωγών σε ένα σύνολο. Το κεφάλαιο υποδηλώνει μια περαιτέρω ανάπτυξη αυτού του δεσμού: η εργατική δύναμη του ανθρώπου γίνεται εμπορεύμα. Ο μισθωτός εργάτης πωλεί την εργατική του δύναμη στον ιδιοκτήτη τού εδάφους, των εργοστασίων και των εργαλείων τής εργασίας. Ο εργάτης ξοδεύει ένα μέρος τής εργάσιμης ημέρας για να καλύψει τα έξοδα της συντήρησης αυτού και της οικογένειάς του (μισθός εργασίας), ενώ στο άλλο μέρος τής ημέρας δουλεύει χωρίς ανταμοιβή, δημιουργώντας για τον καπιταλιστή υπεραξία, την πηγή κέρδους, την πηγή τού πλούτου τής τάξης των καπιταλιστών.

Η διδασκαλία τής υπεραξίας είναι ο ακρογωνιαίος λίθος τής οικονομικής θεωρίας τού Κ. Μαρξ. Το κεφάλαιο, που δημιουργείται από την εργασία τού εργάτη, συντρίβει τον εργάτη, καταστρέφοντας τους μικροαστούς και δημιουργώντας έναν στρατό ανέργων. Στη βιομηχανία, η νίκη τής μεγάλης κλίμακας παραγωγής είναι άμεσα προφανής, αλλά παρατηρούμε το ίδιο φαινόμενο στη γεωργία επίσης, όπου η ανωτερότητα της μεγάλης κλίμακας καπιταλιστικής γεωργίας ενισχύεται, η εφαρμογή μηχανημάτων αυξάνεται και το αγροτικό νοικοκυριό, πιασμένο στη θηλιά τού χρηματικού κεφαλαίου, ξεπέφτει και βυθίζεται στην καταστροφή, κάτω από το βάρος τής καθυστερημένης τεχνικής του. Στη

γεωργία, η πτώση τής μικρής κλίμακας παραγωγής παίρνει διαφορετικές μορφές, αλλά η ίδια η πτώση της είναι ένα αναμφισβήτητο γεγονός. Καταστρέφοντας τη μικρή κλίμακας παραγωγή, το κεφάλαιο οδηγεί σε μια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και στη δημιουργία μιας μονοπωλιακής θέσης για τις ενώσεις των μεγάλων καπιταλιστών. Η παραγωγή η ίδια γίνεται όλο και πιο κοινωνική – εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια εργατών συνενώνονται σε έναν εύτακτο οικονομικό οργανισμό–, αλλά το προϊόν τής συλλογικής εργασίας το ιδιοποιούνται μια χούφτα καπιταλιστές. Η αναρχία τής παραγωγής εντείνεται, όπως και οι κρίσεις, το λυσσαλέο κυνηγητό των αγορών και η αβεβαιότητα της ύπαρξης της μάζας τού πληθυσμού. Αυξάνοντας την εξάρτηση των εργατών στο κεφάλαιο, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα δημιουργεί τη μεγάλη δύναμη της ενωμένης εργασίας.

Ο Κ. Μαρξ παρακολούθησε την ανάπτυξη του καπιταλισμού από τα πρώτα έμβρυα της εμπορευματικής οικονομίας, από την απλή ανταλλαγή, ως τις ανώτερες μορφές του, τη μεγάλης κλίμακας παραγωγή. Και η εμπειρία όλων των καπιταλιστικών χωρών, παλαιών και νέων, καταδεικνύει σαφώς την αλήθεια αυτής της διδασκαλίας τού Κ. Μαρξ σε αυξανόμενους αριθμούς εργατών. Ο καπιταλισμός θριάμβευσε σε όλον τον κόσμο, αλλά αυτός ο θρίαμβός του είναι μόνο το προίμιο του θριάμβου τής εργασίας κατά του κεφαλαίου.

III - Όταν η φεουδαρχία ανατράπηκε, και η «ελεύθερη» καπιταλιστική κοινωνία εμφανίστηκε στον κόσμο, έγινε αμέσως προφανές ότι αυτή η ελευθερία σήμαινε ένα νέο σύστημα καταπίεσης και εκμετάλλευσης των εργαζομένων. Διάφορες σοσιαλιστικές διδασκαλίες εμφανίστηκαν αμέσως ως αντανάκλαση και διαμαρτυρία ενάντια σε αυτήν την καταπίεση. Αλλά ο πρώιμος σοσιαλισμός ήταν ουτοπικός σοσιαλισμός. Επέκρινε την καπιταλιστική κοινωνία, την καταδίκασε και την καταριόταν, ονειρευόταν την καταστροφή της, οραματιζόταν μια καλύτερη τάξη και προσπαθούσε να πείσει τους πλουσίους για την ανηθικότητα της εκμετάλλευσης. Αλλά ο ουτοπικός σοσιαλισμός δεν μπορούσε να υποδείξει την πραγματική λύση. Δεν μπορούσε να εξηγήσει την αληθινή φύση τής μισθωτής δουλείας κάτω από τον καπιταλισμό, ούτε να ανακαλύψει τους νόμους τής ανάπτυξής του, ούτε να δείξει ποιά κοινωνική δύναμη είναι ικανή να γίνει ο δημιουργός μιας νέας κοινωνίας.

Στο μεταξύ, οι θυελλώδεις επαναστάσεις που παντού στην Ευρώπη, και ειδικά στη Γαλλία, συνόδευσαν την πτώση τής φεουδαρχίας, τής δουλοπαροικίας, αποκάλυπταν όλο και πιο εξόφθαλμα πως βάση όλης της εξέλιξης και κινητήρια δύναμή της είναι η πάλη των τάξεων. Ούτε μια νίκη τής πολιτικής ελευθερίας πάνω στην τάξη των φεουδαρχών δεν κατακτήθηκε χωρίς απεγνωσμένη αντίσταση. Ούτε μια καπιταλιστική χώρα δε διαμορφώθηκε πάνω σε μια λιγότερο ή περισσότερο ελεύθερη, δημοκρατική, βάρ-

ση, χωρίς αγώνα ζωής ή θανάτου ανάμεσα στις διάφορες τάξεις τής καπιταλιστικής κοινωνίας. Η μεγαλοφυΐα τού Κ. Μαρξ έγκειται στο ότι ήταν ο πρώτος που εξήγαγε από εδώ το συμπέρασμα που μας διδάσκει η παγκόσμια ιστορία και το εφάρμοσε με συνέπεια. Το συμπέρασμα αυτό είναι η διδασκαλία για την ταξική πάλη. Οι άνθρωποι ήταν πάντα και θα είναι πάντα τα απλοϊκά θύματα της εξαπάτησης και της αυτο-εξαπάτησης στην πολιτική, ωστόσο μάθουν να ανακαλύπτουν τα συμφέροντα τούτης ή εκείνης της τάξης πίσω από όλες τις ηθικές, θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές φράσεις, διακηρύξεις και υποσχέσεις. Οι υποστηρικτές των μεταρρυθμίσεων και των βελτιώσεων θα εξαπατούνται πάντα από τους υπερασπιστές τού παλιού ωστόσο συνειδητοποιήσουν ότι κάθε παλιός θεσμός, όσο βάρβαρος και σάπιος μπορεί να φαίνεται πως είναι, διατηρείται από τις δυνάμεις τούτων ή εκείνων των κυρίαρχων τάξεων. Και υπάρχει μόνο ένας τρόπος για να σπάσουμε την αντίσταση αυτών των τάξεων: να βρούμε μέσα στην ίδια την κοινωνία που μας περιβάλλει τις δυνάμεις εκείνες που μπορούν –και λόγω της κοινωνικής τους θέσης οφείλουν– να αποτελέσουν τη δύναμη την ικανή να σαρώσει το παλιό και να δημιουργήσει το νέο, και να διαφωτίσουμε και να οργανώσουμε αυτές τις δυνάμεις για την πάλη.

Ο φιλοσοφικός υλισμός τού Κ. Μαρξ μόνο έχει δείξει στο προλεταριάτο την έξοδο από την πνευματική σκλαβιά, στην οποία όλες οι καταπιεσμένες τάξεις φυτοζωούσαν ως τώρα. Μόνο η οικονομική θεωρία τού Κ. Μαρξ έχει εξηγήσει την αληθινή θέση τού προλεταριάτου στο γενικό σύστημα του καπιταλισμού. Οι ανεξάρτητες οργανώσεις τού προλεταριάτου πολλαπλασιάζονται σε όλο τον κόσμο, από την Αμερική στην Ιαπωνία και από τη Σουηδία στη Νότια Αφρική. Το προλεταριάτο γίνεται διαφωτισμένο και εκπαιδευμένο, διεξάγοντας την ταξική του πάλη· απελευθερώνει τον εαυτό του από τις προκαταλήψεις τής αστικής κοινωνίας· συσπειρώνεται όλο και πιο σφικτά και μαθαίνει να εκτιμά σωστά τις επιτυχίες του· ατσαλώνει τις δυνάμεις του και αναπτύσσεται ακατανίκητα.

Σημειώσεις:

1. Ο «Λουδοβίκος Φόιερμπαχ» και το «Τέλος τής κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας» (1886), «Αντι-Ντίρινγκ» (1877): δυο βασικά έργα τού Φ. Ένγκελς, όπου εκτέθηκαν για πρώτη φορά συστηματικά οι φιλοσοφικές και ιστορικές βάσεις τού μαρξισμού.
2. Άνταμ Σμιθ (1723-1790), Ντέιβιντ Ρικάρντο (1772-1823): οι δυο κορυφαίοι εκπρόσωποι της κλασικής αστικής -πολιτικής- οικονομίας, επεξεργάστηκαν, ανάμεσα σε άλλα, την εργασιακή θεωρία τής υπεραξίας, σύμφωνα με την οποία η τιμή ενός προϊόντος καθορίζεται από το χρόνο εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του, αλλά απέτυχαν να συλλάβουν την έννοια της υπεραξίας.

Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι,
«Β. Ι. Λένιν»

Καιρός – αρχινώ για το Λένιν να ιστορώ./
Κι όχι, γιατί δεν είναι πια μεγάλη η οδύνη,/ καιρός γιατί η θλίψη μαχαίρι κοφτερό,/ ώριμος πόνος μέσα μου έχει γίνει.
Καιρός, τα λενινιστικά συνθήματά του/ να ξεστροβιλίσει ο νους./ Ταιριάζει τώρα τάχα με δάκρυα θολά/ν' αρχίσουμε να κλαίμε;
Ο Λένιν και τώρα είναι πιο/ ζωντανός κι από τους ζωντανούς./ Γνώση μας, δύναμη κι όπλο, να λέμε(...)
Λαμπρό στεφάνι του έχουνε βάλει,/ να μη σκεπάζουνε, πως ανησυχώ,
αυτό τ' αληθινό, τ' ανθρώπινό του κεφάλι/ αυτό το μέτωπο το πελώριο του Λένιν, το σοφό.
Φοβάμαι μήπως, οι πομπές τα μαυσωλεία,/ τα προσκυνήματα η διαδικασία η τυπική,/ πνίξουνε μ' ευχέλαια γελοία/
την απλότητα τη λενινιστική (...)
Εμείς τον πιότερο γήινο κηδεύουμε/ απ' όλους τους ανθρώπους/
που βγήκαν απ' τη γη.
Γήινος ναι, μα όχι με το μάτι/ το δικό του το σπίτι/να κοιτάζει μόνο.
Τη γη ατενίζοντας τη ζωντάνια γεμάτη/ είδε εκείνο/ που ήταν κρυμμένο στο χρόνο (...)
«Ο Λένιν μαζί μας! Ζήτω ο Λένιν!»/
– Σύντροφοι! – και πάνω απ' τα κεφάλια χιλιάδων εργατών/ σπάθισε το χέρι του μπροστά/ μήνυμα κι οδηγό των μαχών.
– Πετάξτε τα κουρέλια/ των σκύλων αφεντάδων./
Κάτω η εξουσία/
των συμβιβαστών και καπιταλιστών (...)
Ο λόγος τού Ιλίτς -/ βρίσκει γόνιμους δρόμους:/ πέφτει κι αμέσως φουντώνουν κλαριά,/ και πλάι να στων εργατών τούς ώμους -/ ώμους μυριάδες σφίγγει η αγροτιά (...).
Έγινε μέγας κομμουνιστής – οργανωτής/ ακόμα και ο ίδιος ο θάνατος του Ιλίτς.
Πάνω απ' των φουγάρων την άγρια συστοιχία,/ φτιάχνοντας κοντάρι με εκατομμύρια χέρια,/ την Κόκκινη Σημαία στην Κόκκινη Πλατεία/
τινάζουμε με ορμή τρομερή στ' αστέρια.
Απ' αυτή τη σημαία,/ από κάθε πτυχή/ Ξανά ζωντανός/ ο Λένιν προσκαλεί:
– Προλετάριοι, συνταχτείτε/ για μάχη στερνή!/ Σκλάβοι, ορθώστε γόνατα και κορμί!/ Στρατιά των προλετάρων/ στη γραμμή εμπρός!
Ζήτω η επανάσταση η γελαστή/
που ορμάει με φόρα!/ Αυτός είναι ο μεγάλος πόλεμος/
ο μοναδικός απ' όλους/
όσους είδε η ιστορία ως τώρα./

Το ταξικό ζήτημα
στην Πολωνία

Μέρος Α΄

Ξεκινάμε μια σειρά άρθρων με επίκεντρο το πολωνικό ζήτημα και δη στην ταξική του διάσταση, έτσι όπως εκφράστηκε και κορυφώθηκε τη δεκαετία τού 1970 και τού 1980. Στο πρώτο άρθρο θα παρουσιάσουμε την οπτική τής κυβερνητικής αρχής με επικεφαλής το στρατηγό Β. Γιαρουζέλσκι και αφορμή την ομιλία του στην πολωνική βουλή στις 25 Ιανουαρίου 1982 και την εισήγηση του Πολιτικού Γραφείου στην 7^η Ολομέλεια της Κ.Ε. τού ΠΕΕΚ στις 24 Φεβρουαρίου του ίδιου χρόνου.

Πιστεύουμε ακράδαντα πως στην ιστορία τού εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος δεν μπορούμε να είμαστε επιλεκτικοί. Δεν μπορούμε να επιλέγουμε, τα πρόσωπα, τα γεγονότα, τις συνθήκες που μας εξυπηρετούν για να κρυφτούμε πίσω από την ασφάλεια της χρονικής απόστασης και να εμφανιστούμε ως «καθαροί» ιδεολόγοι. Με τα λάθη, τις αδυναμίες, τις παραλείψεις, τις οπισθοδρομήσεις, αλλά και με όλα τα κατορθώματα των εργατών τού 20^{ού} αιώνα στην πρώτη απόπειρα υπέρβασης της ιστορικής κατ'αδυναμία και της οικοδόμησης της νέας κοινωνίας, οφείλουμε να σταθούμε στο πλευρό των σοσιαλιστικών συστημάτων που οικοδομήθηκαν στην Ε.Σ.Σ.Δ. και τις Λαϊκές Δημοκρατίες, σε Ανατολή και Δύση. Με κριτική ματιά, αλλά πάντα στην ορθή πλευρά τής ιστορίας, αναγνωρίζοντας τον τιτάνιο αγώνα που κατέβαλαν οι εργάτες, οι αγρότες, οι πνευματικοί άνθρωποι στα χρόνια που προηγήθηκαν.

Το Στρατιωτικό Συμβούλιο Εθνικής Σωτηρίας αποτέλεσε το συντονιστικό όργανο διαχείρισης της κοινωνικής κρίσης που ξέσπασε στην πολωνική πραγματικότητα το Δεκέμβρη τού 1981 και επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί με την ύστατη ενέργεια που διέθετε η κρατική άμυνα, την επιβολή στρατιωτικού νόμου. Μέχρι εκείνο το σημείο οι υπονομευτικές ενέργειες εναντίον τής Λαϊκής Δημοκρατίας τής Πολωνίας με προεξέχουσα την αντικομμουνιστική συνδικαλιστική οργάνωση «Αλληλεγγύη», είχαν οδηγήσει στην ευθεία απειλή εναντίον τής ασφάλειας του κράτους, προκαλώντας ποσοτική πτώση στους δείκτες τής εθνικής οικονομίας, επιβαρύνοντας την εύρυθμη λειτουργία τής κοινωνίας. Το Στρατιωτικό Συμβούλιο Εθνικής Σωτηρίας υπήρξε επί της ουσίας η κορυφαία έκφραση της ταξικής πάλης στην Πολωνία στα χρόνια τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Οι ένοπλες δυνάμεις, τα στρατευμένα παιδιά τής εργατικής τάξης, κινητοποιήθηκαν μόλις το εργατικό κράτος δέχθηκε υπονομευτικές ενέργειες εκ των έσω. Θα ήταν αφελές να πιστεύει κανείς πως οι ένοπλες δυνάμεις τού σοσιαλιστικού κράτους, τού κράτους των εργατών και των αγροτών, θα έμεναν απαθείς μπροστά στον ολικό κίνδυνο ανα-

τροπής τής εργατικής εξουσίας. «Ο αυξανόμενος κίνδυνος φαινόταν πολύ καθαρά, τον έβλεπε και τον αντιμετώπιζε άμεσα η πολιτοφυλακή και τα όργανα της κρατικής ασφάλειας. Μιλούσαμε συνέχεια για τον κίνδυνο αυτό, όλοι τον έβλεπαν μπροστά στα μάτια τους: τα κοσμικά και τα θρησκευτικά πρόσωπα, οι πολιτικοί και οι στρατιωτικοί, οι εργάτες, οι αγρότες, οι συγγραφείς και οι επιστήμονες. Τον κίνδυνο αυτόν τον ήξεραν και στο εξωτερικό, μαζί και οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των ξένων κρατών, που ενημερώνονταν σε μια σειρά περιπτώσεις», υπογραμμίζει ο στρατηγός Β. Γιαρουζέλσκι. Ωστόσο, η αρχή τής συνεννόησης και τής συνεργασίας αποτέλεσε όχι πεδίο αναφοράς για τις εξτρεμιστικές δυνάμεις τής «Αλληλεγγύης», αλλά πεδίο επιχειρήσεων με στόχο την κατάλυση του σοσιαλιστικού κράτους. Έτσι, η επιβολή στρατιωτικού νόμου δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πράξη με στόχο την αποκατάσταση της ομαλότητας που κυριαρχούσε πριν την 13^η Δεκεμβρίου 1981, αλλά ως μία ειδική κατάσταση, για μία ειδική περίοδο, στην οποία η ταξική πάλη θα κρίνει το μέλλον τού σοσιαλισμού στην Πολωνία. Πρώτιστο μέλημα της επιβολής τού στρατιωτικού νόμου ήταν η αποκατάσταση του αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες, ασφάλειας στους χώρους εργασίας και τις δημόσιες δομές τής κοινωνικής λειτουργίας. Με το χειμώνα προ των πυλών τον Δεκέμβρη τού 1981, η συνέχιση των απεργιών θα σήμαινε ανοργανωσιά και απειθαρχία στις μονάδες παραγωγής, ανυπαρξία των υπευθύνων διευθυντικών οργάνων και στελεχών από τις θέσεις ευθύνης στην κρίσιμη ώρα τού ανεφοδιασμού. Ο στρατιωτικός νόμος δημιουργήσε τις δυνατότητες η αξιοποίηση των οποίων θα αποτελούσε πρόκληση ριζοσπαστικής αλλαγής των όρων οικοδόμησης του σοσιαλισμού στην Πολωνία, αναγνωρίζοντας λάθη, καθυστερήσεις και αβλεψίες τού παρελθόντος, υπογραμμίζοντας, όμως, την ευκαιρία προωθητικής δύναμης που το ίδιο το σοσιαλιστικό σύστημα και οι άνθρωποί του, οι εργάτες, οι αγρότες, οι διανοούμενοι, είχαν στα χέρια τους. Μία προοπτική βασισμένη όχι σε υποκειμενικές κρίσεις και ερμηνείες, αλλά στην αντικειμενική πραγματικότητα. «Το καθεστώς τού στρατιωτικού νόμου εμπεδώνει την πειθαρχία τόσο αυτών που καθοδηγούν την οικονομία, όσο και αυτών που ασχολούνται με την παραγωγή. Η επιβολή στρατιωτικού νόμου σε ορισμένους κλάδους και η παρουσία στρατιωτικών επιτροπών στις επιχειρήσεις αποδείχτηκαν χρήσιμες για την ομαλή λειτουργία τής βιομηχανίας, τού εμπορίου και των μεταφορών. Αρκεί να συγκρίνουμε τα στοιχεία για τις απουσίες από την εργασία το Νοέμβρη τού περασμένου χρόνου και τού Γενάρη αυτού τού χρόνου για να πειστούμε».

Οι αντικειμενικές λοιπόν συνθήκες επέβαλαν την κατάσταση στρατιωτικού νόμου στην Πολωνία, μία κατάσταση κρίσιμη στα πλαίσια της ταξικής πάλης, από την έκβαση της οποίας θα κρινόταν το μέλλον τού σοσιαλισμού στη χώρα.

Μία ενέργεια η οποία δεν υπαγορεύτηκε από εξωτερικούς παράγοντες, παρά μόνο αποφασίστηκε από τους εκπροσώπους των εργατών στα θεσμικά όργανα με στόχο την αποτροπή περαιτέρω παράλυσης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Παρά τα ψέματα που διακινήθηκαν περί εκατόμβης νεκρών, τα μόνα πρόσωπα που συνελήφθησαν ήταν όσα κατηγορήθηκαν επίσημα αργότερα από τις δικαστικές αρχές για αντισοσιαλιστική δραστηριότητα και παράνομες ενέργειες εναντίον τής κρατικής υπόστασης της Πολωνίας. Ο στρατός, προέκταση της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, δε θα αποτελούσε ανάχωμα σκιερό προκειμένου να καλυφθούν πίσω του όσοι επεδίωκαν την ανατροπή τού σοσιαλισμού στην Πολωνία. Εναντία στους εχθρούς αυτού, τους εμπνευστές, τους οργανωτές και τους πρωτεργάτες τής κοινωνικής αναρχίας ταιριάζει μόνο καταστολή δίχως οίκτο και συμβιβασμό. Αυτή η στάση τού στρατηγού Β. Γιαρουζέλσκι υπήρξε από τις πλέον φωτεινές σε έναν κόσμο βαθιάς σήψης, με την ταξική πάλη στην Πολωνία να διεξάγεται σε πολλαπλά επίπεδα ήδη από τη δεκαετία τού 1970. «Αρχίσαμε την εκκαθάριση του πεδίου για το μέλλον, αφήνουμε πίσω το παρελθόν. Υπήρχαν σε αυτό και συγκρούσεις και σοβαρά σφάλματα και τραγωδία πολλών ανθρώπων. Όμως, υπήρχαν κυρίως οι ανεπανάληπτες αξίες: το μεγάλο έργο τής μεταπολεμικής ανόρθωσης, η εκβιομηχάνιση της χώρας, ο ιστορικός ενθουσιασμός των εργατών και των αγροτών, η ανάπτυξη της επιστήμης και του πολιτισμού. (...) Μπροστά μας είναι το μέλλον. (...) Πρέπει με κάθε τρόπο να βγούμε από την κρίση, να ανταποκριθούμε στην πρόσκληση της ιστορίας. Για την πραγματοποίηση αυτού τού σκοπού χρειάζεται χρόνος και τα χέρια τού κάθε Πολωνού, χρειάζεται η σύνεση, η μνήμη, η πείρα τής παλιάς γενιάς, χρειάζεται ο ενθουσιασμός τής νιότης, χρειάζονται όλες οι δυνάμεις και τα ταλέντα τού λαού μας». Την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στην Πολωνία δεν την ασκούσε μία μικρή μειοψηφία καθοδηγητών και διευθυντικών στελεχών, αλλά την ασκούσαν με διάφορες μορφές δεκάδες, εκατοντάδες και χιλιάδες άνθρωποι. Τα εργοστάσια, οι συνεταιρισμοί των αγροτών, τα πανεπιστήμια, οι επιχειρήσεις κ.λπ. όλα αποτελούσαν αφενός πεδίο σοσιαλιστικής οικοδόμησης, αφετέρου πεδίο ταξικής πάλης με τα υπολείμματα του παρελθόντος και τις υπονομευτικές ενέργειες των επιβιώσεων του παρόντος. Και ο στρατηγός Β. Γιαρουζέλσκι υπογραμμίζει την Αχίλλειο πτέρνα των χρόνων τής οικοδόμησης γράφοντας πως «χρειάζεται εμβάθυνση της σοσιαλιστικής δημοκρατίας σε όλες τις εκδηλώσεις της (...) ανασυγκρότηση της εθνικής οικονομίας, για να γίνει πιο αποδοτική και οικονομική, για να ικανοποιεί τις ανάγκες των εργαζομένων». Με άλλα λόγια, έδειξε καθαρά τα προβλήματα της ταξικής πάλης που διεξαγόταν στην Πολωνία και το βασικό εμπόδιο στην παραπέρα εξέλιξη της διαδικασίας σοσιαλιστικής οικοδόμησης, που δεν είναι άλλο από την αδυναμία εμ-

βάθυνσης των σοσιαλιστικών σχέσεων τόσο στις δομές τής οικονομίας, όσο και ευρύτερα στο εποικοδόμημα. Έτσι, ο στρατιωτικός νόμος γίνεται αναγκαιότητα προκειμένου να σταματήσει η πορεία αποσύνθεσης τού σοσιαλιστικού κράτους, επιτρέποντας την αποφυγή των μεταρρυθμιστικών διαστρεβλώσεων που είχαν προωθηθεί στην ημερήσια διάταξη.

Την περίοδο που προηγήθηκε αμφισβητήθηκε ο ρόλος τού Ενοποιημένου Εργατικού Κόμματος της Πολωνίας (ΕΕΚΠ) ως εμπνευστής και εγδυτής τής σοσιαλιστικής πορείας τής χώρας. Η συνεργασία τού ΠΕΕΚ, τού ενιαίου Αγροτικού Κόμματος και τού Δημοκρατικού Κόμματος όχι μόνο αμφισβητήθηκε, αλλά και υπονομεύτηκε. Αυτή η αλληλεπίδραση της κοινωνικής δομής από τα κάτω προς τα πάνω και ανάστροφα διαταράχθηκε. Επρόκειτο για μία συνασπισμένη αλληλοσυμπλήρωση με την ενεργό συμμετοχή των εκπροσώπων και παραγόντων τού δημόσιου βίου, των οικονομικών δομών και των πνευματικών δημιουργών. Από το σημείο αυτό, παράλληλα με την επιβολή στρατιωτικού νόμου, προωθούνται σειρά μεταρρυθμίσεων και στόχο την πραγματοποίηση ριζικών μετασχηματισμών. Ωστόσο, το ερώτημα είναι εάν η αναγκαιότητα εμβάθυνσης των σοσιαλιστικών σχέσεων στην οικονομία και στην παραγωγική διαδικασία ειδικότερα, με τις αντίστοιχες αντανakλάσεις στο κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό πεδίο, θα συνοδεύονταν από τις διακηρύξεις ριζικών μεταρρυθμίσεων προς αυτήν την κατεύθυνση. Ήδη στη δημόσια διοίκηση γίνεται λόγος για το βήμα τής αποκέντρωσης, με αποδυνάμωση του κέντρου λήψης αποφάσεων προς όφελος των λαϊκών συμβουλίων, διευρύνοντας τις λειτουργίες των μηχανισμών αυτοδιοίκησης. «Οι αλλαγές αυτές, που αποτελούν έκφραση εμπιστοσύνης της εξουσίας προς τον πολίτη, πρέπει να δημιουργήσουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη προς την εξουσία». Με αφετηρία τη συγκεκριμένη οπτική, γίνεται λόγος για την ανάγκη έμφασης στην εξειδίκευση των στελεχών τής δημόσιας διοίκησης, με υψηλό αίσθημα καθήκοντος, αλλά και απαιτήσεων, ενταγμένων σε έναν ειδικό κώδικα ηθικής δεοντολογίας. «Μεταξύ των υποχρεωτικών όρων, που θα προβάλλονται, θα είναι η σεμνότητα, η πολιτική καλλιέργεια, η ευμενής διάθεση απέναντι στους συμπολίτες-επισκέπτες και αιτούντες. (...) Η διάταξη για τους υπαλλήλους θα εξασφαλίσει μεγάλη τάξη, σαφήνεια στις απαιτήσεις και αντικειμενικότητα εκτιμήσεων στην πολιτική των στελεχών. Κατά την επιλογή των υποψηφίων στις διάφορες θέσεις θα αποκλείονται οι συμπτώσεις, η επίδραση σχέσεων, θα απελευθερώνονται οι εφεδρείες στελεχών, θα εφαρμόζονται πιο πλατιά οι διαγωνισμοί» κ.λπ. κ.λπ. Ήδη διαπιστώνουμε πως δυστυχώς στο λόγο του ο στρατηγός Β. Γιαρουζέλσκι αντιμετωπίζει την κατάσταση ως ευκαιρία για τη μεταρρύθμιση επιφανειακών ζητημάτων, δίχως να διερευνά τα βαθύτερα αίτια της συγκεκριμένης συνθήκης στα πλαίσια της οποί-

ας λαμβάνουν χώρα τέτοιου είδους συμπεριφορές, οι οποίες πολλαπλασιασμένες μετατρέπονται σε κανόνα. Ζητήματα δηλαδή που σχετίζονται με την κουλτούρα και τη νοοτροπία στο χώρο εργασίας θα έπρεπε ήδη να έχουν λυθεί, και όχι έπειτα από τόσες δεκαετίες να επανέρχονται με τον πλέον επιθετικό τρόπο στο προσκήνιο. Επομένως, η εμβάθυνση των σοσιαλιστικών σχέσεων, που αναφέρθηκε στην αρχή, βρίσκεται ήδη σε αναντιστοιχία με τις μεταρρυθμιστικές διακηρύξεις των υπευθύνων. Δεν αγγίζουν τον πυρήνα τού προβλήματος, και επιχειρούν με σπασμωδικό και επιφανειακό τρόπο να διορθώσουν τα προβλήματα που έχουν στο μεταξί ανακύψει.

«Η εφαρμογή αυτών των συμπερασμάτων πρέπει, ωστόσο, να γίνει πιο επιτελική, θεμελιακή και συνεπής. Εξάλλου, απ' αυτό προκύπτει ότι στη χώρα υπάρχει εκτεταμένος μηχανισμός ελέγχου. Στους παραγωγικούς κρίκους ο μηχανισμός αυτός φτάνει γύρω στις 15 χιλιάδες άτομα και στις κοινωνικές επιτροπές στις 35 χιλιάδες. Παρ' όλα αυτά εργάζεται όχι και τόσο αποδοτικά. Πρέπει να καταβάλλουμε όλες τις προσπάθειες για να εργάζεται πιο ενεργά και συντονισμένα και κατά πρώτο λόγο να εφαρμόζει με συνέπεια τα μέτρα που επεξεργαστήκαμε με βάση τα συμπεράσματα που βγήκαν». Η περιφρόνηση του νόμου και η ατιμωρησία υπήρξαν βασικές πτυχές μίας πολιτικής αδιαφορίας έναντι των συλλογικών ζητημάτων τής κοινωνίας. Ο νόμος στο σοσιαλισμό εκφράζει την ηθική διάσταση των νέου τύπου σχέσεων που διαμορφώνονται τόσο στην οικονομική βάση, όσο και στις πολύπλευρες αναφορές τού εποικοδομηματος. Όταν αυτή η διάσταση υπονομευτεί, ο νόμος μετατρέπεται σε αυτό που είναι στις αστικές κοινωνίες, έκφραση επιβολής εξουσιαστικών-γραφειοκρατικών σχέσεων μεταξύ κοινωνικά-ταξικά άνισων ομαδοποιήσεων, γεγονός το οποίο εμφανίζεται πρώτιστα στις παραγωγικές σχέσεις, στους χώρους εργασίας, στα εργοστάσια, στις επιχειρήσεις. Χωρίς προσωπική ευθύνη και συνείδηση, ο νόμος στο σοσιαλισμό είναι κενή περιεχομένου λέξη. Και όταν αυτή η εξέλιξη αποκτήσει υπόστρωμα, τότε καταρρέει ο πυλώνας τής οικοδόμησης, που δεν είναι άλλος από τη συμμαχία μεταξύ εργατών και αγροτών. Στο ίδιο σημείο, λοιπόν, τής ομιλίας του ο στρατηγός Β. Γιαρουζέλσκι κάνει λόγο για την αναγκαιότητα αναδημιουργίας τού «ταξικού χαρακτήρα τού κράτους». Όμως, η διέξοδος από το πρόβλημα εντοπίζεται σε ηθικού τύπου παραινήσεις, καθώς και στόχευση τη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας των εργατών και την επανεξέταση του ρόλου τής εργασίας στη σοσιαλιστική κοινωνία. «Δεν κρύβουμε ότι υπάρχουν διάφορα συμπτώματα διαφθοράς, τεμπελιάς, δωροδοκίας, ανέντιμων συναλλαγών. Αυτό αποτελεί απειλητικό σύμπτωμα, επικίνδυνο για το μέλλον μας». Και μπροστά σε αυτήν την κρίση δυστυχώς επιστρέφει σε γενικολογίες όπως «η αξία που πρέπει ξανά να αποκτήσει τη λάμψη

της είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, το πιο φωτεινό χαρακτηριστικό τού σοσιαλισμού. Δεν επιδιώκουμε την κακώς εννοούμενη ισότητα. Η παραγωγική εργασία που είναι πάνω από τη μέση ποιότητα και οι ιδιαίτερες ικανότητες πρέπει να αμείβονται. Αυτήν την αρχή δεν την αμφισβητεί κανένας λογικός άνθρωπος. Ταυτόχρονα, τα συμφέροντα του ατόμου στο σύστημά μας συνδέονται με τα συμφέροντα της κοινωνίας. Οι ανώτεροι μισθοί, τα ημερομίσθια και τα έσοδα πρέπει να βρίσκονται σε αντίστοιχη αναλογία με το βιοτικό επίπεδο των βασικών κοινωνικών στρωμάτων». Σε αυτό το σημείο εισάγεται αναδιαμορφωμένη ανάποδα η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης, καθώς συνδέεται άμεσα με την εξασφάλιση της δημοσιότητας των διοικητικών πράξεων και των αμοιβών των στελεχών των δημοσίων υπηρεσιών, μέτρα δηλαδή που αφορούν τα πρώτα άμεσα διατάγματα μίας αστικής κυβέρνησης, για την οποία η νομιμότητα είναι μία καθαρά επιφανειακή ιδιότητα καλά κλεισμένη στη σκιά των νομοθετημάτων και των διατάξεων των νομικών κωδίκων. Εάν χρειάστηκαν τρεις δεκαετίες σοσιαλιστικής οικοδόμησης προκειμένου στην Πολωνία να κατανοήσουν ότι η ταξική πάλη έλαβε λανθάνοντα χαρακτήρα εξαιτίας τής έλλειψης δημοσιότητας και τής αναγκαιότητας νομιμότητας αυτής, τότε αντιλαμβανόμαστε σε πόσο λαθεμένη κατεύθυνση κινούταν το κόμμα και ο εργαζόμενος λαός τής χώρας. «Το κράτος δε σκοπεύει να ελέγχει τη δράση των κοινωνικών οργανώσεων, όμως, θα απαιτεί την αναντίρρηση τηρήρηση των νομικών κανόνων και των υψηλών συμφερόντων τού πολωνικού κράτους», συνεχίζει στην τοποθέτησή του ο στρατηγός Β. Γιαρουζέλσκι, επενδύοντας σε αυτού του είδους την ανεξαρτησία των κοινωνικών οργανώσεων τις συνδικαλιστικές, μεταξύ άλλων, οργανώσεις ως αντίβαρο στη γραφειοκρατική διοίκηση των κρατικών οργάνων, με στόχο τη διασφάλιση των συμφερόντων των εργατών. Με άλλα λόγια, οι εργάτες τής σοσιαλιστικής Πολωνίας βρίσκονταν ήδη σε διαζύγιο με το δικό τους κράτος, με τα δικά τους ζωτικά συμφέροντα και τώρα που το πρόβλημα ονομάστηκε γραφειοκρατία, το αντιμετωπίζουμε ανεξαρτητοποιώντας τα ζωτικά συμφέροντα των εργατών ενάντια στον κρατικό μηχανισμό, ενάντια στο σοσιαλιστικό κράτος. Αντί, δηλαδή, να αγωνιστούν όλοι μαζί για την ανύψωση του επιπέδου συνείδησης των εργατών στην Πολωνία, προτίμησαν να απομακρυνθούν από το πρόβλημα και να δώσουν χώρο στην αντίδραση, επιτρέποντας στα συνδικάτα να συσπειρώσουν τις δυνάμεις τους ενάντια στο σοσιαλιστικό κράτος, ενάντια δηλαδή στον εαυτό τους. Στην πράξη, επομένως, ο στρατιωτικός νόμος έχει ήδη υπονομευτεί εκ των έσω. Έμεινε μόνο διακήρυξη. «Τα συνδικάτα στην Πολωνία θα είναι αυτά που θέλουν οι εργαζόμενοι. Δεν υπάρχουν εμπόδια ώστε το συνδικαλιστικό κίνημα, βασισμένο στις ιδέες των ανεξάρτητων συνδικαλιστικών ομάδων, που αναγεννάται σιγά-σιγά από τα κάτω στις επιχει-

ρήσεις και επιπλέον είναι εγγυημένο από νέες πολιτικές μηχανορραφίες των εχθρών τού σοσιαλισμού, να μπορεί να επαναλάβει τη δράση του άμεσα μόλις η κατάσταση στη χώρα εξασφαλίσει την ομαλή του λειτουργία».

Αυτή η «ομαλή λειτουργία» σύμφωνα με τον εισηγητή πρέπει να συνοδευτεί από το τέλος των πιστώσεων, ούσα η χώρα εξαρτημένη από τραπεζικά δάνεια τρίτων χωρών τού καπιταλιστικού κόσμου. «(...) ζήτησαμε να γίνουμε μέλος τού Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, θέλουμε να εκπληρώσουμε τις διεθνείς υποχρεώσεις που αναλάβαμε. Τις δυσκολίες στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων πληρωμών θέλαμε και θέλουμε στο μέλλον να τις λύσουμε με βάση τις συμφωνίες που θα εξυπηρετούν τα συμφέροντα της Πολωνίας, όσο και των δανειστών της». Η σοσιαλιστική Πολωνία ολικώς ή μερικών εξαρτημένη από τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς των καπιταλιστικών κρατών, στο όνομα της ανεξαρτησίας των πολιτικών, οδηγήθηκε πολύ σύντομα στον οικονομικό στραγγαλισμό. Για την υπέρβαση αυτού στην ίδια εισήγηση προτείνεται η μεταρρυθμιστική προώθηση της αυτοτέλει των επιχειρήσεων, της αυτοδιοίκησης των εργασιακών μονάδων, με στόχο την αύξηση της ποσοτικής παραγωγικότητας των εργατών εξατομικευμένα, εισάγοντας όρους τής αγοράς και τού κέρδους ως κίνητρο, υπονομεύοντας βάνανυσα τον κεντρικό σχεδιασμό τής σοσιαλιστικής οικονομίας, υπονομεύοντας καίρια τις δομές τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης. «Το λαθεμένο σύστημα των μισθών και των ημερομισθίων, που δε συνδέονται στενά με τα αποτελέσματα της εργασίας, επέδρασε βλαπτικά στη συνείδηση και τη συμπεριφορά πολλών ανθρώπων. Έκφραση αυτού τού συστήματος αποτελεί το γνωστό: όρθιος ή ξαπλωμένος, χρήματα δικαιούσαι να παίρνεις». Έτσι, λοιπόν, η μεταρρυθμιστική πολιτική των Πολωνών κομμουνιστών ήταν η επιστροφή στις ρίζες τού καπιταλιστικού κέρδους ως ατομικό κίνητρο για τη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας, αποσυνδέοντας την εργασία από τον κοινωνικό χαρακτήρα της και τον εργάτη από την ευθύνη του έναντι του συνόλου, εισάγοντας την αυτοτέλεια στη ρύθμιση μισθών, μπόνους κ.λπ. στις επιχειρήσεις. Έτσι λοιπόν το νόημα εφαρμογής τού στρατιωτικού νόμου διαστρεβλώθηκε πολύ νωρίς, καθώς αποτέλεσε όχι την αιχμή τού δόρατος για την άμυνα των εργατών και την προστασία των κατακτήσεων του σοσιαλισμού στην Πολωνία, αλλά μετατράπηκε σε προπύργιο εισαγωγής των μεταρρυθμίσεων που άνοιγαν διάπλατα τις πόρτες στην καπιταλιστική παλινόρθωση, επιβεβαιώνοντας τις προθέσεις των εξτρεμιστικών στοιχείων τής «Αλληλεγγύης», όσο κι αν φαινομενικά στρεφόταν εναντίον της. Επί της ουσίας, στην κρίσιμη καμπή τής ταξικής πάλης στην Πολωνία, η ηγεσία τού κόμματος της εργατικής τάξης εμφανίστηκε κατώτερη των περιστάσεων. Φοβική, βρέθηκε να τρέχει πίσω από τις εξελίξεις και αντί να κινητοποιήσει τους εργάτες, τους αγρότες, τους δια-

νοούμενους, τους επιστήμονες στην εμβάθυνση των σοσιαλιστικών σχέσεων, στην αναγκαία πολιτική επανάσταση προκειμένου να δοθεί απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα «ποιός-ποιόν», εν τέλει κατέληξε να σέρνεται στο άρμα τής «Αλληλεγγύης», εισάγοντας τον καπιταλισμό από το παράθυρο, ως απάντηση στο αίτημα για περισσότερο σοσιαλισμό.

Σταματάμε εδώ. Συνεχίζουμε στο επόμενο τεύχος με περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων τού πολωνικού ζητήματος.

Αντώνης Ε. Χαριστός

μέλος τής Συντακτικής Επιτροπής

* Με αφορμή το έργο τού Β. Γιαρουζέλσκι «Για την ενότητα του κόμματος. Για την εδραίωση της λαϊκής εξουσίας. Για την ολόπλευρη κοινωνική υποστήριξη του σοσιαλισμού», εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1982.

Ο πραγματικός δούλος δε θ' αγαπήσει ποτέ τις αλυσίδες του δε θ' αγοράσει ποτέ το σχοινί που θα κρεμαστεί

Ο αντικειμενικός στόχος τής κυβέρνησης, όπως έχει ήδη καταδειχθεί, είναι η άσκηση πίεσης. Τώρα, η άσκηση πίεσης δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί επίκληση στην κατανόησή μας και συνεπώς η υπακοή, που είναι μια πράξη τής κατανόησης ή τής θέλησης, δεν είναι δυνατόν να συνδέεται νόμιμα με τον καταναγκασμό. Έχω δεσμευτεί να υποτάσσομαι στη δικαιοσύνη και στην αλήθεια επειδή τις επιδοκιμάζει η προσωπική μου κρίση. Έχω δεσμευτεί να συνεργάζομαι με την κυβέρνηση, στο βαθμό που οι ενέργειές της συμβαδίζουν με αυτές τις αρχές. Αλλά υποτάσσομαι στην κυβέρνηση, ενώ πιστεύω πως πράττει λάθος, μόνο και μόνο επειδή δεν έχω κάποιο θεραπευτικό μέσο.

Ουίλιαμ Γκόντγουιν¹

Πολιτισμός και πολιτισμένος άνθρωπος
δεν είναι το ίδιο.

American Primeval [επ. 1, 2015]

Οι αναρχικοί
δε θέλουμε να χειραφετήσουμε το λαό,
θέλουμε ο λαός να χειραφετηθεί.
Ερρίκο Μαλατέστα

Στους κύκλους τής εργατικής τάξης και τού προλεταριάτου, κατά βάση στο αγωνιστικό τους κομμάτι, αναδύεται διαρκώς το ρητορικό ερώτημα του αν δε μιλήσουμε εμείς για εμάς τότε

ποιός θα το κάνει. Μπορεί ένα άτομο που ανήκει στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα –από τη μικρομεσαία τάξη και πάνω–, που δε ζει την εργασιακή και κοινωνικοοικονομική εκμετάλλευση στο πετσί του να αντιληφθεί και να μιλήσει για τα ιδιαίτερα προβλήματα της εργατικής τάξης και του προλεταριάτου;

Αρχικά, πριν προβούμε στη διαδικασία σχηματισμού μιας απάντησης, η ίδια η ιστορία με τα παραδείγματά της απέδειξε ότι ολόκληρα εργατικά κινήματα και ηγετικές μορφές επαναστατικών κινήματων –όπως και φιλόσοφοι και διανοούμενοι– δεν προέρχονταν και δεν ανήκαν στα κατώτερα οικονομικά στρώματα. Αυτό λοιπόν που μπορούμε να κάνουμε αρχικά είναι να αναδιατυπώσουμε το πρωταρχικό μας ερώτημα και κατά μία έννοια να το αντιστρέψουμε: τελικά, όλοι αυτοί που μίλησαν για τους καταπιεσμένους τα είπανε τόσο καλά, όσο πιστεύουμε μέχρι σήμερα; Κατάφεραν πραγματικά να δουν τα προβλήματα και τις αιτίες που τα παράγουν εις βάθος ή είχαμε μέχρι τώρα μια επιδερμική καταγραφή των προβλημάτων και ανεδραφικές προτάσεις, που δεν κατάφεραν τελικά να γεννήσουν πραγματικές λύσεις και να κινήσουν τις μάζες προς ένα επαναστατικό μονοπάτι; Η καταπίεση που δέχεται μια κοινωνία από ένα εξουσιαστικό και αναξιοκρατικό σύστημα δεν είναι ποτέ μια απλή μονοδιάστατη υπόθεση. Δεν αρκεί ούτε στο ελάχιστο να μιλήσει κανείς για τις βασικές αιτίες των προβλημάτων λέγοντας ότι φταίει το καπιταλιστικό σύστημα, τα κράτη και οι πάσης φύσεως εξουσίες – κάτι το οποίο βέβαια είναι σωστό. Δεν αρκεί ούτε στο ελάχιστο να σχεδιάζουμε προτάγματα, είτε επαναστατικά, είτε ρεφορμιστικά, που να μιλάνε από τη διάλυση της γραφειοκρατίας και την αναδιανομή τού πλούτου μέχρι την καταστροφή τού κράτους. Όλα αυτά δεν αρκούν, γιατί μέσα στην αγωνία μας ως άνθρωποι που ανήκουμε στα πιο «καταραμένα» κοινωνικά στρώματα, δε στρέψαμε το ενδιαφέρον μας στις επιπτώσεις που προκαλεί στον ψυχισμό των ανθρώπων η υπερέκθεσή τους στην εξουσία. Όταν θίγονται με επιδερμικό τρόπο τόσο ζωτικής σημασίας ζητήματα, που είναι ικανά να αλλάξουν τη ροή τής ανθρώπινης ιστορίας, το μόνο σίγουρο είναι ότι καταλήγουμε σε κάτι κακό αντί για καλό. Είναι σαν ν' ανοίγουμε ξαφνικά τις πόρτες ενός ψυχιατρείου και να ζητάμε από τους τρόφιμους να βγουν έξω και να φτιάξουν επί τόπου τη ζωή τους από την αρχή. Όταν ως κοινωνία πάσχουμε όλοι μας από δεκάδες νευρώσεις –ένα κατόρθωμα που μόνο το καπιταλιστικό σύστημα κατάρφερε–, είναι δεδομένο ότι αν μας δοθεί η ελευθερία, ακόμη κι αν αυτή έρθει πλήρως συνειδητά μέσω της κοινωνικής επανάστασης, δε θα ξέρουμε τί να την κάνουμε – σ' αυτό το σημείο έρχεται να δώσει την απάντηση η αναρχική θεωρία και το όραμα των αναρχικών ουτοπιών, αλλά δεν είναι του παρόντος να αναλυθεί. Ο Βίκτορ Φρανκλ περιέγραψε ακριβώς αυτό το συναίσθημα όταν με την απελευθέρωση των φυλακισμέ-

νων των ναζιστικών στρατοπέδων, μέσα στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και ο ίδιος, πάτησαν πρώτη φορά τα πόδια τους σε ελεύθερο έδαφος – και στη θέση αυτών των ανθρώπων μπορούμε να βάλουμε τους εαυτούς μας: «Με βήματα κουρασμένα εμείς οι αιχμάλωτοι συρθήκαμε ίσαμε τις πύλες τού στρατοπέδου. Άτολμα, διστακτικά, κοιτάξαμε γύρω μας και ρίξαμε ερωτηματικές ματιές ο ένας στον άλλο. Μετά τολμήσαμε να κάνουμε μερικά βήματα έξω από το στρατόπεδο. Αυτή τη φορά δε μας ούρλιαξαν διαταγές, μήτε ήταν ανάγκη να σκύψει κανείς απότομα για να αποφύγει ένα χτύπημα ή μια κλοτσιά. Ω, όχι! Αυτή τη φορά οι φρουροί μάς προσέφεραν τσιγάρα! Λίγο έλειψε να μην τους αναγνωρίσουμε στην αρχή· είχαν σπεύσει να βγάλουν τη στολή και να φορέσουν πολιτικά. Βαδίσσαμε αργά στον δρόμο που οδηγούσε πέρα από το στρατόπεδο. Σε λίγο τα πόδια μας πονούσαν και ήταν έτοιμα να λυγίσουν. Συνεχίσαμε όμως· θέλαμε να δούμε τον περιβάλλοντα χώρο τού στρατοπέδου για πρώτη φορά με τα μάτια ελεύθερων ανθρώπων. «Ελευθερία», λέγαμε και ξαναλέγαμε μέσα μας, κι ωστόσο δεν καταφέραμε να το συλλάβουμε. Είχαμε πει τούτη τη λέξη τόσο συχνά στη διάρκεια όλων των χρόνων που την ονειρευόμασταν, ώστε είχε χάσει πια το νόημά της. Η πραγματικότητά της δε διείσδυε στη συνείδησή μας· δεν μπορούσαμε να αδράξουμε το γεγονός ότι η ελευθερία ήταν δική μας. (σσ. 141-142)

Όλοι λοιπόν οι θεωρητικοί επαναστάτες, όλοι οι πρωτεργάτες ριζοσπαστικών κινήματων, που μίλησαν για το προλεταριάτο και την εργατική τάξη, αλλά δεν προέρχονταν ή δεν ανήκαν σε αυτή, έχουν μια τεράστια ευθύνη για την εδραίωση και καθιέρωση επιδερμικών προταγμάτων που κατέληξαν να αποκτήσουν το ρόλο των επαναστατικών ιδανικών και των επαναστατικών λύσεων. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς ενώ με τη θεωρία τους αποδόμησαν όλη τη λειτουργία τού καπιταλιστικού συστήματος, ο Ένγκελς μάλιστα καταπιάστηκε και με το πολύ σημαντικό ζήτημα των πόλεων,² δε μίλησαν ποτέ για το πώς θα είναι μια ιδανική κοινωνία απαλλαγμένη από την εξουσία και την καπιταλιστική οικονομία. Ο Λένιν, όταν ρωτήθηκε το 1918, πού θα βαδίσει η σοσιαλιστική κοινωνία απάντησε «(...) δεν ξέρουμε τι είδους σοσιαλισμό θα στήσουμε. Πότε άρχισε να μαραίνεται το οποιοδήποτε κράτος;». Η κριτική που ασκείται σε καμία περίπτωση δεν αποσκοπεί στην παραγωγή πρόχειρων συμπερασμάτων τύπου οι μόνοι που πρέπει να μιλάνε για τους καταπιεσμένους είναι οι ίδιοι οι καταπιεσμένοι. Ο σκοπός αυτής της σκληρής κριτικής είναι ότι πρέπει να βλέπουμε τα δεδομένα με όσο πιο αντικειμενικό, ολιστικό και διεισδυτικό,

¹ William Godwing, *Περί πολιτικής δικαιοσύνης*, μτφρ. Στράτος Κακαδέλης, Α' τόμος, εκδόσεις Χίμαιρα, Αθήνα, 2022, σελ. 221.

² Το ιστορικό δίτομο έργο του *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, το οποίο κυκλοφορεί μεταφρασμένο στην ελληνική γλώσσα, αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα εξαιρετικό εργαλείο για την επαναστατική σκέψη και ιδίως για την αναρχική, που έχει ως όραμα την εφαρμογή τής ουτοπίας στην πράξη.

τρόπο γίνεται, ώστε τα συμπεράσματα που θα οδηγούμαστε και οι λύσεις που θα προτείνουμε να είναι ρεαλιστικά και, το κυριότερο, πλήρως αποδοτικά. Ο Βίκτορ Φρανκλ μάς παρέδωσε ένα βιωματικό έργο που μας δίνει απαντήσεις σε πολλά βασικά ερωτήματα που τα επαναστατικά κινήματα θέτουν διαρκώς στο εσωτερικό τους, αλλά σπάνια τα επικοινωνούν. Γιατί η κοινωνία δεν εξεγείρεται; Γιατί ο κόσμος αποδέχεται α-κόμα τους εξουσιαστές και επιτρέπει σε άλλους να τον κυβερνούν; Γιατί ως εργάτες και προλε-τάριοι δεν καταφέρνουμε να σχηματίσουμε πα-νίσχυρους συνδικαλιστικούς πυρήνες, δεν κατα-φέρνουμε να διεκδικήσουμε ούτε τα πιο απλά και αυτονόητα; Όσο κατηγορήσαμε για επιδερ-μικότητα τα επαναστατικά προτάγματα, άλλο τόσο θα πρέπει να κατηγορήσουμε κι εμάς τους ίδιους για τον επιφανειακό τρόπο με τον οποίο, καταπιανόμεστε με τέτοιου είδους ζωτικής ση-μασίας ζητήματα. Ο Φρανκλ απέδειξε στην πράξη, με τον πιο ρεαλιστικό και αδιαμφισβή-τητο τρόπο ότι το ισχυρό βίωμα αποτελεί κύρια προϋπόθεση για να αντιληφθεί ένας καταπιεσμέ-νος τη θέση του μέσα στον κόσμο, να αντιληφθεί την πραγματικότητα όπως ακριβώς έχει και να διαβάσει με απόλυτα διεισδυτικό τρόπο τα προ-βλήματα, τις αιτίες και τους λόγους σύμφωνα με τους οποίους μια κοινωνία παραμένει τσαλαπα-τημένη κάτω από την μπότα τής εξουσίας.

Οι εργάτες και οι προλετάριοι, όσοι ζούμε αποκλειστικά και μόνο από την εργασία μας και δεν έχουμε καμία άλλη πηγή εσόδων, είμαστε και οι μόνοι που διαθέτουμε αυτό που ο Φρανκλ ονόμασε πνευματική ελευθερία – η οποία δεν πρέπει να συγχέεται με το γνωστό «ηθικό πλεο-νέκτημα της Αριστεράς», καθώς είναι μια πολύ πιο βαθύτερη και ισχυρότερη πνευματική διερ-γασία. Όπως συνέβαινε στα στρατόπεδα συγκέ-ντρωσης των ναζί, έτσι και στην καπιταλιστική εξουσιαστική κοινωνία, αυτός που δέχεται την καταπίεση μπορεί να αλλαξοπιστήσει και να πε-ράσει στο αντίπαλο στρατόπεδο – να μεταπηδή-σει δηλαδή στη μικροαστική τάξη και να γίνει εκμεταλλευτής. Κάτι τέτοιο δηλώνει μια πλήρης πνευματική ήττα τού ατόμου που αντί να παρα-μένει σταθερό στις ιδέες του, επιλέγει τον εύκο-λο δρόμο τής αφομοίωσης και τής ηθικής αλ-λοίωσης. Όπως ακριβώς στα στρατόπεδα συ-γκέντρωσης οι κρατούμενοι που δεν κανιβαλίζα-νε τους συντρόφους τους, που προσέφεραν ακόμη και το πολύτιμο φαγητό τους ήταν ελάχιστοι, έτσι και στο «Νταχάου τού καπιταλισμού» που είναι οι σύγχρονες κοινωνίες, ελάχιστοι είναι οι πραγματικοί προλετάριοι και οι πραγματικοί εργάτες, οι πραγματικοί αγωνιστές, οι πραγμα-τικοί άνθρωποι. Τα όποια προβλήματα προέκυ-ψαν και συνεχίζουν διαρκώς να προκύπτουν στη ανθρωπότητα οφείλονται στην ύπαρξη της εξου-σίας και την εδραίωση δεκάδων διαφορετικών σχέσεων εξουσίας. Ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως ένα κοινωνικό, συνεταιριστικό ον που δε λει-τουργεί με λογικές και πρακτικές αντιπροσώ-πευσης, επιβολής, καταναγκασμού και εκμετάλ-

λευσης. Όταν αυτό συμβαίνει, όπως ακριβώς γίνεται στο καπιταλιστικό κόσμο, η ανθρώπινη χαρακτηροδομή χάνει το φυσικό της, αναρχικό, χαρακτήρα,³ αλλοιώνεται πλήρως και το άτομο μετατρέπεται σ' ένα αλλόκοτο πλάσμα σφυρη-λατημένο από τις απάνθρωπες αρχές τής εξου-σίας: «Πέρα από τις σωματικές αιτίες, υπήρχαν και ψυχικές, με τη μορφή ορισμένων συμπλεγ-μάτων. Οι πιο πολλοί κρατούμενοι έπασχαν από ένα είδος συμπλέγματος κατωτερότητας. Είχα-με κάποτε υπάρξει όλοι μας, ή έστω είχαμε φα-ντασιωθεί, ότι ήμασταν κάποιοι. Τώρα μας συ-μπεριφέρονταν σαν να είμαστε απόλυτα μηδενι-κά. [Η συνείδηση της εσωτερικής σου αξίας α-γκυροβολεί σε υψηλότερα, περισσότερο πνευμα-τικά πράγματα, και δεν μπορεί να την κλονίσει η ζωή στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Αλλά πόσοι ελεύθεροι άνθρωποι, πόσο μάλλον αιχμάλωτοι, την έχουν;]. Δίχως να το σκέφτεται συνειδητά, ο μέσος κρατούμενος αισθανόταν ολοσχερώς εξευ-τελισμένος. Αυτό γινόταν φανερό όταν κάποιος παρατηρούσε τις αντιθέσεις που παρουσίαζε η απλή κοινωνιολογική δομή τού στρατοπέδου. Οι

³ Γι' αυτό το θέμα μάς μίλησαν θεωρητικοί τού αναρχισμού όπως ο Ουίλιαμ Γκόντγουιν [William Godwin. 1756-1836] πολύ πριν την εμφάνιση της ψυχανάλυσης: «Τα μωρά αντιλαμβάνονται νωρίς τη βοήθεια που μπορούν να εκμαιεύσουν από τη θέληση των άλλων. Στην αρχή δεν έχουν άλλον τρόπο να ζητήσουν βοήθεια από το να βγάλουν μιαν άναρθρη κραυγή. Σε αυτήν την ουδέτερη και αθώα περίστα-ση, σε συνδυασμό με την τρέλα και την ανοησία των γονέων και των νταντάδων, μας παρουσιάζεται η πρώτη περίπτωση της διαφθοράς. Η παροχή βοή-θειας είναι απαραίτητη για την ύπαρξη, δηλαδή για τη φυσική και πνευματική υγεία τού μωρού. Μη απαραίτητη είναι αντίθετα η κυριαρχία τού μωρού πάνω σ' εκείνους που το προστατεύουν. Αν δεν απο-φύγουμε την παροχή βοήθειας τη στιγμή ακριβώς που έχει πάψει να είναι αναγκαία, αν η άρνησή μας δεν είναι σε κάθε περίπτωση αμετάκλητη, αν επι-τρέψουμε έστω και στο ελάχιστο στην ανυπομονησί-α, στη φορτική συμπεριφορά ή στο πείσμα, από ε-κείνη τη στιγμή γινόμαστε συνεργοί στον πνευματι-κό φόνο τού τέκνου μας. Πολύ αργότερα προσλαμ-βάνει ο άνθρωπος τις ιδέες τής δικαιοσύνης, τής α-νταπόδοσης στο κακό και τής ηθικής, και αυτές οι έννοιες απέχουν πολύ από το να βρίσκονται στη σκέψη των μικρών παιδιών. Κατά συνέπεια, όταν χτυπάμε ή τα τιμωρούμε, κινδυνεύουμε να ερεθίσου-με σε αυτά το αίσθημα της προσωπικής βλάβης ή της μνησικακίας. Τέτοιου είδους αισθήματα θα ξυ-πνήσουν οπωσδήποτε, όταν οι ενέργειές μας ακολου-θούνται από συμπτώματα θυμού, σκληρότητας ή βαναυσότητας και πείσματος. Η ίδια ανοησία που μας οδήγησε να εμπνεύσουμε σε αυτά το πνεύμα τής τυραννίας υποχωρώντας στη φορτική τους πίεση, μετά μας κατευθύνει σε μια ασυνεπή και πεισματική συμπεριφορά, να τους αρνούμαστε απόλυτα και πα-ράλογα αυτό που πριν τους επιτρέπαμε εξίσου παρά-λογα. Ποιός είναι εκείνος που, έχοντας παρατηρήσει τις συνέπειες αυτών των χειρισμών, το πόσο γενι-κευμένα είναι αυτά τα λάθη, πόσο διαχωριστά ως έναν βαθμό από τους φρονιμότερους και τους καλύ-τερους από μας, θα εκπλαγεί από τα πρώιμα σημά-δια της διαφθοράς στα παιδιά;

Από αυτούς τους συλλογισμούς προκύπτει ότι η ηθική ποιότητα του ανθρώπου παράγεται από τις εντυπώσεις που εγγράφονται άνω του και δεν υπάρ-χει καμία περίπτωση μιας αρχικής ροπής προς το κακό», William Godwin, *ό.π.*, σσ. 86-88.

πιο εξέχοντες κρατούμενοι, οι Κάπο, οι μάγει-ροι, οι αποθηκάριοι και οι αστυνόμοι του στρα-τοπέδου, δεν αισθάνονταν, κατά κανόνα, διόλου υποβιβασμένοι! Κάποιοι μάλιστα έφτασαν στο σημείο να αναπτύσσουν μικροσκοπικές ψευδαι-σθήσεις μεγαλείου. Η ψυχική αντίδραση της φθονερής και δυσανεστήμενης πλειονότητας α-πέναντι σε αυτή τη ευνοούμενη μειονότητα έβρι-σκε έκφραση με πολλούς τρόπους, μερικές φορές με αστεία. Επί παραδείγματι, άκουσα κάποτε έναν κρατούμενο να μιλάει σε έναν άλλο για κά-ποιον Κάπο, λέγοντας: «Για φαντάσου! Ήξερα αυτόν τον άνθρωπο όταν δεν ήταν παρά μονάχα πρόεδρος μιας μεγάλης τράπεζας. Δεν είναι λοι-πόν τυχερός που έχει τώρα πια ανέβει τόσο ψη-λά στον κόσμο;»⁴.

Το ερώτημα παραμένει πάντα ένα: τί πρέπει επιτέλους να κάνουμε για να απελευθερωθούμε από το μαρτύριο της εξουσίας; Πώς μπορούμε να απαλλάξουμε τους συναθρώπους μας από την τρομακτική υποτακτικότητά τους και τον παρα-λογισμό τους να βλέπουν ανώτερους και κατώ-τερους ανθρώπους, οικονομικά επιτυχημένους και λιγότερο επιτυχημένους ή αποτυχημένους; Δυστυχώς η απάντηση δεν μπορεί να βρεθεί, ού-τε να συνταχθεί, μέσα σε μερικές σελίδες κειμέ-νου. Αυτό όμως που πρέπει να κάνουμε είναι να διατηρούμε διαρκώς σε διέγερση την οπτική μας στα βαθύτερα σημεία των αιτιών που προκαλούν αυτή την εθελόδουλη συμπεριφορά των συναν-θρώπων μας. Χωρίς να είμαστε εμείς που διαθέ-τουμε πιο καθαρά μυαλά ή είμαστε αμόλυντοι από την ηθική τής εξουσίας, πρέπει να μεταφέ-ρουμε διαρκώς στους συνανθρώπους μας όσα συμπεράσματα βλέπουμε ότι προκύπτουν ύστε-ρα από σοβαρές αναλύσεις και διασταυρώσεις δεδομένων. Ο Φρανκλ, ως ψυχίατρος, είδε στην πράξη να εφαρμόζουν οι φυλακισμένοι σύντρο-φοί του αυτό που στην ψυχιατρική ονομάζεται «ψευδαίσθηση χάριτος». Πράγματι, οι συνάν-θρωποί μας, ως πλήρως παραδομένοι στους χει-ρισμούς τής εξουσίας και στις επιλογές ένα σω-ρό ανώτερων και ισχυρότερων –κοινωνικά και οικονομικά– ατόμων, ζουν μέσα σε μια μόνιμη ψευδαίσθηση χάριτος: «Στην ψυχιατρική υπάρ-χει μια ορισμένη συνθήκη γνωστή ως ψευδαί-σθηση χάριτος. Ο καταδικασμένος, αμέσως πριν από την εκτέλεσή του, έχει την αυταπάτη ότι ενδέχεται να του απονεμηθεί χάρις την ίδια, την τελευταία, στιγμή. Έτσι κι εμείς γαντζωθήκαμε στα κουρέλια της ελπίδας και πιστέψαμε ως την τελευταία στιγμή ότι δε θα είναι τόσο άσχημα» (σελ. 36). Μια κοινωνία ηττείται οριστικά όταν χάνει το όραμά της για έναν ιδανικό κόσμο. Η κοινωνία καταρρέει μόνο όταν χάνεται και η τε-λευταία ελπίδα για την εφαρμογή τής αναρχικής κοινωνίας, της ουτοπίας στο εδώ και στο τώρα.

⁴ Εξαιρετική ανάλυση για το ψυχολογικό προφίλ των Κάπο, τού Χίτλερ, τού Μουσολίνι και λοιπών μισανθρώπων-δικτατόρων έχει κάνει και η ψυχανα-λύτρια Άλις Μίλερ [Alice Miller, 1923-2010], της οποίας τα βιβλία κυκλοφορούν μεταφρασμένα στην ελληνική γλώσσα.

Η «ευθύνη των ζωντανών» είναι να μη σταματούν να αναζωπυρώνουν τις ελπίδες στους συνανθρώπους τους για τη μεγάλη έφοδο στον ουρανό. Ο Φρανκλ το απέδειξε στη πράξη: ένας άνθρωπος, σε όσο απάνθρωπες συνθήκες κι αν ζει, ακόμη κι αν είναι έτοιμος μέσα σε λίγες ώρες να αντιμετωπίσει τον θάνατο, μπορεί να σταθεί όρθιος αν έχει ένα «γιατί» για να ελπίζει. Αυτό το πολυπόθητο «γιατί» πρέπει διαρκώς να το υπενθυμίζουμε σε όλους και είναι ένα «γιατί» που αξίζει ο καθένας να ελπίζει. Να μη λυγίσουμε, γιατί έχουμε έναν πανέμορφο κόσμο να φτιάχνουμε απαλλαγμένο από την εξουσία, τον καπιταλισμό, το μίσος και τη δυστυχία.

Για τη ζωή, για τον άνθρωπο, για την αναρχική κοινωνία.

Ευστράτιος Τζαμπαλάτης

μέλος τής Συντακτικής Επιτροπής

* Με αφορμή το βιβλίο του Βίκτορ Ε. Φρανκλ, *Το νόημα της ζωής*, μτφρ. Γιώργος-Ίκαρος Παμπασάκης, εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2010.

Μαρξισμός και Οικολογία

Όπως αναφέρω και αλλού, από τον Οκτώβριο του 1964 και για δέκα περίπου μήνες, μέχρι τον Ιούλιο του 1965, στην «πεντάδα» τής Νέας Αριστεράς που συμμετείχα μελετούσαμε την Εισαγωγή στο «Κεφάλαιο» του Καρλ Μαρξ με «δάσκαλό» μας το Σωτήρη Πέτρουλα. Κατά σύμπτωση, είχαμε ολοκληρώσει τη μελέτη της μερικής ημέρες πριν τη δολοφονία του. Η μελέτη μας δεν περιοριζόταν στις οικονομικές έννοιες, αλλά προχωρούσε και σε φιλοσοφικές προεκτάσεις. Ήταν ταυτόχρονα ένα μάθημα οικονομίας, αλλά κι ένα μάθημα διαλεκτικής. «Δοκίμιο διαλεκτικής», άλλωστε, έχουν χαρακτηρίσει την Εισαγωγή τού Κ. Μαρξ στο «Κεφάλαιο». Ως προς τον τρόπο ανάγνωσής του, βασική θέση τού Σ.Π. ήταν ότι ο μαρξισμός δεν είναι δόγμα, αλλά ζωντανή μέθοδος μελέτης τής εξελισσόμενης πραγματικότητας. Αυτή η παρακαταθήκη τής μελέτης τής Εισαγωγής στο «Κεφάλαιο» του Κ. Μαρξ μου φάνηκε πολύ χρήσιμη σε όλη την κατοπινή ζωή μου.

Επανήλθα, μόνος μου τώρα πια, στη μελέτη τής Εισαγωγής στο «Κεφάλαιο» τέσσερα χρόνια μετά, τον Οκτώβριο του 1969. Στη διάρκεια μιας αναρρωτικής άδειας τον τελευταίο μήνα τής στρατιωτικής θητείας, κι ενώ ήμουν σε «καραντίνα» από την Οργάνωση, διάβασα τα πρώτα βιβλία για την οικολογία που είχαν εκδοθεί. Το «Οικολογία ή θάνατος» του Πιερ Σάμουελ και το «Οικολογία ή θάνατος» του Ρενέ Ντιμόν. Τότε με απασχόλησε το θέμα τής αντιμετώπισης, από μαρξιστική σκοπιά, τής οικολογίας ως επιστήμης και ως πολιτικής θεωρίας και κοινωνικού κινήματος. Ξαναδιάβασα, λοιπόν, την Εισαγωγή τού Κ. Μαρξ στο «Κεφάλαιο», κάτω από αυτό

το πρίσμα. Τα αποτελέσματα αυτής της νέας προσέγγισης κατέγραψα σε ένα κείμενο με τίτλο «Κριτικές παρατηρήσεις στο Κεφάλαιο του Καρλ Μαρξ» και υπότιτλο «Σημειώσεις για τη διαμόρφωση μιας οικολογικής θεωρίας», το οποίο δημοσίευσα για πρώτη φορά είκοσι χρόνια μετά, ως Παράρτημα στο βιβλίο μου με τίτλο «Οικολογισμός. Κείμενα Πολιτικής Οικολογίας 1975 – 1990», που εκδόθηκε το 1991 από τις «Εναλλακτικές εκδόσεις». Επαναφέρω σήμερα, μετά από άλλες πέντε δεκαετίες, αυτό το κείμενο, που από πολλούς ίσως θεωρηθεί ιερόσυλο.

Κριτικές παρατηρήσεις στο «Κεφάλαιο» του Καρλ Μαρξ

Σημειώσεις για τη διαμόρφωση
μιας οικολογικής θεωρίας

Η ανάγκη τής οικολογικής προσέγγισης

Πολλές από τις τοποθετήσεις μας που ακολουθούν έχουν το χαρακτήρα κριτικής θεώρησης ή συμπλήρωσης των θέσεων της μαρξιστικής αντίληψης για την κοινωνική πορεία και την οικονομία, με βάση τα νεότερα δεδομένα. Δεν πρόκειται, βέβαια, παρά για μια πρώτη απόπειρα σκιαγράφησης μιας οικολογικής κοινωνιολογικής και οικονομικής θεωρίας, της οποίας η ολοκληρωμένη διατύπωση απαιτεί πολύ σοβαρότερη και συστηματικότερη εργασία. Εδώ επιδιώκουμε απλώς να επισημάνουμε τη σημασία και την ανάγκη της. Δε φιλοδοξούμε παρά να δώσουμε τα πρώτα ερεθίσματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αφετηρίες ιδεολογικής και πολιτικής διάστασης στο οικολογικό κίνημα.

Παραγωγή και Κατανάλωση

Η παραγωγή αποτελεί έκφραση, σε δευτερογενές επίπεδο, του βασικού βιολογικού νόμου τής ανταλλαγής ουσιών ανάμεσα στον ανθρώπινο οργανισμό και τη φύση. Τη δυνατότητα αντιστροφής τής σχέσης φυσικής ανάγκης (κατανάλωσης) – παραγωγής, διερευνά ο Καρλ Μαρξ στο κλασικό απόσπασμα της Εισαγωγής τού «Κεφαλαίου»: «Η παραγωγή δε δίνει μόνο υλικό στην ανάγκη, αλλά και μια ανάγκη στο υλικό». Αντιστρέφοντας την πραγματική σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και την παραγωγή, η μαρξιστική οικονομική θεωρία, όπως και η οικονομική σκέψη στο σύνολό της, εξαρτά τις ανθρώπινες ανάγκες από την απόδοση της παραγωγής, κάνοντας τελικά την παραγωγή αυτοσκοπό και υποτάσσοντας τον άνθρωπο στις ανάγκες τής παραγωγής, ή μάλλον αυτών που ελέγχουν την παραγωγή, μέσω των προϊόντων της. Η αναζήτηση της φυσικής – βιολογικής ανάγκης, σαν αρχικής αφετηρίας, πίσω από κάθε παραγωγική προσφορά, αποτελεί βασικό στοιχείο τής οικολογικής οικονομικής αντίληψης. Οι πραγματικές ανθρώπινες ανάγκες οφείλουν να είναι το

αποκλειστικό αντικείμενο και ο μοναδικός στόχος τής κοινωνικής παραγωγής.

Η αύξηση των «πολιτιστικών αναγκών»

Ο όρος «αύξηση των πολιτιστικών αναγκών» έχει καθιερωθεί να σημαίνει την αντίστοιχη στην απόδοση της παραγωγής συμμετοχή των παραγωγών στον κοινωνικό πλούτο. Η αντιστοιχία τού βιοτικού επιπέδου με την παραγωγικότητα της εργασίας είναι ένας νόμος τής οικονομίας χρήσιμος για τη δίκαιη κατανομή τού κοινωνικού πλούτου σε κάθε φάση ανάπτυξης της παραγωγής. Δε θα πρέπει, όμως, αντιστρέφοντας τη σχέση ανθρώπινων αναγκών – παραγωγής, να τον επιβάλουμε ως γενικό νόμο τής κοινωνικής εξέλιξης. Αν γενικεύσουμε το νόμο τής συνεχούς αύξησης των πολιτιστικών αγαθών, τότε η παραγωγή θα πρέπει να αναπτύσσεται συνεχώς, με βάση αποκλειστικά την εσωτερική της δυναμική, ενώ τα συνεχώς αυξανόμενα προϊόντα της θα διοχετεύονται στην κατανάλωση, έστω και αν δεν καλύπτουν πραγματικές ανάγκες και αγνοώντας τα όρια αντοχής τής φύσης. Ποιό είναι το όριο των φυσικών ανθρώπινων αναγκών; Είναι πρόβλημα της εποχής μας η «απλή αναπαραγωγή», με δοσμένη βέβαια την ισοκατανομή ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα και τους λαούς τού πλανήτη, των παραγόμενων αγαθών, τού κοινωνικού πλούτου; Δεν πρόκειται να καταλήξουμε εδώ σε έναν μηχανικό προσδιορισμό τού ορίου τής φυσικής κατανάλωσης. Θέλουμε απλώς να αντιστρέψουμε το μύθο τής απεριόριστης ανάπτυξης και αντίστοιχης αύξησης των ανθρώπινων αναγκών.

«Αξία χρήσης»

Ε' χρησιμότητα των αγαθών

Η έννοια της «αξίας χρήσης» δε θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή μόνο ως όρος τής εμπορευματικής οικονομίας σε σχέση με την «ανταλλακτική αξία», αλλά θα πρέπει να γενικευθεί ως νόμος χρησιμότητας των αγαθών που παράγονται. Η παραβίαση αυτού του νόμου με την παραγωγή – και την κατανάλωση – επιβλαβών προϊόντων οδηγεί σε διαστρέβλωση των φυσικών λειτουργιών τού ανθρώπινου οργανισμού μέσω τής κατανάλωσης και τού τρόπου διαβίωσης, που αποτελεί τη βάση τού κοινωνικού αποπροσανατολισμού.

Ο μύθος τής απεριόριστης ανάπτυξης

Στη φάση τού μεταπολεμικού καπιταλισμού, όταν το μέσο βιοτικό επίπεδο στις αναπτυγμένες χώρες φτάνει να καλύψει τις βασικές βιοτικές ανάγκες, συντελείται μια διαστρέβλωση: Παράγονται, εξαντλώντας φυσικές πηγές και αυξάνοντας τον κόπο, και καταναλώνονται, με αρνητικές επιπτώσεις στον ίδιο τον οργανισμό, άχρηστα και επιβλαβή προϊόντα. Η εξουδετέρωση της σπατάλης και του ανορθολογισμού, η καλύτερη ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών και η προώθηση συλλογικών μορφών διαβίωσης – κατανάλωσης, όχι μόνο θα βελτιώσουν το βιοτικό μας επίπεδο, αλλά θα μας επιτρέψουν να κάνουμε

πιο ολιγόωρη και πιο ανθρώπινη την παραγωγική μας απασχόληση, επιτρέποντάς μας παράλληλα να χρησιμοποιούμε τους πιο ανώδυνους οικολογικά τρόπους κάλυψης των αναγκών μας.

Ταξικότητα και συνεργασία

Το πρόβλημα του μεγέθους και της δομής των ανθρώπινων κοινοτήτων με το οποίο ασχολείται ο Καρλ Μαρξ στις σχετικές με τον «Ασιατικό τρόπο παραγωγής» σελίδες της Εισαγωγής στο «Κεφάλαιο», καθώς και οι αναφορές του στις μικρές κοινότητες των αιώνων της φεουδαρχίας, επανέρχεται με τον πιο επιτακτικό τρόπο σήμερα, εκφράζοντας το κοινωνικό αίτημα της επικοινωνίας και συνεργασίας των ανθρώπων, του ελέγχου των όρων της ζωής τους. Η αποκεντρωμένη, σε μεγάλο βαθμό αυτάρκης και με εσωτερική λειτουργικότητα κοινότητα, που εξασφαλίζει την επαφή με τη φύση, την ανθρώπινη επικοινωνία, την κοινωνική και πολιτιστική συνέχεια, είναι το βασικό στοιχείο ενός νέου οικολογικού προτύπου κοινωνικής οργάνωσης.

Γιώργος Βοϊκλής

εξωτερικός συνεργάτης

Τα διδάγματα της κομμούνας

Β. Ι. Λένιν

Ύστερα από το πραξικόπημα που κατέληξε στην επανάσταση του 1848, η Γαλλία έπεσε για 48 χρόνια κάτω από το ζυγό του Ναπολέοντος. Το καθεστώς αυτό, όχι μόνο οδήγησε τη χώρα στην οικονομική καταστροφή, μα και στην οικονομική ταπείνωση. Το προλεταριάτο, που ξεσηκώθηκε ενάντια στο παλιό καθεστώς, είχε εκτελέσει δύο καθήκοντα: ένα εθνικό κι ένα κοινωνικό. Ελευθέρωσε τη Γαλλία από τη γερμανική εισβολή και τους εργάτες από τον καπιταλισμό, εγκαθιστώντας το σοσιαλισμό. Το βασικό χαρακτηριστικό της Κομμούνας συνίσταται στο συνδυασμό των δύο αυτών καθηκόντων. Η μπουρζουαζία συνέστησε τότε μια κυβέρνηση «εθνικής αμύνης» και το προλεταριάτο υποχρεώθηκε να αγωνιστεί κάτω από την καθοδήγησή της για εθνική ανεξαρτησία. Πραγματικά, επρόκειτο για μια κυβέρνηση «εθνικής προδοσίας», που θεωρούσε τον εαυτό της σαν προορισμένη να παλέψει κατά του προλεταριάτου τού Παρισιού. Μα το προλεταριάτο δεν τα παρατηρούσε αυτά, στραβωμένο καθώς ήταν από πατριωτικές αυταπάτες. Η πατριωτική ιδέα έλκει ακόμη την καταγωγή της από τη Μεγάλη Επανάσταση του 18^{ου} αιώνα. Σε αυτήν προσκολλήθηκε το πνεύμα των σοσιαλιστών της Κομμούνας κι ο Μπλανκί π.χ. που αναμφισβήτητα ήταν επαναστάτης και θερμός οπαδός τού σοσιαλισμού, δε βρήκε καταλληλότερο όνομα για την εφημερίδα του από την αστική ιαχή: «Η πατρίδα κινδυνεύει!».

Το θανάσιμο σφάλμα των σοσιαλιστών βρισκόταν στην ένωση δυο αντίθετων σκοπών: του σοσιαλισμού και του πατριωτισμού. Το Σεπτέμβριο τού 1870 κιόλας, στο *Μανιφέστο της Διεθνούς* ο Κ. Μαρξ τράβηξε την προσοχή τού προλεταριάτου κατά της ψεύτικης εθνικής ιδέας. Συντελέστηκαν μεγάλες αλλαγές από τη Μεγάλη Επανάσταση και δώθε, οι ταξικοί ανταγωνισμοί οξύνθηκαν, και η πάλη τότε κατά της αντίδρασης σε ολόκληρη την Ευρώπη αγχάλιαζε όλο το επαναστατικό έθνος, ενώ τώρα το προλεταριάτο δεν μπορεί πια να ενώσει τα συμφέροντά του με τα συμφέροντα των άλλων εχθρικών του τάξεων. Ας πάρει η μπουρζουαζία τις ευθύνες για την ταπείνωση του έθνους - το έργο του προλεταριάτου είναι να παλέψει για τη σοσιαλιστική απελευθέρωση της δουλειάς από το ζυγό της μπουρζουαζίας. Και πραγματικά, δεν άργησαν ν' αποκαλυφθούν οι πραγματικοί σκοποί τού αστικού «πατριωτισμού». Η κυβέρνηση των Βερσαλλιών, αφού σύναψε επαίσχυντη ειρήνη με τους Πρώτους, καταπατήστηκε με το άμεσό της καθήκον: χτύπησε τον εξοπλισμό, τρομερό γι' αυτήν, τού προλεταριάτου τού Παρισιού. Οι εργάτες απάντησαν προκηρύσσοντας την Κομμούνα τού Παρισιού και τον εμφύλιο πόλεμο. Παρά το ότι το σοσιαλιστικό προλεταριάτο ήταν διαιρεμένο σε πολλές ομάδες, η Κομμούνα αποτέλεσε εξαίσιο παράδειγμα, για τον ομόφωνο τρόπο που το προλεταριάτο ξέρει να λύνει τα δημοκρατικά προβλήματα που η μπουρζουαζία μόνο να διακηρύξει ήξερε. Το προλεταριάτο, αφού κατέλαβε την εξουσία, προχώρησε απλά και πραγματικά, χωρίς καμιά πολυσχιδή νομοθεσία, στη δημοκρατικοποίηση του κοινωνικού καθεστώτος, κατάργησε τη γραφειοκρατία, πραγματοποίησε την εκλογή των αντιπροσώπων από το λαό.

Δύο όμως σφάλματα εκμηδένισαν τους καρπούς της λαμπρής αυτής νίκης. Το προλεταριάτο σταμάτησε στη μέση τού δρόμου, αντί να προβεί στην «απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών», άφησε να παρασυρθεί από το όνειρο της εγκαθίδρυσης μιας ανώτερης ισότητας στη χώρα, ενωμένη γύρω στο εθνικό της καθήκον. Ιδρύματα όπως οι τράπεζες π.χ. έμειναν άθικτα, η θεωρία των προυντονικών κυριαρχούσε ακόμη ανάμεσα στους σοσιαλιστές. Το δεύτερο σφάλμα βρισκόταν στην ανώτερη μεγαλοψυχία τού προλεταριάτου. Έπρεπε να εκμηδενίσει τους εχθρούς του, αντί να προσπαθεί να τους επηρεάσει ηθικά, παραμέλησε τη σημασία της καθαρά στρατιωτικής δράσης στον εμφύλιο πόλεμο κι αντί να επισπεύσει την παρισινή νίκη με μια ενεργητική επίθεση κατά των Βερσαλλιών, τραινάρισε το πράμα κι έδωσε τον καιρό στην κυβέρνηση των Βερσαλλιών να συντάξει τις δυνάμεις της και να ετοιμάσει τη ματωμένη βδομάδα τού Μάη.

Παρ' όλα, όμως, τα σφάλματά της, η Κομμούνα είναι το μεγαλύτερο παράδειγμα του μεγαλύτερου προλεταριακού κινήματος του 19^{ου} αιώνα. Ο Κ. Μαρξ έδωσε μεγάλη σημασία στην ιστορική σημασία της Κομμούνας. Αν κατά την προδοτική επίθεση των βερσαλλιέζικων ορδών κατά του προλεταριάτου τού Παρισιού να το αφοπλίσουν, οι εργάτες άφησαν ν' αφοπλιστούν χωρίς μάχες, η ηθική κατάπτωση που θα προξε-

νούσε μια τέτοια αδυναμία στους κόλπους τού προλεταριακού κινήματος, θα είχε συνέπειες πολύ πιο οδυνηρές από τις απώλειες που υπέστη η εργατική τάξη κατά την πάλη, υπερασπίζοντας τα όπλα τους. Όσο μεγάλες κι αν είναι οι θυσίες της Κομμούνας, ισοζυγίζονται από τη σημασία της για το γενικό αγώνα τού προλεταριάτου. Εκδήλωσε το σοσιαλιστικό κίνημα στην Ευρώπη, έδειξε τη δύναμη του εμφυλίου πολέμου, διάλυσε τις πατριωτικές αυταπάτες και κατέρριψε την απλοϊκή πίστη προς τα εθνικά ιδανικά της μπουρζουαζίας. Η Κομμούνα δίδαξε το ευρωπαϊκό προλεταριάτο, να βάζει συγκεκριμένα τα καθήκοντα της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Το μάθημα που πήρε το προλεταριάτο δε θα ξεχαστεί. Η εργατική τάξη θα το εκμεταλλευτεί, όπως το εκμεταλλεύτηκε κιόλας στην επανάσταση του Δεκέμβρη (1905).

18 Μαρτίου 1908

Για τον Π. Ζ. Προυντόν

Γράμμα στο Γ. Β. Σβάιτσερ

Λονδίνο, 24 του Γενάρη 1865

Αξιότιμε κύριε,

Χτες πήρα χθες το γράμμα σας, με το οποίο μου ζητάτε μια διεξοδική κρίση για τον Προυντόν. Η έλλειψη χρόνου δε μου επιτρέπει να ικανοποιήσω την επιθυμία σας. Επιπλέον, δεν έχω πρόχειρο κανένα από τα έργα του. Για να σας δείξω, όμως, την καλή μου θέληση, γράφω στα πεταχτά μια σύντομη σκιαγράφηση. Και σεις μπορείτε ύστερα να τη συμπληρώσετε, να προσθέσετε ή να την περικόψετε, με δυο λόγια να κάνετε ό,τι νομίζετε καλύτερο. Τις πρώτες προσπάθειες του Προυντόν δεν τις θυμάμαι πια. Η σχολική του εργασία για την Παγκόσμια Γλώσσα δείχνει πόσο αβασάνιστα καταπιανόταν με προβλήματα, που για τη λύση τους του έλειπαν και οι στοιχειώδεις γνώσεις.

Το πρώτο του έργο, «Τί είναι η ιδιοκτησία;», είναι αναμφίβολα το καλύτερό του. Άφησε εποχή, αν όχι με το νέο του περιεχόμενο, πάντως, όμως, με το νέο και τολμηρό τρόπο να λείει τα παλιά. Στα έργα των γνωστών του Γάλλων σοσιαλιστών και κομμουνιστών η «ιδιοκτησία» δεν είχε φυσικά μόνο κριτικαριστεί με διάφορους τρόπους, μα είχε επίσης «καταργηθεί» με ουτοπικό τρόπο. Στο σύγγραμμά αυτό η σχέση τού Προυντόν προς το Σαιν Σιμόν και το Φουριέ είναι περίπου η ίδια με τη σχέση τού Φόιερμπαχ προς το Χέγκελ. Όταν συγκριθεί με το Χέγκελ, ο Φόιερμπαχ είναι πέρα για πέρα φτωχός. Ωστόσο, άνοιξε μια νέα εποχή ύστερα από το Χέγκελ, γιατί υπογράμμισε μερικά σημεία που είναι δυσάρεστα στη χριστιανική συνείδηση και σημεία που ο Χέγκελ είχε αφήσει σ' ένα μυστι-

κιστικό μισοσκόταδο. Αν επιτρέπεται να εκφραστώ έτσι, στο σύγγραμμά αυτό του Πруντόν ακόμα κυριαρχεί ένα μυϊκά γερό ύφος. Και θεωρώ το ύφος του σαν το κύριο πλεονέκτημά του. Είναι φανερό ότι ακόμα και 'κεί όπου αναπαράγει μονάχα το παλιό, ο Πрунτόν ανακαλύπτει τα πράγματα με έναν ανεξάρτητο τρόπο – αυτό που λέει είναι γι' αυτόν κάτι το καινούργιο και το μεταχειρίζεται σαν κάτι το καινούργιο. Προκλητική αψηφισιά που θίγει τα «άγια των αγίων» τής πολιτικής οικονομίας, πνευματώδης παραδοξολογία με την οποία χλευάζεται η κοινή αστική νοημοσύνη, συντριπτική κριτική, πικρή ειρωνεία, πού και πού ένα διορατικό, βαθύ και αληθινό, αίσθημα αγανάκτησης για την ατιμία τής υφιστάμενης τάξης, επαναστατική σοβαρότητα – μ' όλα αυτά ηλέκτριζε τους αναγνώστες το «Τί είναι η ιδιοκτησία;» κι έδωσε μια μεγάλη ώθηση με την πρώτη του εμφάνιση. Σε μια αυστηρά επιστημονική ιστορία τής πολιτικής οικονομίας είναι ζήτημα αν άξιζε καν ν' αναφερθεί. Μα τέτοια εντυπωσιακά συγγράμματα έχουν έναν ρόλο να παίζουν τόσο στην επιστήμη, όσο και στη φιλολογική ιστορία. Ας πάρουμε λ.χ. το έργο τού Μάλλους για τον πληθυσμό. Στην πρώτη του έκδοση δεν ήταν κάτι παραπάνω από μια «εντυπωσιακή μπροσούρα» και, επί πλέον, κλεψιτυπία από την αρχή ως το τέλος. Και όμως, πόση ώθηση δεν έδωσε στο ανθρώπινο γένος αυτός ο λίβελος!

Αν είχα μπροστά μου το έργο αυτό του Πрунτόν θα μπορούσα με μερικά παραδείγματα να καταδείξω εύκολα τον αρχικό του τρόπο συγγραφής. Στις παραγράφους που ο ίδιος τις θεωρεί σαν τις πιο σπουδαίες, μιμείται το χειρισμό των αντινομιών τού Καντ –ο Καντ ήταν τότε ο μοναδικός Γερμανός φιλόσοφος που είχε διαβάσει τα έργα του από μεταφράσεις– κι αφήνει στον αναγνώστη ισχυρή εντύπωση, ότι, όπως για τον Καντ έτσι και γι' αυτόν, η λύση των αντινομιών θεωρείται σαν κάτι που βρίσκεται «πέρα» από την ανθρώπινη νόηση, δηλαδή σαν κάτι που για τη δική του νόηση παραμένει ασαφές.

Αλλά παρ' όλο το φαινομενικό εικονοκλαστικό του χαρακτήρα, συναντά κανείς ήδη στο «Τί είναι η ιδιοκτησία;» την αντίφαση ότι ο Πрунτόν κριτικάρει, από τη μια, την κοινωνία, από τη σκοπιά και με τα μάτια ενός Γάλλου μικροαγρότη (αργότερα μικροαστού) και, από την άλλη, χρησιμοποιεί το μέτρο που του κληροδότησαν οι σοσιαλιστές. Η ανεπάρκεια του συγγράμματος φαινόταν κιόλας στον ίδιο τον τίτλο του. Το ερώτημα μπήκε τόσο λαθεμένα, που δε μπορούσε να του δοθεί σωστή απάντηση. Οι «σχέσεις ιδιοκτησίας» τής Αρχαιότητας αντικαταστάθηκαν από τις φεουδαρχικές, και αυτές από τις «αστικές». Έτσι, η ίδια η ιστορία άσκησε την κριτική της στις προηγούμενες σχέσεις ιδιοκτησίας. Αυτό που πραγματικά πραγματευόταν ο Πрунτόν ήταν η σύγχρονη αστική ιδιοκτησία, όπως υφίσταται σήμερα. Στο ερώτημα τί είναι η ιδιοκτησία αυτή, μπορούσε να δοθεί η απάντηση μονάχα με μια κριτική ανάλυση της «πολιτικής οικονομίας», εξετάζοντας το σύνολο αυτών των σχέσεων ιδιοκτησίας, όχι στη νομική τους έκφραση, σαν σχέσεις της θέλησης,

αλλά στην πραγματική τους μορφή, δηλαδή σαν σχέσεις παραγωγής. Αλλά αφού ο Πрунτόν το σύνολο αυτών των οικονομικών σχέσεων το συνέπλεξε στη γενική νομική αντίληψη, «η ιδιοκτησία» (La propriété), δε μπορούσε να πάει πέρα από την απάντηση, που είχε δώσει ο Μπρισσό με τα ίδια λόγια σ' ένα παρόμοιο σύγγραμμά ακόμα πριν από το 1789 ότι: «La propriété c' est le vol» (Η ιδιοκτησία είναι κλεψιά). Στην καλύτερη περίπτωση απ' όλη αυτή την υπόθεση βγαίνει ότι οι αστικές νομικές αντιλήψεις για την «κλεψιά» ταιριάζουν και για τα ίδια το «έντιμα» κέρδη τού αστού. Από την άλλη, ο Πрунτόν μπλεκόταν σε όλων των ειδών τις επινοήσεις για την πραγματική αστική ιδιοκτησία που ήταν ασαφείς και γι' αυτόν τον ίδιο, αφού η «κλεψιά», σαν βίαιη παραβίαση της ιδιοκτησίας που είναι, προϋποθέτει την ύπαρξη της ιδιοκτησίας.

Τον καιρό που εμένα στο Παρίσι, το 1844, ήρθα σε προσωπική επαφή με τον Πрунτόν. Το αναφέρω αυτό εδώ γιατί ως έναν βαθμό φταίω και εγώ ο ίδιος για τη «sophistication» του [«επιτήδευση» του], όπως ονομάζουν οι Εγγλέζοι τη νόθευση των εμπορικών αγαθών. Σε μακρές συζητήσεις, που βαστούσαν συχνά ολόκληρες νύχτες, το μόλωνα, προς μεγάλη του ζημιά, με το χεγκελιανισμό, που, όμως, δε μπορούσε να το μελετήσει όπως πρέπει, μια και δεν ήξερε τη γερμανική γλώσσα. Αυτό που άρχισα εγώ, το συνέχισε ο κύριος Καρλ Γκριν ύστερα από την εκτόπισή μου από το Παρίσι. Ο Γκριν, σαν καθηγητής τής γερμανικής φιλοσοφίας που ήταν, είχε απέναντί μου το πρόσθετο πλεονέκτημα το ότι δε σκάμπανε ο ίδιος τίποτε απ' αυτήν. Λίγο πριν εκδοθεί το δεύτερο σημαντικό έργο του «Η φιλοσοφία τής αθλιότητας», ο Πрунτόν μού το προανέγγειλε ο ίδιος με ένα πολύ εκτενές γράμμα του, όπου του ξέφυγαν ανάμεσα σ' άλλα και τα παρακάτω λόγια: «J' attends votre fêrle critique», (Περιμένω την αυστηρή κριτική σας). Ωστόσο, ύστερα από λίγο, η κριτική μου αυτή (στο σύγγραμμά μου «Η αθλιότητα της φιλοσοφίας», Παρίσι 1847) έπεσε πάνω του με τέτοιο τρόπο, που τερματίστηκε για πάντα η φιλία μας.

Απ' όσα ειπώθηκαν εδώ, βλέπετε ότι στο βιβλίο τού Πрунτόν «Φιλοσοφία τής αθλιότητας ή Σύστημα των οικονομικών αντιφάσεων» δόθηκε για πρώτη φορά η πραγματική απάντηση στο ερώτημα: «Τί είναι η ιδιοκτησία;». Στην πραγματικότητα, μόνο ύστερα από την έκδοση αυτού του έργου είχε αρχίσει τις οικονομικές του μελέτες. Είχε ανακαλύψει ότι το ερώτημα που έθεσε δε μπορεί να πάρει απάντηση με μια βρισιά, μα μονάχα με την ανάλυση της σύγχρονης «πολιτικής οικονομίας». Προσπάθησε συνάμα να εκθέσει διαλεκτικά το σύστημα των οικονομικών κατηγοριών. Στη θέση των άλυτων «αντινομιών» τού Καντ έμπαινε η χεγκελιανή «αντίφαση» σαν μέσο τής εξέλιξης. Όσο για την εκτίμηση του δίτομου, ογκώδους, συγγράμματός του, είμαι υποχρεωμένος να σας παραπέμψω στο έργο μου με το οποίο το ανασκεύασα. Σ' αυτό έδειξα ανάμεσα σ' άλλα πόσο λίγο είχε μπει στο μυστικό τής επιστημονικής διαλεκτικής και πώς, από την άλλη, συμερίζεται τις αυταπάτες τής θεωρητικολογούσας φιλοσοφίας, μετατρέποντας α-

νόητα τις οικονομικές κατηγορίες σε προϋπάρχουσες αιώνιες ιδέες, αντί να τις αντιληφθεί σαν θεωρητικές εκφράσεις των ιστορικών σχέσεων παραγωγής, που αντιστοιχούν σε μιαν ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης της υλικής παραγωγής, και πώς μ' αυτόν τον περιστροφικό τρόπο ξανάρχεται στην άποψη της αστικής οικονομίας. [«Όταν οι οικονομολόγοι λένε ότι οι σημερινές σχέσεις – οι σχέσεις τής αστικής παραγωγής– είναι φυσικές, αφήνουν να εννοηθεί ότι πρόκειται για σχέσεις, μέσα στις οποίες δημιουργείται ο πλούτος και αναπτύσσονται οι παραγωγικές δυνάμεις σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους. Έτσι, αυτές οι ίδιες οι σχέσεις είναι φυσικοί νόμοι ανεξάρτητοι από την επίδραση του χρόνου. Είναι αιώνιοι νόμοι, που θα πρέπει να εξουσιάζουν πάντα την κοινωνία. Έτσι, ως τώρα υπήρχε ιστορία, τώρα, όμως, δεν υπάρχει πια» (σελ. 113 του έργου μου)]. Παραπέρα, δείχνω ακόμα πόσο πέρα για πέρα ελλιπής και εν μέρει μαθητική ήταν η γνώριμιά του με την πολιτική οικονομία, που είχε αναλάβει την κριτική της, και πώς μαζί με τους ουτοπικούς κυνηγά να βρει μια λεγόμενη «επιστήμη», με την οποία να μπορεί να επινοηθεί εκ των προτέρων έναν τύπο για τη «λύση τού κοινωνικού ζητήματος», αντί να αντλήσει την επιστήμη από μια κριτική γνώση τής ιστορικής κίνησης, μιας κίνησης που παράγει η ίδια τους υλικούς όρους τής χειραφέτησης. Ιδιαίτερα, όμως, δείχνεται, πώς η άποψη του Πрунτόν παραμένει ασαφής, σφαλερή και επιπόλαιη στο ζήτημα της ανταλλακτικής αξίας, της βάσης τής όλης θεωρίας, και ότι ακόμα παίρνει την ουτοπική ερμηνεία τής θεωρίας τής αξίας τού Ρικάρντο σαν βάση μιας νέας επιστήμης. Την κρίση μου για τη γενική του άποψη τη συνοψίζω με τα παρακάτω λόγια: «Κάθε οικονομική σχέση έχει μια καλή και μια κακή πλευρά. Κι αυτό είναι το μόνο σημείο όπου ο κ. Πрунτόν δε διαψεύδει τον εαυτό του. Την καλή πλευρά τη βλέπει να τονίζεται από τους οικονομολόγους, την κακή πλευρά να την καταγγέλλουν οι σοσιαλιστές. Δανείζεται από τους οικονομολόγους την ανάγκη των αιώνιων σχέσεων. Δανείζεται από τους σοσιαλιστές την αυταπάτη να βλέπει στην αθλιότητα μονάχα την αθλιότητα (αντί να βλέπει σ' αυτήν την επαναστατική, καταστρεπτική πλευρά, που θ' ανατρέψει την παλιά κοινωνία). Είναι σύμφωνος και με τους δυο στο ότι θέλει να στηριχτεί στο κύρος τής επιστήμης. Η επιστήμη περιορίζεται γι' αυτόν στις μικρές διαστάσεις ενός επιστημονικού τύπου. Είναι ο άνθρωπος που κυνηγά να βρει τύπους. Έτσι, ο Πрунτόν κολακεύεται ότι έδωσε τόσο την κριτική τής πολιτικής οικονομίας, όσο και του κομμουνισμού. Βρίσκεται πολύ πιο χαμηλά κι από τους δυο. Πιο χαμηλά από τους οικονομολόγους, γιατί σαν φιλόσοφος που κράτα έναν μαγικό τύπο νομίζει ότι μπορεί ν' απαλλαγεί από την υποχρέωση να μπει σε λεπτομέρειες καθαρά οικονομικές. Πιο χαμηλά από τους σοσιαλιστές, γιατί δεν έχει ούτε αρκετό θάρρος, ούτε αρκετή διορατικότητα, για να ανυψωθεί έστω και θεωρησιακά πάνω από τον ορίζοντα των αστών. Θέλει σαν άνθρωπος της επιστήμης να αιωρείται πάνω από τους αστούς και τους προλετάρους· δεν είναι παρά ο

μικροαστός, που ταλαντεύεται διαρκώς ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, ανάμεσα στην πολιτική οικονομία και τον κομμουνισμό».

Όσο τραχιά κι αν ηχεί η παραπάνω κρίση, είμαι υποχρεωμένος και σήμερα να την προσυπογράψω λέξη προς λέξη. Ακόμα πρέπει να παρθεί υπόψη ότι τον καιρό που χαρακτήρισα το βιβλίο του Πруντόν σαν τον κώδικα του σοσιαλισμού των μικροαστών και που το απόδειξα αυτό θεωρητικά, οι πολιτικοί οικονομολόγοι και οι σοσιαλιστές ρίχνανε ακόμα το ανάθεμα στον Πрунτόν ότι ήταν αρχιεπαναστάτης. Γι' αυτό αργότερα δε συμφώνησα ποτέ με τις κραυγές ότι ο Πрунτόν «πρόδωσε» την επανάσταση. Δε φτάνει ο ίδιος αν, έχοντας αρχικά παρανοηθεί από τους άλλους και έχοντας ο ίδιος παρανοήσει τον εαυτό του, δε δικαιώσει τις αστήρικτες ελπίδες.

Σε αντιπαράθεση με το «Τί είναι η ιδιοκτησία;» στη «Φιλοσοφία της αθλιότητας» προβάλλουν στα μάτια μας δυσμενώς όλες οι ελλείψεις τού прουντονικού τρόπου έκθεσης. Το ύφος είναι συχνά αυτό που οι Γάλλοι το λένε *amproule* (στομφώδες). Υπεροπτικά θεωρητικολόγα κορακίστικα που παριστάνουν ότι είναι γερμανική φιλοσοφία εμφανίζονται τακτικά στη σκηνή όπου σταματά η γαλατική του οξύνοια. Στ' αυτιά μας αντηχεί διαρκώς ένας θορυβώδης, περιαυτολόγος και καυχησιολόγος, τόνος και ιδιαίτερα η τόσο δυσάρεστη φλυαρία και επίδειξη για την «επιστήμη». Αντί για την πραγματική θερμότητα που διαπερνά το πρώτο σύγγραμμα, εδώ οδηγείται συστηματικά σε μια φευγαλέα έξαψη ρητορικής. Και, επιπλέον, η αδέξια και αποκρουστική επίδειξη ευρυμάθειας του αυτοδίδαχτου, που έχει σπάσει πια η φυσική του περηφάνια για πρωτότυπη σκέψη και που σαν νεόπλουτος της επιστήμης νομίζει ότι μπορεί να απλωθεί σε ό,τι δεν είναι και σε ό,τι δεν έχει. Ύστερα, η νοοτροπία τού μικροαστού, που λ.χ. επιτίθεται με απρέπεια και βάνανυσα –ούτε με οξύνοια, ούτε με βάθος, ούτε ακόμα και σωστά– ενάντια σ' έναν άνθρωπο σαν τον Καμπέ, που ήταν αξιοθαύμαστος για την πρακτική στάση του απέναντι στο γαλλικό προλεταριάτο, ενώ αντίθετα αποδίδει εύσημα σ' έναν Ντυνουαγιέ (που είναι όντως «κρατικός σύμβουλος») παρά το γεγονός ότι όλη η σημασία αυτού του Ντυνουαγιέ βρισκόταν στο ότι, με κωμική σοβαρότητα, κήρυττε το ριγορισμό [αυστηρότητα] στους τρεις ογκώδεις και αβάσταχτα βαρετούς τόμους του, το ριγορισμό που ο Ελβέτιος το χαρακτήρισε έτσι: «On veut que les malheureux soient parfaits» (Ζητούν από τους δυστυχισμένους να είναι τέλειοι).

Η επανάσταση του Φλεβάρη ήρθε σίγουρα σε ακατάλληλη ώρα για τον Πрунτόν, γιατί ίσα-ίσα λίγες βδομάδες προηγούμενα είχε αποδείξει αναντίρρητα ότι είχε περάσει για πάντα «η εποχή των επαναστάσεων». Η ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση αξίζει κάθε έπαινο, όσο λίγη κατανόηση κι αν έδειξε για τις υπάρχουσες συνθήκες. Ύστερα από την εξέγερση του Ιούνη η ομιλία αυτή ήταν μια πολύ θαρραλέα πράξη. Επιπλέον, είχε το θετικό αποτέλεσμα ότι ο κύριος Θιέρσος στην απάντησή του εναντίωσής στις προτάσεις τού Πрунτόν, που δημοσιεύθηκε αργότερα σε ξεχωριστό βιβλίο, απόδειξε σ' όλη την Ευρώπη πάνω σε ποιο βάθρο κατήχησης για μικρά

παιδιά στηριζόταν αυτός ο πνευματικός στυλοβάτης τής γαλλικής αστικής τάξης. Μποστά στο Θιέρσο, ο Πрунτόν διογκώθηκε πραγματικά σε προκατακλυσμιαίο κολοσσό. Η ανακάλυψη της «άτοκης πίστης» και η πάνω σ' αυτή στηριγμένη «λαϊκή τράπεζα» ήταν οι τελευταίες οικονομικές «πράξεις» τού Πрунτόν. Στο σύγγραμμά μου «Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας», (Μέρος Ι, Βερολίνο, 1859, σσ. 59-64), αποδείχνω ότι η θεωρητική βάση αυτής της ιδέας του, πηγάζει από την παραγνώριση των βασικών στοιχείων τής αστικής «πολιτικής οικονομίας», δηλαδή της σχέσης των εμπορευμάτων με το χρήμα, ενώ το πρακτικό ενοχοδόμημα ήταν απλά μια αναπαραγωγή πολύ παλιότερων και πολύ καλύτερα επεξεργασμένων σχεδίων. Δε χωρά καμία αμφιβολία και είναι αυτονόητο ότι το πιστωτικό σύστημα μπορεί κάτω από ορισμένες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες να χρησιμεύσει στην επιτάχυνση της χειραφέτησης της εργατικής τάξης, ακριβώς όπως στις αρχές λ.χ. τού 18^{ου} και ξανά αργότερα τού 19^{ου} αιώνα στην Αγγλία είχε χρησιμεύσει για να μεταβιβαστεί ο πλούτος από τη μια τάξη στην άλλη. Αποτελεί, όμως, μια πέρα για πέρα στενή μικροαστική φαντασιοπληξία το να θεωρεί κανείς το τοκοφόρο κεφάλαιο σαν την κύρια μορφή τού κεφαλαίου και να θέλει να κάνει βάση τού κοινωνικού μετασχηματισμού μια ορισμένη χρησιμοποίηση του πιστωτικού συστήματος, μια δήθεν κατάργηση του τόκου. Και πραγματικά, αυτή τη φαντασιοπληξία, παραπέρα αραιωμένη, τη βρίσκουμε να την πιπιλίζουν ακόμα και οι οικονομικοί εκπρόσωποι της αγγλικής μικροαστικής τάξης τού 17^{ου} αιώνα. Η πολεμική τού Πрунτόν ενάντια στον Μπαστιά στα 1850, στο ζήτημα του τοκοφόρου κεφαλαίου, βρίσκεται πολύ πιο κάτω από τη «Φιλοσοφία της αθλιότητας». Τα καταφέρνει να νικηθεί κι απ' αυτόν ακόμη τον Μπαστιά και ξεσπά σε κωμικές φωνές κάθε φορά που ο Μπαστιά τού δίνει ένα χτύπημα.

Πριν λίγα χρόνια ο Πрунτόν είχε γράψει ένα έργο συμμετέχοντας σε έναν διαγωνισμό –μου φαίνεται πως τον είχε προκηρύξει η κυβέρνηση της Λωζάνης– για τους «Φόρους». Στο έργο αυτό σβήνει και το τελευταίο ίχνος ιδιοφυΐας. Δεν απομένει παρά ο πεντακάθαρος μικροαστός. Όσο για τα πολιτικά και φιλοσοφικά έργα τού Πрунτόν, σ' όλα δείχνεται ο ίδιος διφορούμενος χαρακτήρας, γεμάτος αντιφάσεις, όπως και στα οικονομικά. Χώρια απ' αυτό, τα έργα του έχουν μονάχα τοπική, γαλλική, άξια. Παρ' όλα αυτά, οι επιθέσεις του ενάντια στη θρησκεία, στην εκκλησία κ.λπ., έχουν μεγάλη τοπική αξία και μάλιστα σε μια εποχή που οι Γάλλοι σοσιαλιστές θεωρούσαν σωστό να δείχνουν με τη θρησκευτικότητα τους πόσο υπερείχαν από τον αστικό βολταιρισμό τού 18^{ου} και το γερμανικό αθεϊσμό τού 19^{ου} αιώνα. Όπως ο Πέτρος ο Μεγάλος τσάκισε με τη βαρβαρότητα τη ρωσική βαρβαρότητα, ο Πрунτόν έκανε ό,τι μπορούσε για να νικήσει με τη φράση τη γαλλική φρασεολογία. Όχι μόνο σαν κακά έργα, μα σαν χυδαιότητες, αλλά χυδαιότητες που ανταποκρίνονται στη μικροαστική άποψη, πρέπει να χαρακτηριστούν τα συγγράμματά του για το πραξικόπημα, όπου

ερωτοτροπεί με το Λουδοβίκο Βοναπάρτη και όπου πραγματικά προσπαθεί να τον κάνει αρεστό στους Γάλλους εργάτες, και το τελευταίο του έργο ενάντια στην Πολωνία, όπου, για να δοξάσει τον τσάρο, φέρεται με ηλίθιο κυνισμό. Συχνά έχουν συγκρίνει τον Πрунτόν με το Ρουσσώ. Δε μπορεί να υπάρξει πιο λαθεμένο πράγμα. Έχει ομοιότητες μάλλον με το Νικολά Λενγκέ, που το βιβλίο του για τη «Θεωρία των αστικών νομών» είναι ένα λαμπρό έργο.

Ο Πрунτόν από φυσικού του είχε κλίση προς τη διαλεκτική. Μα επειδή ποτέ του δεν κατάλαβε την πραγματικά επιστημονική διαλεκτική, τα κατάφερε να φτάσει μονάχα ως τη σοφιστική. Στην πραγματικότητα, αυτό είχε σχέση με τη μικροαστική του άποψη. Ο μικροαστός αποτελείται, όπως ο ιστορικός Ράουμπερ, από «αφενός» και «αφετέρου». Τέτοιος είναι στα οικονομικά του συμφέροντα και γι' αυτό και στην πολιτική του, στις θρησκευτικές, επιστημονικές και καλλιτεχνικές του απόψεις. Τέτοιος στην ηθική του, τέτοιος και σ' όλα. Είναι η ζωντανή αντίφαση. Κι αν τύχει, όπως ο Πрунτόν, να είναι ένας πνευματώδης άνθρωπος, τότε θα μάθει γρήγορα να παίζει με τις ίδιες του τις αντιφάσεις και να τις επεξεργάζεται ανάλογα με τις περιστάσεις σε χτυπητά, θορυβώδη, κάποτε σκανδαλώδη, κάποτε λαμπρά, παράδοξα. Ο τσαρλατανισμός στην επιστήμη και η πολιτική προσαρμογή είναι αχώριστα από μια τέτοια άποψη. Απομένει μονάχα ένα παρορμητικό κίνητρο, η υποκειμενική ματαιοδοξία, και, όπως σ' όλους τους ματαιόδοξους, πρόκειται στο εξής μονάχα για την επιτυχία τής στιγμής, για την εντύπωση της ημέρας. Έτσι σβήνει κατ' ανάγκη η απλή ηθική αίσθηση, που κρατούσε πάντα λ.χ. έναν Ρουσσώ μακριά ακόμα και από μια υποψία παραχωρήσεων προς την υπάρχουσα εξουσία. Ίσως οι μεταγενέστεροι, χαρακτηρίζοντας την τελευταία φάση τής γαλλικής ιστορίας, πουν ότι ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης ήταν ο Ναπολέων της και ο Πрунτόν ο Ρουσσώ-Βολταίρος της.

Και τώρα πρέπει εσείς ο ίδιος να αναλάβετε την ευθύνη για το γεγονός ότι αμέσως ύστερα από το θάνατο αυτού του ανθρώπου, μού φορτώσατε το ρόλο τού μετά θάνατον κριτή.

Δικός σας με το μεγαλύτερο σεβασμό,

Καρλ Μαρξ

Σημειώσεις:

¹ «Όταν οι οικονομολόγοι λένε ότι οι σημερινές σχέσεις τής αστικής παραγωγής είναι φυσικές, αφήνουν να νοηθεί ότι πρόκειται για σχέσεις, μέσα στις οποίες δημιουργείται ο πλούτος και αναπτύσσονται οι παραγωγικές δυνάμεις σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους. Έτσι, αυτές οι ίδιες οι σχέσεις είναι φυσικοί νόμοι, που είναι ανεξάρτητοι από την επίδραση του χρόνου. Είναι αιώνιοι νόμοι, που θα πρέπει να εξουσιάζουν πάντα την κοινωνία. Έτσι, ως τώρα υπήρχε ιστορία, τώρα, όμως, δεν υπάρχει πια» (σελ. 11 του έργου μου). (Βλ. Κ. Μαρξ και Φ. Ενγκελς, Άπαντα, τομ. V, σσ. 373-374 της ρωσικής έκδοσης).

² Δημοσίευση: «Σοσιαλδημοκράτης» 1, 3 και 5 Φλεβάρη 1865. Πηγή: Marx-Engels, Selected Works, Progress Publishers, vol. 2. HTML Markup: Αντώνης Μεγρέμης για το ελληνικό Διαδικτυακό Αρχείο Μαρξιστών.

